

ધરની લક્ષ્મી

લેખક 'મુશીલ'

૧
શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા, જયપુર

પ્રકાશક

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા

ભાવનગર

અ. સૌ. ૫૬૯૧ મોઘી ગિરધર લગ્નમારક લેખમાળા મણકો ૧૦ મો
પુષ્પા દેવી જીવનના લક્ષ્મી

ગીતરંગચ્છીય જ્ઞાન મંદિર, જયપુર

ધરની લક્ષ્મી

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

શ્રી જૈનરામ પ્રસારક સભા

લાવનગર

[વીર સવત ૨૪૬૧]

[વિક્રમ સવત ૧૯૮૧]

આનંદ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ-ભાવનગર

પ્ર સ્તા વ ના

આજથી લગભગ બે-એક વરસ ઉપર શાતમૂર્તિ-તપસ્વી
સાં મન થી કર્પૂરવિનયજી મદારાજ સાથે વાર્તાલાપ થતા એમણે
એક સ્ત્રીયોપયોગી પુસ્તક લખવાની મને પ્રેરણા કરી સ્ત્રીઓ અને
પુરોના આજના નવા યુગમા જીવનરંગ ફેટલા જોરથી પવટાર્ધ
રવા છે પ્રાચીન અને અર્વાચીન આદર્શો વચ્ચે કેવું સંઘર્ષજી
નમ્યું છે તે વિષે પણ પ્રસંગોપાત ફેટલીક વિચાર-વિવેચક આપ-લે
યજી ગનયુગની નારી અને નવયુગની નારીના દષ્ટિકાણની તુલના
કરને લાગ્યું કે મદારાજજી સૂચવે છે તેજ સ્ત્રીયોપયોગી પુસ્તક
કરનું એ સામાન્ય વાત નથી

પુસ્તક લખનાનું નમ્મી થતા સાં પહેલા, મેં એ વિષય ઉપર
લખાએના દિ ૧, બગાળી, ગુજરાતી ફેટલાક પુસ્તકો વાચના માળ્યા
'શૃદ્ધલક્ષ્મી' નામનું બગાળી પુસ્તક, એ સવમા મને અધિક
ઉપયોગી લાગ્યું બગાળમા એ પુસ્તકનો ખૂમ ખૂમ આદર થયો
છે અને થોડા જ વખતમા એનો એટલો બધો પ્રચાર થઈ ચૂક્યો
છે કે પ્રમતકે પ્રાપ્ત એની ચૌદ-પદર જોટલી આવૃત્તિઓ નદાર
પાડી છે દેશી ભાષામા આટલો પ્રચાર અઢોલાગ્યની વાત મજામ

મેં એ પુસ્તકને આધારભૂત માની આ પુસ્તકની રૂપરેખા તૈયાર કરી ગૃહલક્ષ્મીને બદલે ગુજરાતીમાં એ જ જાતનું ખાંશુ પુસ્તક હોવાથી “ ધરની લક્ષ્મી ” એવું આ પુસ્તકનું નામ આપ્યું. પરંતુ મારે અહીં એટલી ચોખવટ કરવી જોઈએ કે આ “ ધરની લક્ષ્મી ” એ ગૃહલક્ષ્મીનો અક્ષરશ અનુવાદ નથી. બંગાળના અને આપણા સમાજ વચ્ચે કુદરતી રીતે જ ધણો ફેર છે. એમના સામાજિક પ્રશ્નો અને આપણા સામાજિક પ્રશ્નો ભિન્ન ભિન્ન છે મેં વિષયો જો કે તેના તે જ રાખ્યા છે, પણ એની નિરૂપણ શૈલીને તો સ્વતંત્ર જ રહેવા દીધી છે

એકલા નિબંધોના વાચનથી કંટાળો આવે તો તે દૂર કરવા ગ્રંથના અત્ લાગમા મેં કેટલાક કથાનકો ઉતાર્યા છે. જૈન સમાજમાં આ પુસ્તકનો પ્રચાર થવાનો હોવાથી, જૈન કથા અને જૈન ઇતિહાસ તરફ રહેજ વધુ ઝુકાવ થયો હોય તો તે ક્ષતવ્ય ગણાવું જોઈએ. એક દરે, કોઈ એક સપ્રદાયની ગૃહિણી માટે નહીં, પણ વસ્તુતઃ સમસ્ત નારી-સમાજને ઉદ્દેશીને જ, નારીજીવનના કેટલાક પ્રશ્નો આ પુસ્તકમાં ચર્ચ્યા છે કોઈ પણ માતા, બહેન કે પુત્રીને આ ગ્રંથની સહાયથી, થોડું પણ માર્ગદર્શન મળશે તો લેખક અને પ્રકાશકનો શ્રમ સાર્થક થશે

સુશીલ

આ બેનના લગ્ન પ્રમુખના સ્મરણાર્થે તેમના પિતાએ કાઢેલ આ લગ્ન
આરંભાળા હપાવવામા આવે છે, જેનો આ ૧૦ મો મહુરો છે

જન્મ મૌ બેન મૌઘીગેન ગિરધરલાલ લગ્ન
મ ૧ ૪૬ ના આગો ૧૧ સ ૧૯૪૪ ના માઢ શુ ૫
આન પ્રેમ-આવનગર

સ્ત્રીકેળવણીનો

ઉદ્દેશ

પુત્રને પરણાવવો અને પુત્રવધૂને ઘરનો કારભાર સોંપવો એ દરેક માતા-પિતાને મન એક પ્રકારનો મ મારનો ટહાવો ગણાય છે. પુત્ર કમાતો થાય તા ન થાય, પણ વહુ સાસુ-સસરાનો અને સગા-સબ ધીઓનો કારભાર ઉપાડી લે તો એમને ઘણું સતોષ થાય અને નિશ્ચિતપણે ધર્મકગ્ણી કરી શકે એ દેખીતી વાત છે. ઘરમા વહુ આવે એટલે માતા-પિતા પોતાને કૃતકૃત્ય માને છે. એની ખાતર પોતાની બહાલામા બહાલી સપત્તિનો પણ ભારે ભોગ આપે છે. પુત્રને પરણાવવા ખાતર જ મા-બાપ જીવે છે એમ કહીએ તો પણ કંઈ ખોટું નથી. એ જો કે એક સામાનિક વાસના છે તો પણ માતા-પિતાના અંતરમા ઉઘાડે ઉતરીને તપાસીએ તો ધર્મીમા ધર્મી ગણાતા મા-બાપના દિલમા પણ એ પ્રકારનો આશાદીપક જરૂર પ્રકાશતો હશે.

પુત્ર-વધૂનું આગમન, પુત્રનાં લગ્ન એ આપણા સંસાર-ગ્રંથમાં એક નવું જ પ્રકરણ ઉઘાડે છે. એ પ્રકરણ પણ કેટલા ઉદ્ધાસ અને આનંદ સાથે શરૂ થાય છે ? મા-બાપ પોતાની પાસેની છેલ્લી પાઇ ખરચી નાખે છે; શક્તિનું છેલ્લું રહુંસહું ટીપું પણ નીચોવે છે. લગ્નનાં ગીતો અને વાણંત્રોના મંગલસૂરમાં સંસારનાં આજ સુધીનાં સંતાપ બાણે કે સમાઈ જતાં હોય એમ એમને લાગે છે.

મા-બાપનાં મનોરથ એ વખતે સફળ બને છે. વૃદ્ધ અવસ્થામાં પુત્ર અને પુત્રવધૂ સો સો પ્રકારની સેવા-શુશ્રૂષા કરશે અને પાછલી છંદગી સુધરી જશે એવી આશાથી એમનાં હૃદય પ્રપુલ્લ બને છે. સાસુ, સસરાની જેમ નણુંદ, દીયર, જેઠ, જેઠાણીનાં અંતરમાં પણ એ વખતે આનંદની દહેરો ફૂટે છે.

થોડા દિવસમાં જ એ સ્વપ્નસૃષ્ટિ ઉડી જાય છે. કોઈ મોટી મહેલાત તૂટી પડી હોય અને ખંડિયેરમાં જીવતા માણસો દબાઈ ગયા હોય એવું કંઈક દૃશ્ય ખડું થાય છે. અનેક સ્થળે લગ્નની પછી જે કંકાસ-કલેશની હોળી સળગે છે તેની જ્વાળા નિકટનાં સગાં-સંબંધીઓને પણ સ્પર્શે છે.

આશાનો પ્રકાશ આથમે છે અને એને સ્થાને અંધકાર છવાય છે. વીજળીના ક્ષણિક ચમકારની જેમ લગ્નના લહા-વાનો બધો આનંદ ઉડી જાય છે. કલ્પનાએ સર્જીવેલું સુંદર ચિત્ર એકાએક માટીમાં મળી જાય છે. આર્થ-સંસારના માનવીએ એવા તે શાં પાપ કર્યા હશે કે આવા શ્રાપ ઉતરતા હશે ?

પુત્રના માતા-પિતાએ, પુત્રના લગ્ન વખતે રાજેલી આશા ઉડી જાય છે “ હવે ઘરનો બધો કારભાર પુત્ર અને પુત્રવધૂ ઉપાડી લેશે અને આપણો વખત દેવ-શુરૂની લક્ષ્મીમાં વીતશે, હવે સુખેથી સામાયિક, પ્રતિજ્ઞમણ, તીર્થયાત્રા કરશું, ” એ પ્રકારના એમના મનોરથ બળીને રાખ વધ જાય છે અને બદલે સાસુ અને વહુ, માતા અને પુત્ર, પિતા અને પુત્ર વચ્ચે એક અણધાર્યો અને જેનો અત જ ન આવે એવો ઝગડો ઉભો થાય છે એ ઝગડો એમના લોહી ને માસ ચૂસે છે એટલું જ નહીં પણ કહેવતમાં કહ્યું છે તેમ ગોળાના પાણી પણ સૂકાય છે

આ દુર્દશાના મૂળ કારણની તપાસ કરીએ તો દેવળ કેળવણીનો જ અભાવ, એ મિવાય બીજું કોઈ કારણ નહીં કળાય કન્યાને એના માતા-પિતાને ત્યાં ગૃહ-વ્યવહાર સંબંધી પૂરતી કેળવણી મળતી હોય અથવા તો પતિના ઘેર આવ્યા પછી એવા પ્રકારના સરકારે મળતા હોય તો આજના જેવી દુઃખમય-કલેશમય સ્થિતિ ઉભી થવા ન પામે

કોઈ પૂછશે કે હવે તો ક્યાંએને કેળવવાના ખૂબખૂબ પ્રયત્નો થાય છે, છતાં એવી દુર્દશા કેમ જોવામાં આવે છે ? કેળવાયેલી કન્યાઓ પણ પોતાના સાસરે સૌથી જાતી પડી ગયેલી હોય એમ કા દેખાય છે ?

આ પ્રશ્નનો સતોષમગ્ધ નીઝલ આણવો હોય તો સ્ત્રી-ઓની કેળવણી એટલે શું ? એ આપણે વિચારવું પડ્યું લખતા-વાચતા આવડ્યું એટલે કેળવણી પૂરી થઈ એમ

આપણામાંના કેટલાકે માની લે છે. કાગળ-પત્ર લખવામાં, બે-ચાર પુસ્તકો ગોળવામા કે એક-બે પરીક્ષાઓ પસાર કરવામાં જ બધી કેળવણી સમાઈ જતી નથી. સ્ત્રી-કેળવણીનો અર્થ તો એ છે કે જેથી સ્ત્રીઓને પોતાના કર્તવ્યનું લાન થાય. પોતાનો ધર્મ સમજાય અને એને અનુસરીને પોતાનાં આચરણમાં પણ એ સંસ્કારનો પ્રકાશ સૌને બતાવી શકાય.

પરીક્ષાઓ પાસ કરવાથી કે થોડાં ગ્રંથોના પઠન-પાઠનથી એક કન્યા લલે પોતાને સુશિક્ષિતા કહેવડાવી શકે, પણ આર્થ-સન્નારીને જે ગૃહલક્ષ્મીના નામથી ઓળખાવવામાં આવે છે એ પદ તો લાગ્યે જ મેળવી શકે. કેટલીક વાર એ પ્રકારની કેળવણી જ ગૃહ-સંસારના માર્ગમાં કંટક પાથરે છે. પોતાને કેળવાયેલી માનતી કન્યા જ્યારે અલિમાની બને છે ત્યારે તે આત્મસમાજમાં કણાની જેમ ખૂંચે છે. આપણા સમાજ આદર્શ સ્ત્રી વાંછે છે એને બદલે જ્યારે તે પશ્ચિમના કારખાનામાં તૈયાર થયેલી, પશ્ચિમના જ રીત-રિવાજનું આંધળું અનુકરણ કરનારી નારી જુએ છે ત્યારે તેમને અનહદ દુઃખ થાય છે. કેળવણીના અલિમાનવાળી, પોતાના સિવાય બીજા બધાને મૂર્ખ માનનારી તે કન્યા સાસરામાં જેવો જોઈએ તેવો સત્કાર મેળવી શકતી નથી. સગાં-સંબંધીઓની વચ્ચે સાડું સ્થાન મેળવી શકતી નથી. ઘરના માણસોને મન એ એક મોટી-ન સમજાય તેવી-ઉપાધિરૂપ બની રહે છે.

કેળવણી પોતે ખરાબ નથી પણ એનો દુરુપયોગ બહુ માઠો.

પરિણામ નીપજાવે છે કેળવણી જ્યારે સ્વચ્છ દને પોષે, નીતિના નિયમોને પણ તિલાંજલી આપે ત્યારે એ કેળવણી સખત નિદાને પાત્ર બને આપણામા કહેવત છે કે જ્યારે આમ્રવૃક્ષ ફળ ધારણ કરે છે ત્યારે તે ઉચે જવાને બદલે ઉલટો નીચે નમે છે સાચી કેળવણી માણસને નમ્ર બનાવે છે વિનય, નમ્રતા, સયમ, સેવાલાવ એ સાચી કેળવણીના સૂચક ચિહ્નો છે અભિમાન, મદ, નિર્લજ્જતા એ બધા અપૂર્ણતાના લક્ષણો છે માણસને સપૂર્ણ બનાવે તો જ કેળવણીની સાર્થકતા થઈ ગણાય

કેટલીકવાર જેને સારી કેળવાયેલી કન્યા કહી શકીએ, જેણે માતા-પિતા પામેથી ધર્મના ને નીતિના સારા સસ્કાર પ્રાપ્ત કર્યા હોય એવી કન્યાને પણ સાસરે આવ્યા પછી આકરી કસોટીમાથી પસાર થવું પડે છે એ ગમે તેવી વિનયશીલ, નમ્ર અને સહનશીલ હોય તો પણ તે વગોવાય છે એવી વેળાએ સસ્કારી બાળા બીજા કોઈનો દોષ કાઢવાને બદલે પોતાના પ્રારબ્ધનો દોષ નિહાળે છે અને કર્મના ફળ તો ભોગવવા જ પડે એમ માની પોતે નવા કર્મ બાધતી નથી

દરેક વધૂને દરેક સ્થળે સાસુ, મસરા કે જેઠ વિગેરેનો પૂરો સતોષ જ મળે એમ નથી બનતું મનુષ્યસ્વભાવ બહુ વિચિત્ર વસ્તુ છે નવવધૂને જુદા જુદા સગા-સબ વીઓના જુદા જુદા પ્રકારના સ્વભાવને લીધે ઘણું સહન કરવું પડે છે, પરંતુ એવા પ્રસંગે મસ્કારી-કેળવાયેલી બાળા પોતાની શાંતિ અને ધીરજને કસોટીએ ચલાવે છે અને એ કસોટીમા પોતાને શુદ્ધ કચ્ચત રૂપે પૂરવાર કરે છે

પુસ્તકોનાં વાંચન કે અધ્યયનથી બધી ઉપયોગી ને સાચી કેળવણી મળી જાય એ અસંભવિત છે. ગૃહવ્યવસ્થા, કોમળતા, મધુરતા, સેવાલાવ એ નારી-સહજ ગુણો છે. એ ગુણો ઉપર જ કુટુંબ-પરિવાર નભે છે. સ્ત્રી-જાતિ બુદ્ધિનો વિકાસ બીજી રીતે લલે ગમે એટલો સાધે, પણ જો તેનામાં ધરની વ્યવસ્થા જાળવવાનો ગુણ ન હોય, મધુર સ્વભાવવડે આમ-જનોને આનંદ તથા શાંતિ પમાડવાની આવડત ન હોય તો બુદ્ધિમતી સ્ત્રી ધરને પણ સ્મશાન જેવું બનાવી દે છે.

આ ન્હાના પુસ્તકમાં સ્ત્રીઓએ ખાસ કરીને કયા કયા ગુણો કેળવવા જોઈએ અને કયા કયા ન્હાના ન્હાના દુર્ગુણોનો પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ તે સંક્ષેપમાં બતાવવાનો આશય રાખ્યો છે. સ્ત્રીશિક્ષાનો એમાં સંપૂર્ણ સમાવેશ થતો હોવાનો અમે દાવો નથી કરતાં, છતાં આછું દિગ્દર્શન તો આમાંથી જરૂર મળી રહેશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

સૌન્દર્ય

સૌંદર્ય સ્ત્રીજાતિને સ્વલાવત વર્તુ છે સ્ત્રીના સૌંદર્યનું વર્ણન કરવામા કવિઓએ ઉપમા અને અલંકારોનો ખચ કરતા પાછુ વાળીને જોયુ નથી મહાનુ શુદ્ધો અને લયકર રાજકાતિઓમા પણ મોટા લાગે સૌંદર્યવતી સ્ત્રીઓ જ નિમિત્ત રૂપ બની છે

પ્રાણી માત્ર સૌંદર્ય તરફ ખેંચાય છે એનો અર્થ એ છે કે સૌને સારૂ જ ગમે છે

પણ સૌંદર્ય માત્ર શરીરની ચામડીમા, ઉજળા વસ્ત્રોમા કે ઝગઝગાટ ભારતા આલુપણોમા જ સમાયુ છે એમ માન નાર મોટી ભૂલ કરે છે એ સૌંદર્ય ક્ષણિક છે, ખીલતાની સાથે જ એ કરમાવા લાગે છે એ કૃત્રિમ છે એનુ અભિમાન અધ પાત તરફ લઈ જાય છે

સાચુ અને સ્થાયી સૌંદર્ય આત્માની અદર છે આત્મા

પોતે જ અનંત સૌંદર્યનું ધામ છે. એ પોતે સુંદર છે એટલે જ જ્યાં જ્યાં સુંદરતા જણાય છે ત્યાં ત્યાં તે આકર્ષાય છે.

કેટલીકવાર વિલાસિતા તેમજ ખડારની ટાપટીપને સૌંદર્ય માની લેવામાં આવે છે. મુલાયમ વસ્ત્રો પહેરવાથી, મોં ઉપર વિલાયતી પાઉડર છાંટવાથી કે હીરા-મોતીના ઘરેણું પહેરવાથી પોતે બહુ સુંદર દેખાશે એમ કેટલીક સ્ત્રીઓ માને છે. આ માન્યતા સાવ જોડી છે. એ ટાપટીપ એક પ્રકારનો વિલાસ છે. સાદાઈમાં જે શોભા અને લવ્યતા છે તે વિલાસથી હુણાય છે. ઉછીના માગી લીધેલાં નાણાં એ જેમ આપણી પોતાની મિલકત નથી તેમ ટાપટીપ કે વિલાસિતા એ સ્વાભાવિક સૌંદર્ય નથી. ઉછીનાં નાણાં કરજના નામથી જ ઓળખાય છે. કરજનો બોલો માણસને કચરી મારે છે. તે જ પ્રમાણે ટાપટીપ કે કૃત્રિમ શૃંગાર, સ્ત્રીના સમય અને દ્રવ્યને પણ વ્યર્થ બનાવી દે છે.

જેનો આત્મા નિર્મળ હોય, જેનું હૃદય સંસ્કારી હોય, જેનું મન અરીસા જેવું ઉજ્જવળ હોય તે અતિ સામાન્ય વસ્ત્રમાં, વગર અલંકારે પણ દીપી નીકળે છે.

પરંતુ આ પ્રકારનું સૌંદર્ય જોવાની દ્રષ્ટિ સૌની પાસે નથી હોતી. કન્યા કેવી સુંદર છે ? એમ કન્યાની પસંદગી કરતી વખતે જ પૂછાય છે. કન્યા પરણીને સાસરે આવે છે ત્યારે પણ તે કેટલી સુંદર છે એ જોવા આસપાસની સ્ત્રીઓ એકઠી થાય છે. એ બધાં આત્માનું સૌંદર્ય જોઈ શકતા નથી, તેઓ

તો દેહના રગ અને બોલવા-ચાલવાની ઢળ જોઈને જ પોતાનો અભિપ્રાય બાધે છે શુભની પરીક્ષા થાય તે પહેલા જ નવવધૂને પોતાના સૌદર્યની પરીક્ષામાથી પાસ થવું પડે છે

એટલા માટે વિવાહિતા કે અવિવાહિતા કન્યાએ પણ વસ્ત્રની પસંદગી અને પહેરવાની ઢળ વિગેરેમા પૂરૂ લક્ષ આપવું જોઈએ એમા કળા ભલે હોય, પણ કૃત્રિમતા ન હોવી જોઈએ કૃત્રિમતા માણસને છેતરે છે અને એ છેતર પીડી આખરે ઉઘાડી પડી જાય છે સાદાઈ સાથે વસ્ત્ર પહેરવાની અને નમ્રતાપૂર્વક બોલવા-ચાલવાની જો તમે કળા કેળવી હશે તો એથી તમારી આસપાસના સગા-સબ-ધીઓનું પણ સારૂ મનોરંજન કરી શકશો

સુદર દેખાવું તે કરતા સુદર બનવું એ વધુ શ્રેષ્ઠ છે

પોતાના શરીરના રગ કે પોતાના દેહના બાધાને કોઈ બદલાવી શકેતું નથી એ વિષે અભિમાન કે અફમોસ કરવો એ કેવળ નકામું છે

કંપના કંગા કે એક ત્રી ઘટી સુદર છે એના શરીરનો રગ ગૌર છે એના વિશાળ ચંચળ અને નમણું નાક ચિત્રકાર જુએ તો એક સ્વચ્છ ચિત્ર તૈયાર કરવા જાગ્યશાળી બને બહારની બધી સૌદર્ય-સામગ્રી હોવા છતાં એ ત્રી જો અવિનયી, ઉદ્વેગ અને સ્વભાવે કડંગા જેવી હોય તો એ શરીરની સુદરતા શું કામની ? એ પોતાના સગા-સબ-ધીઓમા

અળખામણી જ લાગવાની. એટલે જ અમે કહીએ છીએ કે શરીરનું સૌંદર્ય એ કંઈ સર્વસ્વ નથી.

એ જ પ્રમાણે ખીજી પણ એક કલ્પના કરો કે એક સ્ત્રી રંગે શ્યામ છે, શરીરનો ખાંધો પણ જેવો ભેંધએ તેવો નથી; છતાં એ વિનયી છે, ઉદ્ધાસવતી છે, સેવાલાવી છે અને દુઃખ માત્રને ઘોળીને પી જવાની શક્તિ ધરાવે છે. આવી સ્ત્રી રૂપવતી ન હોવા છતાં સૌ કોઈના આદરને પાત્ર બને છે. તેના તરફ બધા સન્માનથી નજરે નિહાળે છે.

તમારા અંતઃકરણમાં બે પવિત્રતાનો, સદાચારનો વાસ હશે તો તમે તમારા શરીરના અણુએ અણુમાં એ પવિત્રતા, પ્રકાશના કિરણની જેમ પ્રકટી નીકળશે; પણ તમારું અંતઃકરણ બે મલીન હશે તો તમારા સુંદર દેહને એ મલીન બનાવી મૂકશે.

હંમેશા સારા વિચારો કરવા, ધર્મ અને નીતિના સૂત્રો સંલારવા અને સેવાલાવને ખીલવવો એ પરમ સૌંદર્યને પોતાને વિષે આમંત્રણ આપવા બરાબર છે.

શીલ જેવું ખીજું સૌંદર્ય નથી એ સિદ્ધાંતમાં એક અક્ષર પણ ખોટો નથી. સુંદર સ્વભાવ, નિર્મલ ચારિત્ર પાસે દુનિયાનાં કીમતીમાં કીમતી આભૂષણો પણ સાવ નિસ્તેજ લાગે છે. શીલના પ્રકાશ પાસે હીરા-ગોતી-સુવર્ણનો ઝગઝગાટ સૂર્ય આગળ નાચતા આગીયા જેવો પ્રીકકો દેખાય છે.

તમે બે બરેબર જ સુંદર બનવા માગતા હો તો તમારે

અ ત કરણને ખુબ દેખવવુ જોઈએ સ્વચ્છ મન, દેહની મારફતે પોતાનો પ્રભાવ બતાવે છે જલે તમે આન આદિથી શરીરને સાફ રાખો, વસ્ત્રો વિગેરેનુ ધ્યાન રાખો, પણ મદ્યશુભ્રમાથી સાચુ સૌદર્ય પ્રકટે છે એ વાત ન ભૂલશો

અ ત કરણના સૌદર્ય સાથે જો તમે બાહ્ય મોદયનો સબધ જોડી શકશો તો એ સચુકત સૌદર્ય એક દેવદુર્લભ વસ્તુ બનશે કેટલીક સ્ત્રીઓ બાહ્ય અલકારે અથે ગાડી-પેડી બને છે તો વળી કેટલીક સ્ત્રીઓ આરોગ્ય, સ્વચ્છતા, વ્યવસ્થા તરફ બેઠરકાગ રહે છે આ બન્ને દોષો દાળવાનો પ્રયત્ન કરજો

એવે કે અ ત કરણને હુ મેશા સારા વિચારોથી ભરજો અને બીજી તરફ તમાગ આચાર, વહેવાર અને ન્દેષીમા પણ સ્વચ્છતા અને પવિત્રતા તેમજ વિવેક પગલે પગલે દેખાય એવો ઉદમ કરજો આટલુ કરી શકશો તો એક નવવધુ તરિકે તમે મૌનો સાં. આહ મેળવી શકશો

લલ્લ

લલ્લથી નમ્ર બનેલી નારી, કાવ્યને યોગ્ય મનાઈ છે. એ ઉપરથી લલ્લ એ સ્ત્રી-જાતિને માટે કેટલી સહજ અને આકર્ષક છે તેની કલ્પના થઈ શકશે. નવવધૂના ખીજા ગુણો ખહાર આવે તે પહેલાં તે કેટલી લલ્લગુ-શરમાળ છે એ આપોઆપ દેખાઈ આવે છે. સવારના સૂર્યકિરણ જેમ શાંત અને સુકુમાર જણાય છે તેમ લલ્લશીલા રમણી પણ પોતાની ગંભીરતા અને સુકુમારતાને અંગે બહુ પ્રીતિપાત્ર બને છે.

શરમાળપણું અસુંદરને પણ સુંદર બનાવે છે અને નિર્લલ્લતા સુંદરતાને પણ લરખી બાય છે-નષ્ટ કરે છે.

લલ્લ એ એક પ્રકારનું આછું-પાતળું વસ્ત્ર છે. એ અદૃશ્ય વસ્ત્ર સ્ત્રીનાં વચન અને વહેવારમાં અપૂર્વ લાવણ્ય લરે છે. રૂપવતી સુંદરી પણ લલ્લ વગરની હોય તો તે મલીન અને શોલાહીન બને છે.

કેટલીક સ્ત્રીઓ આ લલ્લગુણની મહત્તા-ઉપયોગિતા ધરાબર સમજી શકતી નથી. લલ્લ સ્ત્રી-જાતિનું ગૌરવ છે

એ વાત ભૂલી જાય છે ગમે એની સાથે, ગમે ત્યાં, ગમે તેવો વિનોદ કરવો એને કેટલીક સ્ત્રીઓ સ્વતંત્રતા સમજી લે છે તે એમ માને છે કે પુરૂષોની જેમ છૂટથી ખોલવા-ચાલવાથી લોકો પોતાને હુશિયાર અથવા ડહાપણદાર સમજશે, પણ એ માન્યતા અમારા માનવા મુજબ ખરાબર નથી લક્ષ્મણને લીધે જ સ્ત્રીની વાણી મૃદુ બને છે અને એને લીધે જ પોતાના આત્મક ઉજામા તે અધિક આદરણીય ગણાય છે

શરમાળ સ્ત્રીની મર્યાદા સૌ કોઈ ખાજે છે, એથી ઉલટું જે સ્ત્રી પોતાને સ્વતંત્ર મનાવવા અપજતા દાખવે છે તે પોતાનું માન હાથે કરીને શુભાવી દે છે ગામડાની કન્યા લલે એક અક્ષર પણ ન લાણી હોય, પરંતુ જો તે લક્ષ્મણગુણવાળી હશે તો પોતાની મેળે જ લક્ષ્મણ અને સદ્ભાવ મેળવશે જાણેલી-અપજ કન્યા લક્ષ્મણનો અનાદર કરી-તેનો ભોગ આપ્યા પછી, એ સદ્ભાગ્ય લાગ્યે જ મેળવી શકે છે

પરંતુ અહીં એક વાત યાદ રાખવી વધારા પડતી (જોડી) શરમ એ પણ એક જલક વસ્તુ છે શરમને લીધે તમે યથાર્થ વાત પણ ન કહી શકો, શરમને લીધે તમે તમારા કર્તવ્ય ચૂકો અથવા તો શરમને લીધે તમે પુણ્યપ્રકોપ પણ ન બતાવી શકો તો જે લક્ષ્મણ તમારું ગૌરવ છે તે જ લક્ષ્મણ તમને પતન તરફ તાણી જાય

કોઈ વાર નવવધુ અતિશય શરમાળપણાને લીધે પોતાના પતિની પૂરી સેવા પણ કરી શકતી નથી, તેમજ પોતાના મનોભાવ પણ પૂરેપૂરા રજુ કરી શકતી નથી આવી શરમ

અમંગળરૂપ છે. શરમને લીધે તમારા કર્તવ્યમાં કોઈ પણ પ્રકારની ક્ષતિ ન આવવી જોઈએ.

અજાણ્યાં માણસો સાથે વધુ પડતી દૂટ ન લેવી. કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાના સાસુ-સસરા સાથેના વહેવારમાં તો બહુ જ શરમાળપણુ બતાવે છે, પણ ખુદારનાં માણસો સાથે ઘણી દૂટ લે છે. આ ઠીક ન ગણાય. ધરનાં આત્મજનો સાથે તમે થોડીઘણી દૂટ લઈ શકો પરંતુ ખુદારનાં માણસો જોડે જ્યારે વહેવાર કરો ત્યારે તમારે તમારી લજ્જા, મર્યાદા બરાબર પાળવી જોઈએ.

પતિ પાસે અતિશય લજ્જાશીલતા બતાવવામાં કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાનું મહત્ત્વ માને છે પણ એ એક પ્રકારની અજ્ઞાનતા છે. પતિ અને પત્ની બન્ને જુદા જુદા હોવા છતાં વસ્તુતઃ એક જ ગણાય છે. પરસ્પરમાં સ્નેહ, શ્રદ્ધા અને સરલતા હોય તો જ એ ગૃહ-સંસાર સુખમય નીવડે.

સાસુ-સસરા તથા જેઠ-જેઠાણી વિગેરે સાથે જે સ્ત્રી નિર્લજ્જપણુ કળ્યા-કંકાસ કરે છે અને સ્વામી પાસે પોતાના હૃદયના લાવ છૂપાવે છે તેને શરમાળ સ્ત્રી કહી શકાય નહીં. એ શરમાળપણું એક ઢાંગ ગણાય છે. ઢાંગ અથવા ખોટો દેખાવ આખરે તો હુઃખદાયક જ બની રહે છે.

લજ્જાશીલતાને બરાબર જાળવો પણ એનો દુરૂપયોગ ન કરો એ જ નવવધૂઓને અમારો ઉપદેશ છે.

વિનય

લજ્જાની જેમ વિનય પણ સ્ત્રીજાતિનું એક આભૂષણ છે. સ્વાભાવિક લજ્જા અને વિનયની તુલનામાં, સસારના કીમતીમાં કીમતી હીરા અને રત્નજડિત અલંકાર પણ શીક્ષા-નિસ્તેજ પડી જાય છે.

સ્ત્રીજાતિને કૌમળતા વરી છે. પુરૂષ સ્વભાવતઃ કઠોર હોય છે. લજ્જા, વિનય, પ્રેમ, મમતા, સ્નેહ એ બધી લાગણીઓ કૌમળતામાંથી જ જન્મે છે. પુરૂષ જારે બહાદુરી સાથે મ્હોટા યુદ્ધો લડી શકશે, દુશ્મનને પોતાના બાહુબળથી વશીભૂત કરી શકશે, પ્રખર બુદ્ધિબળથી તે મ્હોટી સલાઓમાં પોતાનો કીર્તિધ્વજ ફરકાવી શકશે, સ્ત્રી જાગ્યે જ એવો પ્રબળ પ્રતાપ બતાવી શકે છે એ તો પોતાની લજ્જા, વિનય, સેવા અને સુશ્રૂષા જેવા કૌમળ ગુણવર્ગે જન્મવેરીનું-ફૂર ઠસાઈતું પણ કાળજી પીગળાવી શકે છે. પુરૂષમાં જો તેજ, બળ, પરાક્રમ, સાહસ ન હોય તો એની બહુ કીમત નથી અકાતી, એ જ

પ્રમાણે જો સ્ત્રીમાં વિનય, લજ્જા, સ્નેહ, મમતા વિગેરે ન હોય તો એ પોતાના જીવનને ઉભળી શકતી નથી. કોમળતાનો ગુણ સ્ત્રીઓને કોઈની પાસે શીખવા જવાની જરૂર નથી. એના સ્વભાવમાં જ એ વણાઈ ગયો હોય છે. માત્ર એને ખીલવવો જોઈએ. કેટલીકવાર માટીમાં વાવેલું ખીજ પૂરતું પોષણ નહીં મળવાથી અંદર ને અંદર જ સડી જાય છે તેમ એ કોમળતાનું ખીજ તમારી તરફના પોષણના અભાવે અંદર ને અંદર કરમાઈ ન જાય એ પ્રત્યેક કુમારિકાએ તેમજ સ્ત્રીએ જોવું જોઈએ.

ખરેખર જ જો તમે ધરની લક્ષ્મી બનવા માગતા હો તો ભૂલેચૂકે પણ તમે કોઈની સાથે કઠોરતાથી ન વર્તશો. સ્ત્રી-જાતિની વાણી અને વહેવાર હમેશાં કોમળ જ હોય છે. એમાં કઠોરતાની કાંકરી આવી જાય તો એ કોઈને પણ ખૂંચ્યા વિના ન રહે.

પરંતુ એ ઉપરથી તમારામાં પુણ્યપ્રકોપ જ ન હોય એમ માની લેવાનું નથી. જ્યારે કોઈ દુષ્ટ કે દગાખોરની સામે સ્ત્રીજાતિને ઝૂઝવાનો પ્રસંગ આવે છે ત્યારે અબળા પણ વીરાંગના બને છે. એવે ટાણે કોઈ પુણ્યપ્રકોપનું રૂપ ધારણ કરે છે. આર્ય રમણીઓએ કેવા કઠિન સંયોગોમાં પોતાના શિયલની રક્ષા કરી છે અને પોતાના પતિ કે પુત્ર ઉપર આપત્તિ આવતાં કેવી રણવીરતા બતાવી છે તેનાં અસંખ્ય ઉદાહરણો આપણા ઇતિહાસમાં છે. જે સ્ત્રી સામાન્ય સ્થિતિમાં વિનય, લજ્જા આદિ ગુણોને કેળવી જાણે છે તેજ સ્ત્રી આક્રમણના અવસરે સાહસિકતા અને નિર્ભયતા પણ બતાવી શકે છે. સંયમથી શક્તિ વધે છે. વિનય પણ એક પ્રકારનો સંયમ

છે વાતવાતમા કઠોરતા અને ઉદ્વેગતા બતાવવાથી સયમની સાથે સ્વાભાવિક શક્તિ પણ ખરચાઈ જાય છે

કેટલીક સ્ત્રીઓ મોટાં અવાજે લડવું-ઝગડવું એમા પોતાની મોટાઈ માને છે, પણ એ ખોટી સમજણ છે સ્ત્રી ગમે એટલી બનાવટ કરે પણ એ પુરુષ બની શકે નહીં પુરુષની જેમ વંતવાથી એનું સ્ત્રીત્વ પણ નષ્ટ થાય છે

લાકડામા-બળતણ માત્રમા અગ્નિ છુપાયેલો હોય છે, પણ જ્યાં સુધી સીધી ગીતે અગ્નિનો સ્પર્શ નથી થતો ત્યાં સુધી એ લાકડું સળગતું નથી પુણ્યપ્રદોષનો અગ્નિ પ્રાણી માત્રમા હોવો જોઈએ અને હોય છે પણ ખરે, પરંતુ વિનય અને લજ્જાથી એ ઢકાયેલો રહેવો જોઈએ જીવન કે અત્યાચાર જેવા કોઈ નિમિત્તે જ એમાથી જડને ઉઠવો જોઈએ

જે સ્ત્રી વગર કારણે લીલા લાડલા કે છાણાની જેમ હુમેશાં ધુધવાયેલી જ રહે છે તે પોતાની આસપાસ બધું વાતાવરણ પેદા કરી શકતી નથી એના પ્રત્યે કોઈને રોષ કે આદરભાવ ઉપજતો નથી

તમારામા બુદ્ધિબળ હોય, મનોબળ હોય એટલું જ નહીં પણ ન્હાના નોકર-ચાકર પામે તમારે જરા મખતપણે કામ લેવું પડે એ મમદુ શ્રમય, પરંતુ એ વખતે પણ સયમ અને વિનયની મર્યાદા ન ભૂલાવી જોઈએ પુરુષ કદાચ કઠોર બને તો તે સતત ગણાય, કારણ કે એ વસ્તુ એના સ્વભાવમા

હોય છે. સ્ત્રીને એવી કઠોરતા શોલા દેતી નથી. તમારી સલાહમાં અને તમારા આદેશમાં પણ કોમળલાવની જ મધુરતા રહેવી જોઈએ.

ઘરના નયેષ્ઠ અને વડિલો પ્રત્યે તમે વિનયથી વર્તજો. આશ્રિત કે સ્વજનો તરફ પણ અમીની નજરે જ જોશો. ધાકધમકીથી કે કડવાં વચનોથી જે કાર્ય નથી સધાતું તે તમે સ્નેહ અને મમતાથી સરસ રીતે સાધી શકશો. સ્ત્રીના એક માત્ર આંસુએ સંસારમાં કેટલી ઉથલપાથલો કરી છે ? તમારા સંયમમાં, તમારા સ્નેહમાં જે બળ છે તેની પાસે મોટા લશ્કરો પણ કંઈ ખીસાતમાં નથી.

ગંભીરતા

નારી જાતિ બહુ ચચળ સ્વભાવની હોય છે એવો એમની ઉપર કેટલાકે આગેપ મૂકે છે, પણ એ વાત બગબર નવી ઘણી ગૃહલક્ષ્મીઓ ગંભીરપણે એવો વહેવાર કરે છે કે એમને માટે આપણને માન ઉપન્યા વિના ન રહે કેટલીકવાર ગંભીરતાના ગુણ બરાબર ન સમજાયા હોય અને એને લીધે ગંભીરતા કેળવણી ન હોય એમ પણ બને

ચચળતા અને ગંભીરતા એક-બીજાની વિરુદ્ધ ગુણ છે મન ચચળ હોય છે ત્યાં તે શાતપણે-ચિરપણે કોઈ વાતનો પૂરતો વિચાર કરી શકતું નથી પવનમા લેન ધત્તનો છેટા ફરકયા કરે છે તેમ જી કે પુરુષનું મન પણ તે ચચળ જ રહે તો તેઓ કોઈ પ્રમશનો નિઃશય ન કરી શકે અને જોઈ કરીને એમના મન પણ ચિંતાનું તથા વ્યથનું ને એ પોતાને કે બીજા કોઈને ચતોડ આપી શકે નહીં એમા આમા જ્ઞાની જ્ઞાની નહીંઓ જ્યાં પાણીથી ઉત્પાદિ છે ત્યાં તે ચચળ બને છે જલે કે પોતાનો આ વૈભવ દાયનને માટે રહેવાનો હોય એમ ધારી ઉદનાઈ પારણ કરે છે, પરંતુ એ

વૈલવ વધુ વખત નથી ટકતો. એથી ઉલટું સાગરમાં ગમે એટલો પાણીનો પ્રવાહ ઠલવાય તો પણ તે ગંભીર જ રહે છે. એ ગંભીર છે એટલે જ એની સ્તુતિ થાય છે, અને એ પોતાનો મર્યાદા નથી છોડતો એટલે જ એ સંસારની અનેક પ્રકારની સેવાઓ કરી શકે છે.

છીછરી નદીના જેવો નહીં, પણ સાગર જેવો ગંભીર સ્વભાવ કેળવજો. સાગર પોતે સઘળાં કદ સહન કરીને સંસારને તો દીમતી મોતીઓ જ અર્પે છે. ઘરની લક્ષ્મી પણ ઘરનાં સઘળાં સંતાપ મુંગે મોઢે વેઠી લઈને શાંતિ અને આનંદનો છંટકાવ કરે છે.

તમે એવી રીતે વર્તતા હો કે જેથી કોઈને માફું લાગવાનો પ્રસંગ સરખો પણ ન મળે, તમે એવી મર્યાદાથી રહેતા હો કે કોઈને પણ તમારી નિંદા કરવાનું ન સૂઝે અને છતાં એમ બને કે તમારી ઉપર કવચિત્ કડવાં વચનોની વર્ષા થાય અથવા તો તમારે વિષે ગેરસમજ પણ ફેલાય આવા પ્રસંગે તમારી ગંભીરતાની ખરી કસોટી થાય છે. શાંતિથી એ બધું સહન કરશો તો આજે નહીં તો જો દિવસ પછી પણ એ આક્રમણ વીખરાશે અને તમને પોતાને કોઈ પ્રકારની આંખપ નહીં લાગે.

ગંભીરતા એ સંસ્કારનું ફળ છે. તમે જલે ગમે એટલા સારા સંસ્કાર મેળવ્યા હોય, તમે જલે સારા કેળવાયેલાં હો તો પણ જો તમારામાં ગંભીરતાનો ગુણ નહીં આવ્યો હોય તો સંસ્કાર અને કેળવણીની કંઈ જ દીમત નહીં રહે. અક્ષરજ્ઞાન જેને નથી એવી સ્ત્રીઓ ગંભીરતાને લીધે પોતાની

સારી છાપ પાડે છે એમના માન-મર્યાદા ખરાબર સચવાય છે તમે જો તમારૂં સ્થાન ટકાવી રાખવા માગતા હો તો તમારે જેમ અને તેમ ગભીર બનવું જોઈએ

સ્વભાવે જે ગભીર છે તે શ્રી એકદમ અકળાઈ કે ઉશ્કેરાઈ જતી નથી ગભીરતા બુદ્ધિને સ્થિર કરે છે હું ખના સમયમા પણ એ પોતાની મહિસલામતીનો માર્ગ ગોધી કાઢે છે અચળ સ્વભાવવાળી શ્રી પોતે મુઝાય છે અને સાથે બીજાઓને પણ મુઝાવે છે

ફાવે એમ ખોલી નાખવું અથવા કોઈને ખૂંડ લગાડવું એ ગૃહલક્ષ્મીને ન શોભે તમે તો ઘરની શોભાડપ છો બીજાઓએ કરેલી ભૂલો સુધારવી અને સસાગ-રથને સીધી રીતે ચલાવવો એ તમારૂં કતબ્ય છે કઈ પણ કહેવાનો અવમર આવે ત્યારે ગભીરપણે, તમારે શું કહેવાનું છે તેનો વિચાર કરજો કહેવાનું હોય તે થોડા પણ મધુર શબ્દોમા પ્રકટ કરજો જે શ્રી પોતાની વાણી ઉપર કાબૂ રાખે છે તેના થોડા શબ્દો પણ ઘણા અસરકારક નીવડે છે ખુબ જોલ જોલ કરનારી શ્રીનું વજન ઘટી જાય છે તે કદાચ કેળવાયેલી હોય તો પણ ગભીરતાના અભાવે એ અણધારે જ મનાય છે

ગભીરતાનો શુભ ફેળવરો તો તમારૂં મન પણ શાત રહેશે સ્વચ્છ પાણીમા ચંદ્રનું પ્રતિબિંબ ઝળહળી ઉઠે તેમ તમારા શાત મનમા શુદ્ધ વિચારના પ્રતિબિંબ ઝળકશે તમારા પ્રત્યે સૌ કોઈ સન્માનની લાગણી બતાવશે ખરેખર જ તમે ઘરની લક્ષ્મીરૂપ છો એમ તમારા વહીવેલ અને મુરબીઓ પણ મુખ્તાક ઠે કહેશે

સરળતા

શ્રી એટલે જ નરી સરળતા. એને લાગ્યે જ કંઈ છુપાવવા જેવું હોય છે. એને કોઈ દિવસ બનાવટી વાત કરવાની જરૂર નથી હોતી. શ્રીની નરી સરળતા એ એના આત્માનો શુદ્ધ પ્રકાશ છે.

ધારો કે તમારે જે બહેનપણી હોય. એકને વાતવાતમાં અતિશયોક્તિ કરવાની ટેવ હોય અને બીજી સરળતાની મૂર્તિ જેવી હોય તો તમે તમારાં સુખ-દુઃખના ઉલ્લાસ કોની પાસે ઠલવશો ? જે સરળ બહેનપણી છે તે તમને શાંતિથી સાંભળશે અને સાચો રાહ બતાવશે, તમારા દુઃખમાં લાગ લેશે; પરંતુ જે બહેનપણી વફ છે, પેટમાં જુદું ને જીભમાં જુદું રાખે છે તે તો તમારી પાસેથી સાંભળેલી વાતમાં ખૂબ મીઠું-મરચું લેખવી લોકોમાં તેનો પ્રચાર કરશે અને તમારા દુઃખમાં લાગ લેવાને બદલે ઉલટું નવું દુઃખ ઉભું કરશે.

એ જ પ્રમાણે ધારો કે તમને તમારા પતિ કે સાસુ કંઈ વાત કહે અને તમે એનો ખોટો અર્થ કરો અથવા તો એ વાતમાં બીજી જે વાતો લેખવી એનો પ્રચાર કરો તો પતિ, સાસુ કે બીજાં સગાં-સંબંધીઓને કેવું માઠું લાગે ? એમને કેટલું શરમાવું પડે ?

તમે પોતે સરળ હોશો તો તમે મીઠી સારી વાતનો ખોટો અર્થ નહીં કરો, અને એથી કરીને ઘણી નકામી ઉપાધિઓમાથી બચી જશો. કેટલીક સ્ત્રીઓ વગર લણ્ણે-વગર સમન્તે વક્તા રાજે છે એમા પોતાની મોટાઈ માને છે એમને સલાહ કે સૂચનારૂપે મીઠી સાદી વાત કહેવામા આવે તો પણ પોતાના સ્વભાવદોષને લીધે એનો અવળો અર્થ કરે છે એથી ઘરમા એક નવો જ કક્ષમ ઉભો થાય છે.

તમને કોઈ વાત ઠીક ન લાગતી હોય તો ખુશીથી તમે તમારા પતિને વિવેકથી કહી શકો છો. તમારી અનુકૂળતા કે પ્રતિકૂળતાનો પ્રશ્ન પણ એ જ રીતે સરળતાથી ચર્ચી શકો છો, પરંતુ એ મીઠો સરળ માર્ગ ગ્રહણ કરવાને બદલે જો અતરથી ભુલુ બતાવવાનો પ્રયાસ કરો તો સમન્તે કે તમે જાણી જોઈને કક્ષાસની આગમા ધી ટોમી રહ્યા છો. મનમા પ્રસન્નતા હોય, હતા વાત કગતી વખતે અપ્રસન્નતાનો દેખાવ કરવો એ વક્તા છે દિલમા અસતોષ હોય અને હતા ખુલામો કરતી વેળાએ જાનોને ધુપાવવા એ પણ એક પ્રકારની છેતરપીટી છે. ગૃહલક્ષ્મીને માઝ એ ઠીક ન કહેવાય.

વધ સ્વભાવવાળી સ્ત્રીને વાતવાતમા ભુલુ બોલવું પડે છે અને પછી તો એના સ્વભાવમા જ એ દોષ વણાઈ જાય છે. બીજાને છેતરવાને સાડ અથવા તો પોતાનો વાક ધુપાવવાને માડ ભુલુ બોલવું એ જય કર મહાપાપ છે. શરમને લીધે ભુલુ બોલો એ પણ એવું જ પાપ છે. ગમે ત્યારે પણ સરલભાવે સાચી વાત જ કહી દેવી જોઈએ તમારાથી કંઈ ભૂત થવા પામી હોય તો તે પણ તમારે

સરલપણે કહી દેવી જોઈએ એથી બીજી ભૂલ કરવાનો તમારો માર્ગ અંધ થશે અને તમારો આત્મા અધિક શુદ્ધ બનશે.

સત્યનો મહિમા અને સત્યનો આનંદ પણ કંઈ અનેરો જ છે. તમે જ્યારે જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે ત્યારે સરળપણે સત્ય વાત કહી દો. કોઈથી પણ શરમાયા કે લરમાયા વિના મધુરલાવે સાચેસાચું કહેવાની ટેવ કેળવો તો તમે એક દેવીની જેમ જ આદર-સત્કાર પામો. તમારો નિંદા કરવાની કોઈની હિંમત ન આવે. સત્ય જોલનારને કોઈથી ક્યારેય પણ ખડીવાપણું નથી હોતું. અસત્ય જોલનારને હંમેશા લયભીત રહેવું પડે છે—રખેને પાપનો ઘડો લરાય ને ફૂટી જાય એવી એને બીક રહ્યા કરે છે. જ્યાં બીક, લય હોય ત્યાં આનંદ, સંતોષ શી રીતે રહી શકે ? તમે નિર્ભય રહેવા માગતા હો તો સરળતા સેવજો. સરળતાને બદલે જો થોડી પણ વક્તા સેવતા થયા કે તરત જ તમે અસત્યના જડખામાં જઈ પડવાના એ વાત ધ્યાનમાં રાખજો. વક્તા, આડાઈ અને અસત્ય એ બન્ને બહુ નજીકના સંબંધી છે. સરલતા અને સત્ય બન્ને સરખા સરખી સહીયરની જેમ હાથમાં હાથ મીલાવીને કલ્લોલ કરતી આગળ વધે છે. જે સ્ત્રી આ સરળતા અને સત્યનો આનંદ ભોગવવાને લાગ્યશાળી નથી તે જ કુટિલતા, કૃત્રિમતા અને જુઠાણાના કંટકમય માર્ગે પળે છે. એ માર્ગમાં પાપ અને પાપમાલી સિવાય બીજું કંઈ નથી હોતું. તમે સરળ બનો અને સરળતાની મૂર્તિ રૂપે બીજાને પણ એ માર્ગે આવવાને લલચાવો.

સ્ત્રી-જાતિ સ્વભાવે સરલ છે, પણ એ જ્યારે વક્ત બનવા

લાગે છે ત્યારે પુષ્પોની શય્યા નીચે સાપ છુપાયો હોય એમ જાય કર બને છે આપણામા એવી સ્ત્રીને અવળચડી કહેવામા આવે છે કોઈ કંઈ કહે એનાથી ઉધુ જ કરવુ એ અવળચડી નારીનુ મુખ્ય લક્ષણ હોય છે

તમે કેટલે અશે સરળ છો તે જાણવુ હોય તો તમને પોતાને કોઈ વખતે પણ કોઈ વાત છુપાવવાનુ મન થાય છે કે નહીં ? તે તમે તમારા પોતાના ન્યાયાધીશ બનીને તપાસને આત્મ-પરીક્ષા કરવી હોય ત્યારે હરેકે પોતાની બંતે પોતાના ન્યાયાધીશ બનવુ જોઈએ, કારણ કે એવી બાબતમા બીજાનો ઇન્સાફ કામ નથી આવતો આત્મશુદ્ધિના કાર્યમા આપણે પોતે જોટલી ઠાણછ લેવા ધારીએ તેટલી લઈ શકીએ હવે જો તમને કોઈ વખતે કોઈ વાત છુપાવવાનુ દિવ ધઈ આવે, વાતને દાખી દેવા માફ અમત્યનો અથવા અધમત્યનો આશ્રય લેવો પડે તો મમજાને કે એટલે અશે તમે તમારી સ્વાભાવિક મગજતા શુભાવાં દીધી છે, પણ એનો અથ એવો ન કરવો કે મરણ સ્ત્રી કે સરળ પુરુષ ગાડાની જેમ જે મનમાં આવે તે વગર વિચાર્યે બોલી નાખે વાણીમા સરળતા હોય તેમ સમય અને મીઠાશ પણ હોવી જોઈએ

પતિ-પત્નીનો સબધ બીજા બધા સબધ કરતા જુદો કોટીનો છે પતિ સળખી વાતોમા તમારી સરળતાનો કોઈ ખોટો ઉપયોગ ન કરે એ પણ તમારે ધ્યાનમા રાખવુ જોઈએ પતિનો પ્રેમ, પતિનો વહેવાર એ હરેકે હરેક પાને પ્રકટ કરવાની કંઈ જરૂર નથી

આત્મસંતોષ

માણસ માત્રને પોતાની સ્થિતિમાં પૂરતો સંતોષ રહેવો જોઈએ. જે સમયે જે સ્થિતિ હોય તે સમયે તે સ્થિતિમાં સંતોષ માનવો તે સ્ત્રી અથવા પુરૂષનું સુખ્ય કર્તવ્ય છે. અસંતોષ, આસપાસના આનંદને, શાંતિને અને સુખને પણ સૂઝાવી દે છે.

જેમણે આત્મસંતોષ નથી કેળવ્યો તે તો દેવતાઓની સમૃદ્ધિ મળવા છતાં પોતાને પરમ દુઃખી જ માનવાના. વસ્તુની પ્રાપ્તિમાં જો સાચું સુખ કે શાંતિ હોત તો સંતોષ સર્વ સુખનું મૂળ છે એમ શાસ્ત્રકારો શા સારૂ કહેત ? શાસ્ત્રો તેમ અનુલવી શાનીઓ સંતોષનું મહાત્મ્ય ગાઈ રહ્યા છે તે નિરર્થક નથી. લોભ અને તૃષ્ણાને સ્વચ્છંદપણે વધવા દેવાથી સુખ-શાંતિ હંમેશાં દૂર દૂર જ રહેવાના.

સામાન્ય વિચાર કરો. જેને પૂરતું ખાવાનું નથી મળતું તે માત્ર અન્નની પ્રાપ્તિ માટે ટળવળે છે. એ માણસને પૂરતું અન્ન મળે તો તે વધુ સંગ્રહ કરવાની વૃત્તિ દાખવશે. ધારો કે એને સારી નોકરી મળે, ખાવાપીવાની ચિંતા ન રહે તો સ્વાભાવિક

રીતે જ તેને પૈસાદાર બનવાનો લોભ લાગશે પૈસાદાર બનવા છતાં એને સતોષ નહીં થાય દુનિયા આખીની સ પત્તિ પોતાને ત્યાં એકઠી થાય તો કેવું સાફ ? એવા સ્વપ્ન સેવશે અને તે માટે અનેકવિધ પ્રયત્નો પણ કરશે આવી સ્થિતિમાં એના દુખને અશાંતિમાં સરવાળા અને શુભાકાર જ થતા રહેવાના

ચક્રવર્તી પણ સુખી નથી, કારણ કે એને આત્મમ તોષ નથી એક નિઃપૃહ્લી લિપુ, ચક્રવર્તી કરતા વધારે સુખી છે વધુ સ્વતંત્ર છે, કારણ કે તે આત્મસતુષ્ટ છે વસ્તુમાં કંઈ જ સુખ નથી, વૃત્તિ ઉપર જ સુખ હોય છે આધાર છે તમેજો આત્મસતોષની વૃત્તિ કેળવશો તો સાચા સુખની, માચી શાંતિની વધુ ને વધુ નજીક પહોંચી શકશો

તૃપ્તિ અથવા લોભ આકાશ જેટલા અનંત છે વૃત્તિઓને જેમ પાણીએ તેમ તેમ તે નિગ્રહીત બને છે આત્મમ તોષ જેવું બીજું એકે સુખ નથી કુબેર મરખા શ્રીમતો અને રાજસમૃદ્ધિવાળા પણ આખરે જ્યાં મતોષ તરફ વળ્યા છે ત્યાં જ સુખ અથવા આનંદને વર્ષા છે

“મારા કરતા બેઠન વધુ સુખી છે મારા કરતા બેઠન વધુ માનીતા છે” એવી દંપનાઓ કરી કેટલીક બેઠને નમ્રમી દુખી થાય છે પોતાના કગ્તા બીજા વધારે સુખી છે, પોતે જ એકલા દુખી છે, એ માન્યતામાંથી ધીમે ધીમે ઈર્ષ્યા, દ્રવ્ય, અસતોષ વિગેરે ઉત્પન્ન થાય છે, અને જો પૂરેપૂરી સાવચેતી રાખવામાં આવે તો એ વૃત્તિઓ આપણને ખબર ન પડે એવી રીતે અવનતિ તરફ તાત્પર્ય જાય છે

સ્ત્રીજાતિનાં સુખ-દુઃખ ઘણે લાગે એમના પતિ, સાસરા કે પિતા-માતાના લાગ્ય સાથે સંકળાયેલા હોય છે. પતિના સંયોગો સારા ન હોય તો સ્ત્રીને એ સંયોગો ધૈર્ય અને સંતોષથી સહી લેવાં જ રહ્યા. એવે વખતે એ મુંઝાયા કરે, મનમાં બળ્યા કરે તો તે અજ્ઞાનતા જ ગણાય. તે જ પ્રમાણે માતાપિતાની સ્થિતિ સારી ન હોય, છતાં એમની તરફથી મોટી આશા રાખવી અને એ ન ક્ષણે એટલે ખેદ ધરવો એ નરી ભૂર્ખાતા છે. એવે સમયે આત્મસંતોષનો જ એક એવો મંત્ર છે કે જે સર્વ માનસિક સંતાપને દૂર કરે છે. ખાસ કરીને જે સ્ત્રીજાતિ હંમેશા આશ્રિત છે, એટલે કે જે પતિ તેમ જ માતાપિતાને આશ્રયીને જ રહે છે તેને સારૂ આત્મસંતોષ જેવો સુખદાયક મંત્ર ખીજો નથી.

લલલલલી રાજકુમારીઓએ, પતિના ગૃહે ગયા પછી અનેક પ્રકારનાં દુઃખો અને કષ્ટો સહ્યા છે. એવી સહનશીલ, સંતોષી, ધૈર્યશાલી રમણીઓના પવિત્ર જીવનચરિત્રો આજે પણ આપણે સંલારીએ છીએ. અતિ દુઃખના, અતિ કસોટીના સમયમાં જે સ્ત્રીઓએ પોતાના પતિનો સાથ નથી છોડ્યો, દુઃખ-માત્રને પુલના હારની જેમ કંઠે ધારી લીધા છે તે સ્ત્રીઓ આર્યરમણીઓમાં દેવીઓની જેમ પૂજાય છે. એમનામાં પૂરેપૂરો આત્મસંતોષ ન હોત, દુઃખને પણ પોતાના સંતોષને પ્રતાપે પીગળાવવાની શક્તિ ન હોત તો તેઓ આવાં કષ્ટો કઈ રીતે ખમી શકત ?

પતિએ પોતાની સતી સ્ત્રીને, અમુક સંયોગોમાં તણ દીધી હોવાનાં વૃતાંત આપણે પ્રાચીન ગ્રંથોમાં વાંચીએ છીએ.

વનમા એકાદી રઝળતી અને મહાકષ્ટે દિવસો વીતાવતી વીરાગનાઓની વાતો પણ આપણે વ્યાખ્યાનોમા સાલળી છે એવા એવા કષ્ટોની પાસે આપણા સામાન્ય દુખ કઈ ળીસાતમા છે ?

આત્મસતોષ કેળવવો એ તમને બહુ મોટી વાત લાગે છે ? આટલુ યાદ રાખજો કે સુખ-દુખનો આધાર કોઈ પણ પ્રકારની અવસ્થા ઉપર નથી, વૃત્તિ ઉપર છે સત્તાધારીઓ પણ પોતાની અવસ્થામા સુખી નથી શ્રીમતો પણ શ્રીમતાઈ માત્રથી પોતાને સુખી નથી માનતા સુખનો સાચો આધાર વૃત્તિ છે વૃત્તિમા સતોષ હોય તો આજો સસાર સુખમય બની જાય દુનિયાને ચામડાથી મઢી ન શકાય, પરંતુ માણસ પગરખા પહેરી લે એટલે એને સારૂ સારી દુનિયા ચામડાથી જ મઢેલી બની જાય

રાજા-મહારાજાઓએ પણ પોતાના વેલવવાળા વિલાસ જવનોમા જે સુખ નોતું માણ્યું તે સુખ તેઓ, આત્મસતોષના પ્રતાપે ત્યાગદશામા મેળવી શક્યા હતા એનો અર્થ એ જ કે અમુક પ્રકારની સ્થિતિ કે અમુક પ્રકારના સંયોગોમા સુખ-દુખ સમાયેલા છે, એ કટપના ઠગારી છે સતોષી વૃત્તિ ગમે ત્યાંથી સુખ, આનંદ, તૃપ્તિ મેળવી શકે છે, અસતોષી વૃત્તિ, એક માત્ર અસતોષને અંગે આસપાસના સુખ-આનંદને પણ સળગાવી દે છે

શ્રીના આત્મસતોષ ઉપર આખાએ કુટુંબના સુખનો આધાર છે, એ વાત ન ભૂલતા

પરિશ્રમ

“ સ્ત્રીઓને મહેનત કરવાની જરૂર જ ક્યાં છે ? ” કેટલાકે આવી મતલબની શંકાઓ ઉઠાવે છે. સ્ત્રી-ભતિ કોમળાંગી ગણાય છે, પણ એનો અર્થ એવો નથી થતો કે એમણે કોઈ પ્રકારનું મહેનતનું કંઈ કામકાજ ન જ કરવું જોઈએ. આજે ઘણાખરા કુટુંબોમાં દાસ-દાસીઓ અથવા નોકર-ચાકરો હોય છે. ઘરનું ઘણું કામ તેઓ કરે છે. સ્ત્રીઓના હીસ્સામાં થોડું જ કામ આવે છે. એનું પરિણામ કેટલું અનિષ્ટ આગ્યું છે, તેનો જરા વિચાર કરો. મૃત્યુની સંખ્યામાં મ્હોટે લાગે સ્ત્રીઓ અને બાળકોનાં જ નામ આપણે સાંભળીએ છીએ. એક તો એમને ઘરના ખૂણામાં લરાઈ રહેવું પડે છે અને કેટલેક સ્થળે પડદાના વધારે પડતા રિવાજને અંગે, શુદ્ધ હવા-પ્રકાશ પણ મળી શકતાં નથી. બીજું સ્ત્રીઓને મહેનત-પરિશ્રમનું કામકાજ કરવું પડતું નથી એટલે એમનાં શરીર નિર્બળ અને નિસ્તેજ બની જાય છે. સ્વાભાવિક રીતે જ રોગ એવે સ્થળે પોતાનો હુમલો લઈ

જાય છે ક્ષય જેવા દર્દો મોટે ભાગે સ્ત્રીઓમા વધુ જોવાય છે અને અકાળ મૃત્યુની લય કરતા પણ ત્યાજ અનુભવાય છે અજ્ઞાનતા એમા મોટો ભાગ લાગે છે સ્ત્રીઓ જો મહેનતનો મહિમા સમજતી થાય, આરોગ્યની કીમત આકતી થાય, તો બાળકો અને સ્ત્રીઓ પોતે પણ રોગની સામે પોતાનો સરસ બચાવ કરી શકે

એક જમાનો એવો હતો કે જે વખતે સારા સારા કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ રોજ સવારે બેઢી ઉઠી, દેવદર્યન, ગુરુવદન વિગેરે ધર્મક્રિયાઓથી પરવારી ઘરના બધા મહેનતના કામકાજ આટોપી લેતી મહેનત કરવાથી એમનું સ્વાસ્થ્ય પણ ઘણું સાફ રહેતું વૈદ્ય કે દાઝતરના પગલા એમને ત્યાં જાગ્યે જ થતા એમના કસાએલા શરીરને દવા દારૂની પણ કવચિત્ જ જરૂર પડતી

આજે તો સામાન્ય કુટુંબોમા પણ શારીરિક પરિશ્રમની અવગણના કરવામા આવે છે મહેનતના કામ ખીજની પાસે કરાવવામા આવે છે એક તો એથી શરીર દુર્બળ બને છે અને ખીજુ વૈદ્ય અને દવા પાછળ સારી જેવી રકમો ખર્ચાઈ જાય છે

શારીરિક મહેનત ગરીબો જ કરે એ માન્યતા, તમારા મનમાથી કાઢી નાખજો શરીર એ યત્ર છે યત્ર જો નકામું પડ્યું રહે તો તે કટાયા વિના ન રહે શરીરનું પણ એમ જ સમજજો તમારે શરીરની પાસેથી, એના ગળના પ્રમાણમા કામ લેવું જ જોઈએ નોકરને બહુ મોઢે ચડાવવાથી

એ જેમ ઉદ્ધત બને તેમ શરીરને જો વધારે પડતું કોમળ બનાવીએ તો પછી એ છેક બળવાખોર બની જાય. શરીર ઉપર જ્યુલમ કરવો એમ કહેવાનો અહીં આશય નથી, પણ યથાશક્તિ મહેનત અથવા મજુરી કરવામાં કોઈ પ્રકારનો સંકોચ ન રાખવો જોઈએ, એ જ અમારો કહેવાનો મુખ્ય આશય છે.

આરોગ્ય વૈધની દવાથી જ મળી શકે, એના જેવી બીજી એકે ખોટી ભ્રમણા નથી. તમે પોતે આરોગ્યના લાંડારૂપ છો. જેમ જેમ તમે મહેનતનાં કામ કરશો તેમ તેમ તમારાં શરીર અને મન વધુ પ્રકૃષ્ટિત રહેશે. દવાથી નહીં, પણ પરિશ્રમથી તમે આરોગ્યના લાંડાર ઉઘાડી શકશો.

જેઓ શરીરની શક્તિના પ્રમાણમાં દેહને કસે છે તેમના મુખ ઉપર આરોગ્યનું તેજ છવાયેલું રહે છે. એમનાં મન પણ ઉદ્ધાસથી ભરેલાં હોય છે. એથી ઉલટું જેઓ આળસુની જેમ પગ ઉપર પગ ચઢાવીને બેસી રહે છે, માત્ર જીલ જ હલાવે છે તેઓ આરોગ્યના આનંદનો પૂરેપૂરો ઉપભોગ કરી શકતા નથી. શરીર અને મનને ઘણો નિકટનો સંબંધ છે. શરીર નબળું બને એટલે મન પણ નબળાઈની અસરથી મુક્ત ન રહી શકે, નબળું મન નકામા કલેશ-કંકાસ ઊભા કરે છે, મનની નબળાઈ બીજા અનેક બહેમોને—મિથ્યાલાવને ઉત્તેજન આપવા વળે છે, એ રીતે વધારે પડતી કોમળતા શરીર અને મનને બગાડે છે, એટલું જ નહીં પણ આખા કુટુંબમાં ઝેરી વાતાવરણ પેદા કરે છે.

સાચી સેવાલાવી સ્ત્રી, મહેનત કરવી પડે તો તે વખતે
પોતાના લાગ્યને નિદાતી નથી, પણ ઉલટી પ્રમોદ અનુભવે છે
પોતાના ગરીબી પોતાના કુટુંબની, વડીલોની નેવા કરી શકે
છે, એમ સમજી પોતાની મહેનતને સફળ થયેલી માને
છે શરીરને આજસુ ગંખવાની આદત પડે છે ત્યાં નજીવી
વાતમા કયેગ વાય છે

અવ કાર કે કિમતી વસ્ત્રો કગતા પણ તમારા આગેગ્યનો
પ્રભાવ અનેકગણો વધારે છે, અને આગેગ્ય મહેનતથી જ
મળે છે, એ વાત યાદ રાખજો

ઘરમા નોકર-ચાકર હોય તો લવે, પણ એમની ઉપર જ
તમારો બધો આધાર ન રહેવો જોઈએ ઘરના કામકાજમા
જેમ જેમ તમે વધુ મન પાવશો તેમ તેમ વીજી ઘણી
નમગી કુવતીઓ, નિદાઓ, કજીઆઓમાવી બચી જશે
જે કુટુંબમા શારીરિક મહેનતનું કામકાજ ખીઓને કરવાનું
નથી હોતું ત્યાં તેમને પુષ્કળ નવરાશ મળે છે એ નવરાશ
નજોઈ વાળે છે પરિશ્રમમા રોમયેલું મન એવી બુઝાઈઓ-
માથી બચી જાય છે નવરાશ મળે ત્યારે પણ તમારા મનને
ઉદ્યોગમા રોકી ગળે એવું કામ શોધી કાઢજો મહેનત કગવાથી
તમે નિદાઓ, તમે ગરીબ જણાશો એવી શકા મનમાથી
હારી નાખજો શરીર અને મનને સુખી રાખવાને સાડ મહે-
નત—મજુરી—પરિશ્રમ એક રામબાણુ ઉપાય છે

સ્નેહ

પુરુષની શોભા એના પુરુષાર્થમાં છે. બળ, પરાક્રમ, વીરતા વિગેરે ગુણો પુરુષને વર્યા છે, જ્યારે સ્નેહ, મમતા, સેવા, સુશ્રૂષા એ સ્ત્રીના સદ્ગુણો છે. એ સદ્ગુણોથી જ સ્ત્રીનું સ્ત્રીત્વ દીપે છે. સ્નેહ, પ્રીતિ, લક્ષિત વિનાની સ્ત્રી કદપી શકાતી નથી. એક સ્ત્રીનો સ્નેહ, સમસ્ત કુટુંબમાં વેગવાળી નદીની જેમ બધે ફરી વળે છે, આખાએ કુટુંબને સોહામણું બનાવે છે. સ્ત્રીમાંથી સ્નેહને બાદ કરો તો બાકી શું રહે ? સ્ત્રીના સ્નેહાદિ ગુણ સૂકાયા પછી કુટુંબ બાળે કે સૂકા રણ જેવું સંતાપમય અને શુષ્ક બની જાય છે.

સ્વભાવથી જ સ્ત્રીમાં સ્નેહનો ગુણ ઘર કરીને રહે છે. એ સ્નેહની સરિતામાંથી સર્વ કુટુંબીજનો સ્નેહપાન કરે છે. સંસારના ઘણાખરા સંતાપ એ સ્નેહ-સરિતા આગળ પહોંચતા જ અદૃશ્ય થઈ જાય છે.

કુટુંબમાં કોઈ બીમાર થાય છે ત્યારે કુળલક્ષ્મીનો સ્નેહ એ બીમાર તરફ આપોઆપ વહે છે. પુરુષો બહારના કામકાજમાં ગુંથાયેલા હોય છે ત્યારે સ્ત્રી જ એ બીમારની પથારી પાસે બેસી, યથાશક્તિ સેવા-સુશ્રૂષા કરતી હોય છે. કુટુંબના દુઃખી રોગી માણસોને માટે સ્ત્રીનો સ્નેહ એક અમૃતવેલી

જેટલો સુખદાયક બને છે દુ ખીઓના અર્ધ દુ ખ તો સ્ત્રી પોતાની સ્નેહશક્તિવડે જ દૂર કરી શકે છે સ્નેહ વિનાની સ્ત્રી વસ્તુતઃ સ્ત્રીના નામને પણ યોગ્ય નથી

પતિ કે પુત્રની સગવડતા સાચવવામા સ્ત્રીઓ જે ધૈર્ય અને સહનશક્તિ બતાવે છે, તે બધાનુ મૂળ આ સ્નેહ જ છે જો એને પોતાના પતિ કે પુત્ર માટે અગાધ સ્નેહ ન હોય તો આટલુ ધૈર્ય બતાવી શકે નહીં સ્ત્રી સ્નેહના અણુથી જ ધડાએલી છે, એ સ્નેહમૂર્તિ છે એટલે જ તે પોતાના સુખના ભોગે બીજાને સુખી કરે છે, પોતાની સગવડતાના ભોગે અન્યને આનંદમા રાખી શકે છે જે સ્ત્રી પોતાના સ્વાભાવિક સ્નેહને કેળવે છે તે સ્ત્રી આખાયે કુટુંબને શાંતિથી ઉભરાવી દે છે

ત્યા સ્નેહ વસે છે ત્યા કૂરતા, નિષ્કુરતા, અભિમાન અને ક્રોધ રહી શકતા નથી એક જણે તમારૂ કહાય થોડુ નુકસાન કર્યું હોય તો પણ જો તમાગ વિશુદ્ધ હૃદયમા સ્નેહ હશે તો તમે એને સ્હેલાઈથી માફ કરી શકશો સ્નેહ વિનાના હૈયા વેર, ઝડલો અને ક્રોધથી હમેશા ધમધમતા જ રહે છે કેટલીકવાર ક્રોધના પ્રભાવે બને, પણ જો અતઃકરણમા સ્નેહ હોય, સ્નેહની આખે એનુ અવલોકન કરવામા આવે તો ક્રોધ પણ શાંત બની જાય સ્નેહ જ વેરીને પોતાનો મિત્ર બનાવે છે ક્રોધ કે કૂરતા જે કાઈ કંઈ શકતા નથી તે સ્નેહ કંઈ શકે છે સ્નેહ જગતી જનાવરને પણ વશીભૂત કરે છે આવો અલૌકિક મહુશ્ણ સ્ત્રી-જાતિને વર્યો છે, એ શુ એક પરમ સૌભાગ્ય નથી ?

કેટલીક સ્ત્રીઓ દમ્ભામ, ક્રોધ અને અભિમાનને પોતાની મહત્તાના સાક્ષીરૂપ માને છે, પણ એ જોટા સાક્ષીઓ છે. એનાથી સ્ત્રીની મહત્તા કે ગૌરવ વધવાને બદલે ઊલટા ઘટે છે. એ સાક્ષીઓ જ બહાર કરી દે છે કે ક્રોધ, અભિમાન કે મીઠામીઠામાં સાચું સ્ત્રીત્વ હોતું નથી.

સ્ત્રીનો સ્નેહ પૂર્ણિમાના શીતળ પ્રકાશની જેમ બધે ફરી વળે છે, એ સ્નેહ દુશ્મનને પણ તરબોળ કરે છે, દુષ્ટમાં દુષ્ટ ગણાતા મનુષ્યોને પણ એ પોતાના પવિત્ર સ્નેહના રસાયણથી સજ્જ બનાવી શકે છે.

આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિથી ભરેલા સંસારમાં સ્ત્રી જ સાચી સેવિકા છે. પુત્રીરૂપે, પત્નીરૂપે, માતારૂપે એ સ્ત્રી સંસારના દુઃખીઓ-દર્દીઓને આશ્વાસન આપી એમના દુઃખભાર હલકા કરે છે. સંગ્રામ સમયે કે મહામારીની લયંકર આફત બધે ત્રાસ વર્તાવતી હોય છે તે વખતે સ્ત્રી જ દયાની દેવી રૂપે બહાર પડે છે, ઘવાયેલાઓની તેમજ ખીમારોની વિવિધ પ્રકારે સેવા કરે છે.

સ્નેહની શક્તિ કુરૂપને પણ સુરૂપ બનાવે છે. સ્નેહની દૃષ્ટિને સર્વત્ર નિર્દોષ આનંદ ઊભરાતો દેખાય છે. સ્નેહથી ભરેલા આત્માને ક્રુતા, ક્રોધ કે અભિમાન સ્પર્શી શકતાં નથી. તમે તમારા કુટુંબમાં સૌને આવી સ્નેહની નજરે નીહાળશો અને સ્નેહથી સૌની યથાશક્તિ સેવા કરશો તો તમારી આસપાસનું વિશ્વ સ્વર્ગીય ઉદ્યાન જેવું રમણીય બનશે. સ્નેહનું આંજણ આંજશો તો નરી સ્વચ્છતા, નિર્મળતા જ કલ્પોલ કરતી દેખાશે.

ધર્મકરણી

સૌ કોઈ પોતાનું સુખ વાછે છે પોતાના કુટુંબ પરિવારનું હિત થાય એવી વૃત્તિ પણ મૌ રાખે છે પોતાના સુખ અને કુટુંબના કલ્યાણ અથે માણુમ જાત રાતદિવસ તનતોડ પ્રયત્નો કરે છે સ્વભાવે સ્વતંત્ર એવા માણુમો પણ મમાજના, આગેજ્યના, રાજ્યના ઘણા ઘણા કાયદા-બંધનો રાજપુત્રીથી સ્વીકારે છે સુખ, સહિસલામતી અને શાંતિ માટે મનુષ્ય માત્ર ઉત્કૃષ્ટ રહે છે

પરંતુ સુખ એ જ માનવ જીવનનું એક માત્ર માધ્ય નથી દેવ, શુક્ર, ધર્મમા નહિ માનનાર નાગ્નિક પણ વહેવારના કેટલાક નિયમો સાગી ગીતે પાળવાથી દેખીતી ગીતે સુખી બની ગકે છે સ્થૂલ દૃષ્ટિએ એ વલવનો ઉપભોગ કરતો દેખાય છે આપણે એને સુખી માણુમોની સખ્યામા મૃતીએ છીએ, પણ જરા ઊંડા ઉતરીને જોઈશુ તો બહારથી સુખી દેખાતો માણુમ પણ જો ધર્મકરણીથી વિમુખ હશે તો તે પૂતી શાંતિ મેળવી શકશે નહિ

એથી ઉલટું, બહારથી જોએ ગરાંબ જેવા દેખાય છે, જોએ રાજા રાજ કમાય છે અને એ રીતે માનમાટ પોતાની આજીવિકા ચલાવે છે તેઓ જો અતરમા ધર્મવૃત્તિ

રાખતા હશે તો તેમના સુખ પાસે ખીજાં બધાં સુખ તુચ્છવત્ બની રહે છે. એમના અંતરનો આનંદ, એમની આત્મ-શાંતિ સંસારના સુખ-પ્રમોદ કરતાં અસંખ્યગણા વધારે કિંમતી હોય છે.

સંસારમાં ઘણીવાર અચાનક દુઃખના દાવાનળ સળગી ઉઠે છે. અણુધારી આપ્તના લયંકર તોફાન જાગે છે. કદિ પણ કદ્યુ ન હોય એવી દિશામાથી દુઃખના વાદળ ચડી આવે છે. એવે વખતે લલલલા કાર્યક્રમ ગણાતા બુદ્ધિવાનોની બુદ્ધિશક્તિ પણ બુંદી બની જાય છે, એમની ગલરામણનો પાર રહેતો નથી. તેઓ પોતે મુંઝાય છે અને પોતાની આસપાસના માણસોને પણ મુંઝવે છે.

સંસારની અનિત્યતા, રાગ-દ્રેષની અકળ લીલા અને મોહ-મહારાજનો પ્રબળ પ્રતાપ સમજી શકનારા સ્ત્રી-પુરુષોને સંસારના દાવાનળ ખેંચેન બનાવી શકતા નથી. જેઓ નિરંતર દેવદર્શન, પ્રભુસ્તવન, વ્યાખ્યાનશ્રવણ અને વિવિધ વ્રત-નિયમમાં ઉમંગથી રસ લેતા હોય છે, વિધિ અને ક્રિયાના અર્થ તેમજ રહસ્ય સમજવાનો પ્રયત્ન કરતા રહી ધર્મક્રિયાઓનું યથાશક્તિ પાલન કરતા હોય છે. તેમની અંતરની શાંતિ, દ્રઢતા કોઈ અજબ પ્રકારની હોય છે. જિનેંદ્ર લગવાનના દર્શન-સ્તવન વિગેરેના રોજ-રોજના અભ્યાસને લીધે એમના આત્મા રોજ-રોજ અધિકાધિક નિર્મળ બનવા પામે છે. શુદ્ધવંદન અને વ્યાખ્યાનશ્રવણના પ્રતાપે તેઓ સ્વપરનો તેમજ યથાર્થ સુખ-દુઃખનો વિવેક કરી શકે છે. વ્રત-નિયમથી એમનાં સહનશીલતા અને ધૈર્ય કેળવાય છે.

ધર્મકરણી એટલે આખી વીચીને વગરવિચારે કરતા કેટલાક કૃત્યો એવી સમજણુ જોટી છે એકે-એક ધર્મ કરણીમા ઉડુ રહસ્ય લયુ છે એ રહસ્ય સમજવાનો પ્રયત્ન કરશે તો તમને પોતાને આનંદ થશે, એટલુ જ નહીં પણ સસારના બધા તોફાનોમાથી તમે તમારી નોકાને બચાવી શકશો. ધર્મમા જે એક પ્રકારનુ બળ છે તેનો તમને પોતાને પણ અનુભવ થશે.

તીર્થ કન્ન લગવાનના અને પ્રાત સ્મરણીય સતીઓના જીવન ચરિત્ર લક્ષ્યપૂર્વક વાચશે તો એમણે દુ ખ કે ઉપસર્ગ માત્રને સહન કરતા એ દુ ખ-ઉપસર્ગ ઉપર પોતાનો વિજયસ્તલ કેવી રીતે ગાપ્યો તે તમને સમજાશે એ ચરિત્રોમાથી દુ ખ માત્રને ઓગળાવવાનો ઈમીઓ તમને મળી આવશે જિન દેવદર્ગન અને સ્તવનમા એ ચરિત્ર ચિતવ્યો એમ સમજણુ પૂર્વક ધર્મક્રિયા કરવાથી તમારા આત્મામા દોષ એક પ્રકારનો અપૂર્વ આહ્લાદ અનુભવશે.

ધર્મક્રિયાનો હેતુ, મમારની અનેકવિધ વાસનાઓ ઉપર વિજય મેળવવાનો, આત્માનુ શુદ્ધ-વાસ્તવિક સ્વરૂપ પામવાનો છે તપશ્ચર્યા વખતે પણ એ હેતુ વિસરશે નહીં ધમકગ્લીવી તમારી વૃત્તિઓ કેળવાશે અને આત્મની જેમ દેહ શુદ્ધ થાય તેમ ધર્મકરણીથી તમારુ અત કરણુ નિર્મળ બનશે.

કેટલીકવાર ધમકરણી કરનારી જોનોને પણ ગગ-દેવ-કવેગ-કકામના ક્રીચડવી લેપાયેલી લેઈ લોકોને આશ્ચર્ય થાય છે એનુ કારણુ એટલુ જ હોય છે કે ધર્મકરણી કરવા છતાં એમના અતમા જે એક પ્રકારની શુદ્ધિ આવવી લેઈએ તે

આવેલી હોતી નથી. દેરાસરમાં જવાથી દેવદર્શનનો આપણો નિયમ લલે જળવાય, એ નિયમ નિરૂપયોગી નથી, પણ જો અંતર રોજ-રોજ નિર્મળ થતું ન લાગે તો ધર્મકરણીનો આશય હજી સિદ્ધ નથી થયો એમ સમજી વધુ જાગૃત રહેતાં શિખજો. ધર્મક્રિયા જો કે દિવસમાં થોડો વખત જ ચાલે છે, પણ એની અસર આપણા આખા દિવસના જીવનમાં વ્યાપી રહેવી જોઈએ.

સંસારમાં એવા ઘણા પ્રસંગો બને છે કે જે વખતે ચિત્તની શાંતિ જાળવવી મુશ્કેલ થઈ પડે, પરંતુ જેઓ ધર્મકરણી કરે છે તેમને સારૂ તો એ પરીક્ષાની ઘડીઓ છે. કલેશ તેમજ અશાંતિની પળોમાં જે જડેન પોતાની શાંતિ, સમતા, ધીરજને જોઈ ન જોસે, ક્રોધના પ્રસંગોમાં પણ જે સમજીને શાંત રહે તે ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે. એવી જડેનની ધર્મકરણી સાર્થક બની છે એમ જ કહેવાય ધર્મ આત્માના ઉદ્ધાર માટે છે. ધર્મને નામે જડેમ, મિથ્યાત્વ કે એવી પ્રપંચ-જાળમાં ન ફસાઈ જવાય તે પણ તમારે લક્ષ્યમાં રાખવાનું છે. ધર્મને નામે કેટલીક જડેનો ઘણા આડા માર્ગે વળી જાય છે, સ્વાર્થીઓ એ પ્રકારની શ્રદ્ધાનો હુરૂપયોગ કરે છે અને એથી ધર્મ નિંદાને પાત્ર બને છે.

ધર્મને અને આત્મકલ્યાણને સીધો સંબંધ છે. જ્યાં એ પ્રકારનો સંબંધ ન જણાય ત્યાં વસ્તુતઃ ધર્મ નથી; ધર્મનો આડંબર માત્ર છે એમ સમજજો. સ્ત્રીનાં હૃદયમાં લક્ષિત, શ્રદ્ધા સ્વલાવથી જ રહે છે. એ લક્ષિત અને શ્રદ્ધાવડે ક્રમે ક્રમે તમારે તમારી આત્મશક્તિ ખીલવવાની છે એ ન ભૂલશો. ચમત્કાર કે આશ્ચર્યોથી ભોળવાઈ જશો મા.

સતીત્વ

સતીત્વ અથવા શીલરક્ષા એ સ્ત્રી જાતિનો મુખ્ય અને સર્વશ્રેષ્ઠ ગુણ છે. શાસ્ત્રોમા તે મળે છે ઘણું ઘણું વિવેચન કરવામા આજુ છે સ્ત્રીના બીજા ગુણો જાણે તેજ સ્ત્રી નક્ષત્રોની જેમ ચમક્યા કરે પણ સૂર્ય વિના જેમ અધારી રાત્રિનો અધકાર ઓગળતો નથી તેમ એક સતીત્વ વગર બીજા ગુણો કંઈ પ્રકાશમા આવી શકતા નથી. શીલ જ સ્ત્રી-જાતિને ગૌરવશાળી તેમજ આદરણીય બનાવી મૂકે છે. મતલબ કે શીલ ન હોય તો બીજા બધા ગુણો આગીયાની જેમ ચમકી પાછા ઉડી જાય છે.

જે જે સ્ત્રીઓએ કમોટીના સમયે પોતાના ગીલનું રક્ષણ કર્યું છે, તેમના સ્તુતિગાન આજે હજારો વરસ વીતવા છતાં આપણે ગાઈએ છીએ. જે જે સતી સ્ત્રીઓએ જીવ કર આકૃતના વખતમા પણ પોતાના પતિનો મગાત નથી હોડ્યો, ક્ષણિક વૈભવથી નથી લોભાઈ એને ઉદેશી નાસ્તિક મનુષ્ય પણ પ્રણામ કરે છે. જે જે સતી સ્ત્રીઓએ

એક માત્ર શીલરક્ષાની ખાતર પોતાના પ્રાણની આફૂતિઓ આપી છે, તેમનાં જીવનચરિત્રોથી ઇતિહાસ પણ પોતાને લાગ્યશાળી માને છે. સતીત્વ એક એવું રત્ન છે કે જેની કિંમત કોઈ આંધી શક્યું નથી. એ રત્નના પ્રકાશ પાસે બીજા પ્રકાશ નિસ્તેજ બની જાય છે. શીલરક્ષાના એક જ સદ્ગુણથી સ્ત્રી-જાતિ અમર નામના મેળવે છે.

સતીત્વ એ નારીજીવનનો મૂળ પાયો છે. એ પાયા ઉપર જ બીજા સદ્ગુણો મહેલની જેમ ખડા રહે છે. સતી-ઓનાં પવિત્ર નામોનું સ્મરણ કરતાં આજે પણ આપણે કહીએ છીએ કે:—

इच्छा इ महासद्ग्रो, जयंति अकलंकसीलकलिआजो ।

अज्ज वि वज्ज जासि, जसपडहो तिहुअणे सयले ॥

એટલે કે સુલસા, ચંદનબાળા આદિ સતીઓ જેમણે પોતાના શિયલ નિર્માણ રાખ્યા તેમનો યશસ્વી પડકાર આજે પણ ત્રણે જીવનને વિષે વાગી રહ્યો છે. સુલસાની પરીક્ષા કરવા હરિણૈગમેષી દેવે સાધુનું રૂપ લીધું અને સુલસાની ધીરજ ખૂટી જાય તેવું કર્યું, છતાં સુલસાએ પોતાની દ્રઢતા ન મૂકી. તેનાં બત્રીશ બત્રીશ પુત્રો શ્રેણિક રાજાને બચાવવા જતા મરી ખૂટ્યા એટલું છતાં સુલસા નિર્વિકાર રહી. લગવાન મહાવીરે એને પરમ શ્રાવિકા માની, ધર્મ-લાલ કહેવડાવ્યા હતા. સતી નારીનું આ સૌલાગ્ય કાંઈ જેવું તેવું ન ગણાય. ચંદનબાળા રાજકુંવરી હતી, કૌશાં-બીની બજારમાં એ વેચાઈ, એનાં પગમાં બેડીઓ પડી, એના મસ્તકે મુંડન થયું છતાં એ પોતાના શીલથી ના

ડગી મદનરેખાને એના પોતાના જેઠે ઘણી ઘણી રીતે હેરાન કરી, મદનરેખાના પતિનું ખૂન કરવામા આવ્યું, એ વિકટ અરણ્યમા એકલી રજળી, છતાં પોતાનું શિયલ ન છોડ્યું નર્મદાસુદરી વેશ્યાના આવાસમા આવી ચડવા છતાં પોતાના શિયલને અખડિત રાખી શકી સુલદ્રા, પોતાના પતિની શકાનો લોગ બની, પણ જ્યાં સુલદ્રાએ પોતાના શીલના પ્રભાવે નગરીના દરવાજા ઉઘડાવ્યા ત્યારે સૌની ખાત્રી થઈ કે સુલદ્રા સતી-શિરોમણિ હતી

સતીધર્મની વ્યાખ્યાન કરતા, ઉપદેશરત્નાકરમા એક સ્થળે કહ્યું છે કે —

યા શીલભગસામગ્રીસમયે નિશ્ચિન્તા મતિ ।

મા સતી સ્વપતૌ રક્તેતરા સતિ ગૃહે ગૃહે ॥

શીલનો લગ થવાની સામગ્રીનો સંલવ છતાં પણ જેની શુદ્ધિ નિશ્ચય રહે, પોતાના પતિને વિષે જ અનુરક્ત ગૃહે તે સ્ત્રી સતી કહેવાય, બાકી તો ખીણ સ્ત્રીઓ ઘેર ઘેર છે એ પછી એના અનુસંધાનમા સતી શીલવતીની કથા આપવામા આવી છે સતી શીલવતીને લોલાવવા, સતીધર્મની પરીક્ષા કરવા મહારાજાએ પોતે ઘણી ઘણી યુક્તિઓ કરી પણ એ યુક્તિની જાળમા મહારાજા, મંત્રી, સેનાપતિ ને કોટવાળ ફસાઈ પડ્યા મહારાજા અને તેમના મંત્રીઓ વિગેરે હાસ્યાસ્પદ બન્યા સતી શીલવતીએ મહારાજાની લાલચોને લાત મારી પોતાની પવિત્રતા જાગૃત્તરું કરી લલચાવનારા મયોગોમા કોઈ પણ સ્ત્રી ફસાયા વિના ન રહે, એમ જે મનાતું હતું તે માન્યતા શીલવતીએ ખોટી પાડી સ્ત્રી-જાતિમા

પણ પર્વત જેવી અચળતા હોય છે, અને તે પોતાના સતી-
ત્વના તેજથી અશક્યને શક્ય બનાવી શકે છે, એ વાત
શીલવતીએ પૂરવાર કરી આપી. સ્ત્રી-જાતિ ઘણી નિર્બળ
હોય છે, સ્ત્રી-જાતિને ફસાવવા સારું અમુક પ્રકારના
અનુકૂળ સંયોગો બસ છે, એમ જે કહેવામાં આવે છે
તે કેટલું બધું નિર્મૂળ અને બ્રામક છે તે આ સતીઓએ
પોતાના જીવનચરિત્રોથી સિદ્ધ કર્યું છે.

સ્ત્રી લલે બીજી રીતે પુરુષથી નબળી હોય પણ જે
દ્રઢ નિશ્ચયવાળી હોય, પતિને વિષે આસ્થાવાળી હોય
તો મનુષ્ય તો શું પણ દેવો પણ એમને ચલિત કરી
શકે નહીં. ગમે એવા કપરા સંજોગોમાં પણ અબળા
પોતાની વિશુદ્ધિને ઝાખપ લાગવા ન દે. પ્રાચીન તેમજ
અર્વાચીન સતીઓના જીવનનો એ એક અમૂલ્ય બોધપાઠ છે.

શીલરક્ષાને અંગે સ્ત્રીઓએ જે સાહસ ખેડ્યાં છે,
જે રીતે પોતાના દેહને અગ્નિને અર્પી દીધાં છે તે જોતાં
સ્ત્રી એક મહાશક્તિ જ છે, એમ કહેવું પડે. સ્વલાવે
મૃદુ-કોમળ છતાં પણ શીલરક્ષાને વખતે સ્ત્રી કરાળ સ્વ-
રૂપ ધરી શકે છે.

સતીત્વ એ જ ગૃહસ્થધર્મનો આધારસ્તંભ છે. જે
પોતાના પતિને વિષે સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા ધરાવે છે, હુમ્મ કે
શોકના અવસરોમાં પતિની પડખે ઉભી રહે છે, હુદ્દ પુર-
ષોના છળપ્રપંચને પોતાની શક્તિના બળે લેદી નાખે છે, તે
જીવનમાં મોટી કમાણી કરી જાય છે. શીલનાં રક્ષણમાં
બીજાં અનેક સદ્ગુણોનું પાલન આવી જાય છે. પ્રાણના

સર્વસ્વના ભોગે પણ સતીત્વની રક્ષા કરજો નિષ્કલક સતી-
ત્વ, છેદાયેલા અંગોને પણ પાછા પોતાને સ્થાને ન્યાપે છે
સતી કલાવતીના સબધમા કહેવામા આવે છે કે —

ઁદ્રાત્ પુન પ્રરોહતિ, યે સાધારણજાણીના ।

તદ્વચ્છીન્નાનિ ચાગાનિ, પ્રાદુર્યોતિ સુશોજિત ॥

જેમ અનતકાય વનપતિને છેદવાથી પાછી ફરીને
ઉગે છે, તેમ ઉત્તમ શીલથી છેદાયેલા અંગો પણ પાછા
ઉત્પન્ન થાય છે

કલાવતીના વિષયમા એના પતિને જ શકા ઉપજી હતી,
તેથી તેણે કલાવતીના બન્ને કાડા કપાવી નાખ્યા હતા
આખરે તે શકા ખોટી હતી તેમ સમજાયું કલાવતીએ
પોતાની પવિત્રતાના પ્રભાવે પૂરી હાથના કાડા મેળવ્યા
શકાશીલ પતિએ અતે ઘણું પશ્ચાત્તાપ કર્યો

શિયલનો એ પ્રભાવ છે શુળીમાથી સિંહાસન ઉપજી
વવાની શક્તિ શિયલમ જ છે શીલવતી નારી કુટુંબ અને
સમાજને સાફ નહીં પણ, સમસ્ત મસારને સાફ એક
આદર્શ દેખાત મૂંઝી જાય છે

સ્ત્રી-જીવનના કેટલાક દોષો

ઘરની લક્ષ્મી જેવી ગણાતી સ્ત્રીઓએ કયા કયા ગુણો મેળવવા જોઈએ, એ દૂંકામાં ઉપર કહેવાયું છે. હવે ખાસ કરીને કયા કયા દોષોથી સાવચેત રહેવું જોઈએ, કયા કયા દોષો ધોઈ નાખવા જોઈએ, તે દૂંકામાં કહેવાનો પ્રયત્ન કરશું.

ગુણોનો અભાવ એ પણ એક દોષ જ છે. જે જે ગુણો અમે વર્ણવી ગયા તેનો અભાવ હોય તો તેને પૂરવાનો પ્રયત્ન કરજો. સત્ય બોલવું એ એક સદ્ગુણ છે, અસત્ય બોલવાની ટેવ એ એક દુર્ગુણ છે. તમે સત્ય બોલવાની ટેવ પાડશો તો બીજા દોષ આપોઆપ વિદાય માગશે, પણ એ સિવાય કેટલાક એવા દોષો છે કે જે એકદમ નજરે ન આવે. દાખલા તરીકે વાતવાતમાં કળ્યા-કંકાસ કરવાની વૃત્તિ થઈ આવે, કોઈની નિંદા કરવાનું મન થાય, કોઈની અદેખાઈ ઉપજે, એ બધા દોષો એવા છે કે શરૂઆતમાં અંકુરરૂપે જ દેખાય, પણ જો પૂરતી સાવચેતી રાખવામાં ન આવે તો વખત જતાં એ વિષવૃક્ષરૂપ બની જાય. દોષોનું નિકંદન કાઢવું હોય તો એ દોષની સામે એવા જ સદ્ગુણોનું સૈન્ય તૈયાર રાખવું જોઈએ. સદ્ગુણોની સેના સામે દુર્ગુણથી માથું ઉઘડી શકાતું નથી, છતાં એ હુશ્મનો કયા કયા છે, તે અહીં દૂંકામાં જ વર્ણવીશું.

આળસ

આળસ અથવા પ્રમાદ એ મનુષ્યજાતિનો મોટામા મોટો દુરુપમન છે એ હરદમ આપણા દેહમા છુપી રીતે જરાઈ બેસે છે. સ્ત્રીઓ તથા પુરુષોને પણ એ પ્રકારનું આળસ પાયમાલ કરી દે છે.

આળસુ સ્ત્રી ઘરનું કામકાજ બરાબર કરી શકતી નથી, તેથી તે પોતાના પરિવારને, સગા-સબંધીઓને સપૂર્ણ સંતોષ આપી શકતી નથી જેના અગમા આળસ નથી તે આગળ પડીને ઘરનું કામકાજ કરે છે, તેથી પોતાના વેગીઓમા પણ તે માનવતું સ્થાન પ્રાપ્ત કરે છે.

આળસુ સ્ત્રી પોતાના એકીપણાને લીધે મોટાભાગે પોતાની સાસુ, જેઠાણી, નણદ વિગેરેની સાથે અહોનિશ લડતી-ઝગડતી રહે છે સાસુ-સસરા બહુ આકળા સ્વભાવના હોય એ સંભવિત છે, પણ જો કુળની લક્ષ્મી પોતે મહેનતુ હોય તો વખત જતા એમના મન ઉપર પોતાની સારી છાપ પડ્યા વિના ન રહે વિનય અને ઉદ્યોગ તો ગમે તેવા વિરોધીને પણ છતી લે છે.

કેળવાયેલી કન્યાઓ ઉપર ધણેભાગે આળસનો આગ્રેષ મૂકવામા આવે છે, ઘરના કામકાજ કરવામા જો કંઈ પોતાની

ન્હાનપ સમજતું હોય તો તે અજ્ઞાનતા છે. રાંધવા માત્રથી જ ગૃહિણીનું કામ પૂરું થઈ જતું નથી. ઘરનાં બની શકે તેટલાં બધાં નાનાં-મોટાં કામકાજ તેણે કરવાં જોઈએ.

આળસમાં આનંદ માનનારી સ્ત્રી એકદમ વિલાસ તરફ ઢળી પડે છે. અને વિલાસનો પ્રવાહ એટલો તો વેગવાળો હોય છે કે સામાન્ય સ્ત્રી કે સામાન્ય પુરૂષ પણ અધઃપતન માંથી પોતાનો બચાવ કરી શકતો નથી. આળસુ મન, આળસુ શરીર અનેક પ્રકારના ઘોડા ઢોડાવે છે, એથી શરીર મનની શક્તિ ખરબાદ થાય છે.

આળસુ સ્ત્રી ઘરની વ્યવસ્થા બરાબર જાળવી શકતી નથી. આળસુ સ્ત્રીના નોકર-ચાકર પણ વખત જોઈને સ્વચ્છં તથા ઉચ્છંબલ બને છે. નોકરો ઉપર જ આધાર રાખનારી સ્ત્રી પરવશ બને છે. તે પોતાના ખોટા ખર્ચ ઉપર અંકુશ રાખી શકતી નથી. પરાશ્રયી માણસ ઘરની, વડીલોની અને મહેમાનોની પણ જેવી જોઈએ તેવી સેવા શી રીતે કરે ?

આળસ દેખાવમાં બહુ નજીવો દુર્ગુણ લાગે છે, પણ પરિણામે એ બહુ લયંકર નીવડે છે. આળસથી મન બગડે છે, શરીરનું આરોગ્ય પણ જાળવાતું નથી. આળસુ સ્ત્રીઓ મહોટે લાગે જીવલેણ દર્દનો ભોગ બનેલી જોવામાં આવે છે. મહેનતુ સ્ત્રીઓ, જેઓ શરીર અને મનને સ્ફુર્તિમાં રાખે છે તેઓ એવા દર્દોથી બચી જાય છે. જુના જમાનામાં સ્ત્રીઓ ઉલ્લાસથી ઘરનાં બધા કામકાજને પહોંચી વળતી તેથી આજના નવા જમાનાના દર્દો પણ એમનાથી અબલણ્યાં જ રહ્યાં હતાં. જ્યાં આળસ્ય નથી ત્યાં કલેશ-કંકાસને કાલવા-પુલ-

વાની અનુકૂળતા નથી મળતી તમારે જો નાના-નાના કાજો
કાસથી બચવું હોય, તમારું આરોગ્ય જાળવી રાખવું હોય,
ઘરના વડીલો વિગેરેની પ્રીતિ મેળવવી હોય તો તમારા અગમા
રહેલા આળસને ઉડાડી દેજો આળસ દૂર કરવાની સાથે
જ જાણે કે તમે કોઈ જુદી જ સુદિમા આવી ચડ્યા હો
એમ તમને લાગશે આળસને અલગ કર્યો તે જ જાણે તમારા
દેહમાં નવું બળ આવતું જણાયે તમારા મનમાં પણ નવા જ
ઉત્લામની ન્યોતિ ઝળહળી ઉઠશે આળમથી શરીરને સાચવી
રાખવાની વૃત્તિવાળા એટલે કે કોમરીયા માણસ પોતે જ
પોતાને છેતરે છે પડયું પડયું લોહું કટાઈ જાય તેમ આળસુ
શ્રી-પુરુષો પણ પોતાના મનુષ્યદેહને મલિન બનાવે છે

જે શ્રીઓ આજો દિવસ કામકાજમાં કાઢે છે, મહેનત-
મજુરી કરી પોતાનો પરમેવો રેડે છે, તેમની તાગ્દ એક
વાર નજર કરો એ કેટલા સ્વતોષી, મુખી અને નીરાગી દેખાય
છે ? મહેનતનો જ એ પ્રતાપ છે તમે પણ જો ઉત્સાહથી ઘરના
કામકાજ કરવા માડો, આળમને દેશવટો આપો તો તમે
પણ એવા જ સુખ અને આરોગ્યને જરૂર મેળવી શકો દવાથી
જે આરોગ્ય નહીં મળે તે તમે આળસને દૂર કરવા માત્રથી
જ મેળવી શક્યો આલસ દૂર થશે એટલે તમારા મનમાં
પણ પ્રસન્નતા વ્યાપશે નવરાશ નખોદ વાળે છે એમ જે
હાલમાં આવે છે તે વસ્તુત આળસુ માણસોને માટે જ લાગુ
પડે છે ઘરના કામકાજમાંથી નિવૃત્ત થયા પછીની નવરાશ
કેટલી મધુર હોય છે તેનો એક વાર અસ્વાદ તો લઈ જુઓ

વિલાસિતા

આ જમાનામાં વિલાસ-મોજશોખનો એક નવો ચેપી રોગ ફાટી નીકળ્યો છે. એ રોગના પંજામાં સ્ત્રીઓ જ મોટેભાગે ભોગ બની છે. અણુછાજતા વિલાસથી દરેકે દરેક જહેને સાવચેત રહેતાં શીખવું જોઈએ.

ધારો કે તમે વિલાસના ખોટા ખર્ચને પહોંચી વળવાની શક્તિ ધરાવો છો. તમને વિલાસમાં તણાતા બચાવે એવો કોઈ અંકુશ તમારી ઉપર નથી. એટલે તમે એમ માની લો છો કે વિલાસ માણવાનો તમને ખીજ જહેનો કરતાં વધુ હુકમ છે; પણ એ માન્યતા ખોટી છે. તમારી વિલાસિતા જોવાથી તમારી ખીજ ગરિબ જહેનો એ જ માર્ગે વળે તો તેમના પરિવારમાં કેટલી અશાંતિ ઉપજે ? સ્ત્રીઓ અનુકરણ કરવામાં બહુ શૂરીપૂરી હોય છે. એકને વિલાસી બનતી જુવે, એક જહેન-પણીને ઝીણું-પાતળાં રંગબેરંગી વસ્ત્રો સજતી જુવે તો એનું જોઈને ખીજ જહેનો પણ એનું અનુકરણ કર્યા વિના ન રહે. જેઓ એવા વિલાસ પાછળનાં ખર્ચ અને અવકાશને પહોંચી વળે તેમ હોય તેમને કદાચ તત્કાળ બહુ વાંધા જેવું ન લાગે પણ આપણા વર્તનની આપણા સગાં-સંબંધીઓ, આપણા પાડોશીઓ ઉપર કઈ જાતની અસર પડે છે તે આપણે જોવું જોઈએ. આપણે એકલા પોતાના શોખથી બીજને

ખોટે માર્ગે દોરી જઈએ તો આપણે આપણી જવાબદારી નથી સમજતા એમજ કહેવું પડે

એક બહાણુમા મુસાફરો બેઠા હોય, બહાણુ ધીમે ધીમે મધ્ય દરીયામાથી પસાર થતું હોય તે વખતે એક મુસાફર બહાણુના તળીયે નહાતું કાણુ પાડવા માટે તો આપણે તેને શું કહીએ ? એ મુસાફર ઉદ્ધતાઈથી જવાબ આપે કે “ હું બહાણુના તળીયે કાણુ પાડું કે ગમે તે કરે, મને રોકવાનો તમને શું અધિકાર છે ? ” તો આપણે તેની શી વલે કરીએ ? એ મૂર્ખ નથી મમ જતો કે બહાણુના તળીયે કાણુ પાડવાથી તે પોતાના એકલાના જાન જોખમમા નથી મૂકતો, પણ બહાણુના બધા મુસાફરોના મોંઘા ઉભા કરે છે

આપણો સમાજ એ આપણું બહાણુ છે એકના પુણ્ય કે એકના પાપ આસપાસનાને ઘોડીઘણી અસર કર્યા વિના નથી રહેતા આપણો પાટોશી નિરંતર ગદફી રાખતો હોય તો એ ગદફીને લીધે જે રોગચાળો પેદા થાય તે આખા ગામ કે આખા મહોલ્લાને વેઠવે પડે આપણે બધા સામાજિક પ્રાણીઓ છીએ આપણા વર્તન કે વહેવારની સાથે આપણને એકલાને જ નહીં પણ સૌને વધતા-ઓછા પ્રમાણુમા મળે છે

એક જીવન વિલાયતી દેશનમા પ્રસાય, એક જીવન વસ્ત્ર અને આભૂષણનો અનુચિત દાગે કરે તો ખીલ જીવેનો તેની દરિફાઈ કરે એ સ્વાભાવિક છે પછી ધીમે ધીમે એ વિલાસ એક રોગચાળા જેવો બને છે ગરાળ સગા-મળ ધીઓ અને પાટોશીઓના પગિવાગમા કચેરા-ક કાશ-અગ્નાતિની આગ મળી ઠે છે આપણી વિલાસિતા એને માટે જવાબદાર છે

સ્ત્રી એ વિલાસભૂતિ તરિકે જેટલી નથી શોલતી તેટલી તે સંયમ, સાદાઈની પ્રતિમારૂપે પ્રતિષ્ઠાપાત્ર ગણાય છે. વિલાસમા શોલા કે ગૌરવ છે એમ રખે માનતા. વિલાસ, સભ્ય સ્ત્રી-પુરુષોની આંખમાં ખુંચ્યા વિના નથી રહેતો. સાદાઈમાં જે શોલા અને લબ્યતા છે તે વિલાસમાં કોઈ કાળે નથી ઉતરતી.

એક વાર પણ ભૂલેચૂકે જો તમે વિલાસના માર્ગે વળ્યા તે: પછી તમે ક્યાં જઈને અટકશો તેની કલ્પના થઈ શકતી નથી. વિલાસિતા એક એવો અગ્નિ છે કે જેમ જેમ તમે એની જોગવાઈ કરતા જાઓ તેમ તેમ એ આગ વધુ ને વધુ ઉગ્ર રૂપ પકડતી જાય. વિલાસરૂપી આગમાં ઈંધન ન નાખવું એ સૌથી વધારે સહિસલામત માર્ગ છે.

સાચી કુળની લક્ષ્મી વિલાસથી નથી મોહાતી. જે પોતાના વિલાસવડે ખીજાને આંજી નાખવા માગતી હોય તે લલે વિલાસનો આશ્રય લે. જેમને પોતાના કુળ કે વંશની પ્રતિષ્ઠાનો કશો ખ્યાલ સરખો પણ ન હોય, તે લલે વિલાસરૂપી મૃગજળની પાછળ દોડે. વિલાસથી તમને સાચું સુખ-શાંતિ મળે એ આશા મનમાંથી કાઢી નાખજો. વિલાસના ઝેરથી રીખાતા-તરપૂડતા કેટલાય જીવો આખરે પાયમાલ થઈ ગયા છે. એ એક પ્રકારનું એવું છુપું અને કાતિલ ઝેર છે કે ધીમે ધીમે રંગે-રંગમાં ફેલાઈ જાય છે. વિલાસ ! વિલાસ ! વિલાસ-મોજશોખ, ખનાવટ સિવાય એને ખીજે કોઈ વિચાર નથી આવતો. દારૂ-અફીણના વ્યસની જેવી જ વિલાસિની સ્ત્રીઓની દુર્દશા થાય છે

મોજશોખ અને વિલાસમા જેનું ચિત્ત ચોટાયું છે તેને ઘરના કામકાજ, વહિવેની મેવા એ બધું અકારૂ થઈ પડે છે ટાપટીપ કરવા સિવાય એમને બીજું કંઈ સુઝતું જ નથી એથી ઘરમા અવ્યવસ્થા વતે છે, ભેચેની ફેલાય છે અને ઘરનું સુખ આઝાશકુસુમ જેવું બને છે

વિલામિની સ્ત્રી પોતાને, બીજી સ્ત્રીઓ કરતા શ્રેષ્ઠ માનવા લલચાય છે વિવાસ પોતાની સાથે અભિમાન-દુષ્ટને પણ લેતો આવે છે અભિમાન તો રાજમહારાજાઓને પણ ધડીના છઠ્ઠા ભાગમા ધૂળ ચાટતા બનાવે છે, એ વાત કોનાવી અતણી છે ? વિવાસથી મોટાઈ નવી આવતી, માદાઈ ભેઈને લોકો તમાગી મોટાઈની દીમત આકશે

કેટલીક જ્ઞેનો મોજશોખ, ચુગારની પૂરતી મામત્રીઓ નહીં મળવાથી મનમા નિરતર સળગ્યા કરે છે આવી જ્ઞેનો હાથે કરીને દુખને પોતાની પામે નોતરે છે ગજ-સપત પ્રમાણે વશાલકાર મળે તો પહેરવા ઓઢવામા જે આનંદ છે, જે મતોષ છે તે એક માત્ર મુશીબ-મુશ જ્ઞેનો જ ભાગે છે એ આનંદ અને સતોષની તુલના થઈ ચમ્પની નથી

તમે બને એવી નાદાઈ ધાન્ય કરતો મીઠા મુવાયમ વગેરે તમારી દેહગોળા વધાવવાને બદલે ઉવટા તમને ભેટાળ બનાવે છે તેનો ખ્યાલ રાખતો અલકાને પણ સદૃશ્યની સ્ત્રીને કશી ગોળા આપતા નથી આપણા સદૃશ્યો જ અલકારને ગોળાવે છે, અને માદાઈ ભેયો નગી આખે રેખી શમય એવો બીજો કયો સદૃશ્ય છે ?

સ્વેચ્છાચાર

કોઈનો અંકુશ ન માનવો, પોતાની જ ઈચ્છા પ્રમાણે વર્તવું એ એક સ્વેચ્છાચાર છે. છેક પરવશતા જેમ ખરાબ છે, એકલી ગુલામી જેમ સ્વાભાવિક વિકાસને રૂંધે છે તેમ સ્વેચ્છાચાર પણ એટલો જ લયંકર નિવડે છે. નરી પરવશતા અને નર્યો સ્વેચ્છાચાર એક વસ્તુની સામસામી દિશાઓ છે. સ્વેચ્છાચાર તરફ ઘસડાઈ જતાં મનુષ્યોને બચાવવા આપણા શાસ્ત્રકારોએ કેટલાક યોગ્ય અંકુશો મૂક્યા છે.

બાળિકારૂપે સ્ત્રીજાતિ પિતાની આજ્ઞામાં રહે છે, યૌવનમાં પતિની આજ્ઞા પાળે છે, વૃદ્ધાવસ્થામાં પતિના સગાં-સંબંધીઓની આજ્ઞામાં રહે છે મતલબ કે સ્ત્રીજાતિ કોઈ દિવસ સ્વતંત્ર બની શકતી નથી, એ સ્થિતિમાં એને સ્વચ્છંદપણે વર્તવાની કોઈ તક જ નથી મળતી.

આજે ઠેકઠેકાણે સ્વતંત્રતાનો વાયુ ભેરથી કુંકાઈ રહ્યો છે, એ વાત ખરી છે. જુના જમાનાનાં કેટલાક રિવાજો અને ધોરણો નવેસરથી ચોળવા જોઈએ એટલે કે એમાં સમયોચિત સુધારણા થવી જોઈએ એ વાતની કોઈથી ના પાડી શકાય તેમ નથી, પરંતુ સ્વતંત્રતા અને સ્વેચ્છાચાર એ બે એક જ વસ્તુ નથી. એ બંને વચ્ચે સુવર્ણ અને

પિત્તળ જેટલો તકાવત રહેલો છે બાળક પિત્તળને કે અગ્નિની શિખાને સુવર્ણ સમજે તેથી કઠીને પિત્તળ એવું બની જતું નથી, તેમ અગ્નિ તેને દઝાડ્યા વિના રહેતો નથી.

સ્વેચ્છાચાર એ અગ્નિશિખા છે. અગ્નિની ઉજળી ચીણુગારી હાથમા લેવાનું બાળકને મન થાય તો વડીલોએ બાળકને એમ કરતા રોકવું જોઈએ જેથી તે દાઝતો બચી જાય તેમ પુત્ર, માતાપિતા, પતિ અને સગા-સબંધીઓએ આકેલી મર્યાદાઓ સ્ત્રીજાતિને અનાચાર તરફ ધસરાતી બચાવી લે છે.

વેલી વૃક્ષનો જ આશ્રય કઠીને રહે છે વૃક્ષના આધારે તે ખૂબ ફાયદો-ફુલે છે એને સ્વતંત્રતા નથી એમ કોઈ નથી માનતું. વેલી જો નિરાધાર હોય, સ્વચ્છદપણે વૃક્ષનો આશ્રય ઠોડી દે તો એની કેવી દુર્દશા થાય ?

ઘર એ સ્ત્રીજાતિનું સ્વતંત્ર સ્થાન છે ઘર અથવા કુટુંબના આગળ જ સ્ત્રી પોતાનો વિકાસ સાધે છે એક ગૃહલક્ષ્મી ત્યાં પોતાના પતિ-પુત્ર આદિના પરિવાર વચ્ચે બેઠી હોય છે, એમની ખાતર પળે-પળે આત્મમમપણ કઠી રહી હોય છે તે વખતે એ એક દેવીની જેમ કેટલી ગૌરવ વાળી દેખાય છે ? ન્યૂન નજરે જોનારને એમ લાગે છે કે આ સ્ત્રી બિચારી પરવશ છે, પરંતુ જીતી નજરે જોવામા આવે તો જે સુખની સ્વેચ્છાચારીઓને કદ્યના સરખી પણ ન આવે તે સુખ આ મર્યાદાગ્રીવ જીવેના ભોગવની હોય છે.

સ્વેચ્છા પ્રમાણે હરતી-કરતી, પોતાની સખીઓ સાથે કે પતિના મિત્રો વિગેરેની માથે રમત-ગમતમા આગળ પડતો.

લાગ લજવતી એક ખંડેન કલ્પો અને ખીજી ખાલુ પોતાના વડીલો, પુત્રો, સાસુ-સસરાની સેવામાં તલલીન બનેલી ખંડેન કલ્પો. એ બંનેની સરખામણીમાં સાચો અને સ્થાયી આનંદ ક્યાં દેખાય છે ? સ્વેચ્છાચારનો આનંદ ક્ષણિક છે. એ આનંદની પળો વીતતાંની સાથે જ ગમગીની આવે છે. સેવા, સંયમનો આનંદ અખૂટ હોય છે. એક ગૃહલક્ષ્મીને પોતાના પુત્ર-પરિવારના સુખ ઉપર તૃપ્તિની રેખાઓ અંકાતી જોઈને જે આનંદ થાય છે તેનું વર્ણન શબ્દોથી થઈ શકતું નથી. આત્મીય સ્વજનોનાં અંતરમાં સંતોષ ઉપજવવાથી, સાચી ગૃહલક્ષ્મી પોતાના જીવનની સાર્થકતા થઈ એમ જ માને છે. આપણા આર્ય સંસારની એ જ મહત્તા છે.

સ્ત્રીજાતિના આત્મત્યાગ ઉપર આપણો આખો સંસાર-વહેવાર ખડો છે. એક સ્ત્રી જ્યારે પોતાના પુત્ર, કન્યા, પતિ, સાસુ, જ્યેષ્ઠ, દિયર વિગેરેને પોતાના સુખના લોગે રીઝવતી હોય છે ત્યારે તે પોતે કોઈ પણ પ્રકારનો લોગ આપે છે એમ નથી માનતી. આત્મત્યાગનો અપૂર્વ આહ્લાદ જ તે અનુભવતી હોય છે. એ અભિમાન પણ નથી લેતી, કારણ કે આત્મત્યાગ એના આત્માની એક ઉર્મિ બની રહે છે. સ્વેચ્છાચારમાં એ ઉર્મિઓ સાર્થકતા નથી અનુભવતી.

તમે જો એ સુખ અનુભવવા માગતા હો, તમારી આસ-પાસ સ્નેહ, મમતા, નિર્દોષતાનું વાતાવરણ જમાવવા માગતા હો તો તમે પણ સ્વેચ્છાચારના તરંગનું સંયમન કરતા શીખજો. એથી તમે પોતે અપૂર્વ આનંદ અનુભવશો અને તમારૂં કુટુંબ પણ આનંદની શીતળ લહેરો ઝીલશે.

અવ્યવસ્થા

વ્યવસ્થા અથવા નિયમિતતા એ એક ગુણ છે, અવ્યવસ્થા, અનિયમિતતા એક અવગુણ છે

ગૃહ એ ગૃહિણીનું રાજ્ય છે ગૃહિણી ઘરની મત્રી છે રાજ્યનો મત્રી બેરકાર રહે તો સારાં રાજ્યમાં અધાધુધી, અશાંતિ અને અવ્યવસ્થા ફેલાઈ જાય, રાજ્યના બધા માણસોને દુઃખ લોગવવું પડે, મત્રીની પોતાની આખરૂં પણ જાય

એ જ પ્રમાણે ઘરની લક્ષ્મી-ગૃહિણી જો ઘરની વ્યવસ્થા બરાબર ન જાળવે તો ઘરના બધા માણસોને દુઃખ લોગવવું પડે ગૃહિણીની પોતાની આખરૂંના સળધેમા પણ ટીકા થાય

પુરૂષ ગમે એટલી કમાણી કરતો હોય, પણ જો ઘરમાં સારી વ્યવસ્થા ન હોય તો એ કમાણી દીપ્તી નીકળે નહીં ઘરમાં આવનારા માણસો ઘરની અવ્યવસ્થા જોઈ નિરાશ બની જાય વ્યવસ્થાવડે ઘરને દીપાવવું, ઘરની શોભા વધાવવી એ સ્ત્રીનું કામ છે

લોકોમાં અવ્યવસ્થાને લીધે ટીકા થાય એટલું જ ખસ નથી. ધારો કે તમારે એક વસ્તુ જોઈએ છે. એ વસ્તુ ઘરમાં છે એ વાતની તમને ખાત્રી છે, પણ જરૂરને વખતે શોધવા છતાં એ વસ્તુ હાથમાં ન આવે તો તમને કેટલો ક્રોધ થાય ? એને અવ્યવસ્થા સિવાય બીજું શું કહેવાય ?

કેટલીક ખંદેનો એક ચીજનો ઉપયોગ થઈ રહ્યા પછી એને ગમે ત્યાં ફેંકી દે છે—બાણે કે હુવે પછી એનો કશો ઉપયોગ જ નથી એમ માની રજાળવા દે છે. પછી જ્યારે એ ચીજ ખરી આણીના વખતે જ્યારે નથી મળતી ત્યારે પોતે વ્યથા બને છે, બીજાઓનાં ઉપર વાંક ઢાળે છે અને એ રીતે એક નજીવી વાતમાંથી મોટો કલેશ ઉભો કરે છે.

કેટલીકવાર વારંવાર ઉપયોગમાં આવે એવી વસ્તુને પણ ખંદેનો એવે ઠેકાણે મૂકી દે છે કે એને ગોતી કાઢવા સારૂ ઘણી મહેનત કરવી પડે, પરંતુ જો તમે વ્યવસ્થાશક્તિની મહત્તા સમજી શક્યા હો, દરેકે દરેક વસ્તુને એના પોતાના નિયમિત સ્થાને મૂકવાની ટેવ કેળવી શક્યા હો તો ઘણી ઘણી નકામી જાનબચી બચી જવા પામે. વાત બહુ નજીવી લાગશે, પણ ઘરના કારભારમાં વ્યવસ્થા એક અતિ આવશ્યક અંગ છે એ વાત તમારા લક્ષબહાર ન રહેવી જોઈએ.

એક જ દાખલો લ્યો. ધારો કે તમારે કોઈ આનંદ—ઉત્સવના અવસરે ખહાર જવું પડે. એ વખતે તમે ચરીસો કે કંકાવટી જેવી એકાદ વસ્તુ ગોતવા માંડો, છતાં એવી રીતે મૂકાઈ ગઈ હોય કે તમને હાથ ન આવે. ઘર આખું ગાંડું

કરી વાળો આખરે તમે કટાળીને નાના બાળક ઉપર હાજ
હલવો, એને મારો-ઢીઢો, ઘરમા બાળકોનો રોવાનો ઝકળાટ
થાય, પછી તો તમારો ઉત્સવમા જવાનો આનંદ પણ ઉડી
જાય ન છૂટકે તમારે કટાણુ મ્હો કરીને બહાર નીકળવું પડે
એક સામાન્ય અવ્યવસ્થા પણ કેટલી દુ ખદાયક બને છે ?

જે વસ્તુ ખરે વખતે કામ ન આવે, આપણા ચિત્તને
કવેશથી કલુષિત કરે તે શા કામની ? પણ એ વસ્તુનો દોષ
ન કાઢતા આપણી અવ્યવસ્થાનો જ આપણે વાક જોવો જોઈએ

કેટલેક સ્થળે બહારથી ઘર ઘણું સારું દેખાય, પણ
અંદર જઈને ઉભા રહીએ તો એઠવાડ, ગદવાડ અને દુર્ગ-
ધનો પાર ન હોય આ પણ કંઈ સામાન્ય અવ્યવસ્થા ન
ગણાય નિયમિતપણે જો વાળવાનું, એક વાસણો માજવાનું
કામ થતું હોય તો અવ્યવસ્થા જેવું કંઈ ન દેખાય “ પછી
જોઈ લેવાશે-ઘડીક રહીને ડરી નાખશું, ” એમ મનમા થાય છે
ત્યારે જ ન્હાની-મ્હોટી અવ્યવસ્થા-ગડબડ ઉભી થવા પામે છે

તમારા ઘર, ઘરના આગણા અને ઘરની શોભાસામગ્રી
એ બધું સ્વચ્છ હોય, વ્યવસ્થિત હોય તો કોઈપણ આવનારના
મનમા તમારા માટે સન્માનની લાગણી ઉપજ્યા વિના ન રહે
નિયમિતપણે ઘરનું કામકાજ થાય તો કોઈને ટીકા કરવાનો
પ્રસંગ ન મળે તમારી વ્યવસ્થાશક્તિના સુક્તકંઠે વખાણ થાય

ઘરની દરેક વસ્તુને એના નિયત કરેલા સ્થાને જ મૂકી
કોઈ વસ્તુને રાજગવા ન દો એવી રીતે વસ્તુઓ ગોઠવો કે
જ્યારે તમને જોઈએ ત્યારે તે મળી જાય અધારામા લેવા

માઝો તો પણ લઈ શકો. વ્યવસ્થા નહીં હોય તો ઘોળે દિવસે, દીવો લઈને ગોતરો તો પણ તમને નહીં મળે.

વ્યવસ્થાની જેમ જ ઘરના પ્રસંગમાં નિયમિતતા જાળવજો. ઘરનાં બધાં માણસોને નિયમિત ભોજન વિગેરે મળ્યા કરે તો તેઓ ખીણ ન્હાની ન્હાની કેટલીક અગવડોમાંથી બચી જશે અને કુશળ મંત્રીવાળો રાજા જેટલો નિશ્ચિંત રહે તેટલી જ નિશ્ચિંતતાથી ઘરના વડીલો વિગેરે વ્યવહારના કાર્યો નિશ્ચિંતતાથી કરી શકશે.

ઘરને શોભાવવું એ ગૃહિણીના હાથમાં છે. સારી વ્યવસ્થાથી ન્હાનું-ગરીબ ઘર પણ દીપી નીકળે છે. અવ્યવસ્થાથી રાજ-મહેલ પણ અજાણ્યામણો લાગે છે.

ઘરના કામકાજમાં જેમ વ્યવસ્થા-નિયમિતતા જાળવવી જોઈએ તેમ તમારા ખોલવા-ચાલવાના વ્યવહારમાં પણ વ્યવસ્થા તરી આવવી જોઈએ. તમારી વાત એવી તો વ્યવસ્થિત હોવી જોઈએ કે તે સંબંધમાં જરા જેટલી પણ ગેરસમજ ન થવા પામે. જે કહો તે સીધી રીતે, આડંબર વિના કહી નાખો. એક વાતને ખીણ, વાત સાથે ભેળવી નાખશો મા. તમારો કહેવાનો આશય ખરાખર સ્પષ્ટ કરી દો. વિવેકપૂર્વક નમ્રતાથી તમારું વક્તવ્ય કહી નાખો. એ પણ એક પ્રકારની વ્યવસ્થા જ છે. વાણીમા, વિચારમાં અને ઘરના કારભારમાં-બધામાં તમારી વ્યવસ્થાશક્તિ બળકી ઉઠે એમ કરો.

વાધા-વચકા

તટન નમાલી વાતોમા પણ વાધા-વચકા પાડવા અને ન્હાની ન્હાની વાતોમા કળયા-કકાસ કરવા એ અણુઘડ સ્ત્રીઓનો જાણે કે સ્વભાવ જ હોય એમ મનાય છે કળયા-કકાસ પેદા કરવાના સર્વ હક્ક સ્ત્રીઓએ જ સ્વાધીન રાખ્યા છે સરકારી કુટુંબોમા એવી સ્થિતિ બહુ જવલ્લે જ જોવામા આવે છે જે પુરૂષ ઘડીએ ઘડીએ વાધા-વચકા પાડે છે તેને માટે પણ લોકોમા એમ કહેવાય છે કે-“ બૈરાની જેમ એનો સ્વભાવ જ વાધા પાડવાનો છે, એની સાથે બહુ કામ ન પાડશો ” અજ્ઞાન સ્ત્રીઓ માટે લાગે આવી આદતનો ભોગ થઈ પડે છે

મનને માહુ લાગવાના પ્રસંગો બને એ સમજાય એવી વાત છે ઘરમા બે વાસણ હોય છે તે પણ અથડાય છે એક જ કુટુંબમા રહેતા માણસોના સ્વભાવ જૂદા જૂદા હોય અને તેને લીધે કકાસ થાય એમ બને, પણ જો તમે એ કકાસની દરકાર ન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હોય, કકાસને રજ

જેટલું પણ મહત્ત્વ ન આપવાનો નિરધાર કર્યો હોય તો એ કલહ તરત જ ઓલવાઈ જશે. જેમ કોરી જમીન ઉપર પડેલો અગ્નિ આપોઆપ ઓલવાઈ જાય છે—બહુ તુકશાન નથી કરતો તેમ આપણે મોટું મન રાખીએ તો નાના નજીવા કળયા-કંકાસ પણ પોતાની મેળે શમી જાય. કેટલીક ખંડેનો ધુંધવાતા છાણાની જેમ મનમાં ને મનમાં બળ્યા કરે છે. એમને સાડ નમાલો વાંધો આગના તણુખા જેવો જલ્યંકર નીવડે છે. પ્રસંગ બનતાં જ લડકો થાય છે. એ લડકાની ઉન્હી આંચ સર્વ કુટુંબીઓને સ્પર્શે છે.

આપણે જેમને શાંત સ્વભાવના કહીએ છીએ તેઓ કદિ ઉશ્કેરાઈ જતા નથી એમ નથી. એમને પણ ઘણી વાર મનદુઃખ થાય છે, પરંતુ તેઓ ખૂળીથી એ ઝેર પી જાય છે; આસ-પાસના માણસોને કળાવા દેતા નથી. સંસારમાં આવા ઝેર પી જવા, પોતે ઝેર પી જઈને પણ કુટુંબના માણસોને સેવાનાં અમૃત પીરસવા એ કાંઈ જેવો તેવો દહાવો નથી.

જે સ્ત્રી પોતાની ઉપર વીતતા અન્યાયો, વીતકો વિગેરેનાં ઝેર ચૂપચાપ ગળા નીચે ઉતારી જાય છે અને વાંધા-વચકા માત્રને ઉડા ખાડામાં લાંડારી દે છે તે સ્ત્રી ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે. ધરતીની જેમ સદા સહન કરનારી એવી સ્ત્રીઓ, મનુષ્યલોકમાં પણ દેવીરૂપે જ પૂજાય છે.

ન્હાની વાતોને બહુ વળગી રહેવાથી, વાધા-વચકાને ગાંઠે આંધી રાખવાથી આપણું કે અન્ય કોઈનું હિત નથી સધાતું. યાદ રાખવાની શક્તિ કેળવવાની જેટલી જરૂર છે તેટલી જ

જૂલી જવાની શક્તિ ખીલવવાની પદ્ધતિ જરૂર પડે છે વાધા-વચકાને તરતમા જ વિસ્મૃતિના દગીયામા દફનાવી દબાવે તો આપણા કુટુંબમા સદાને માટે શાંતિ સમ્ભવાઈ રહે

ઓંઓને સકુચિત ક્ષેત્રમા રહેવું પડે છે, તેથી તેમની દૃષ્ટિ પણ સકુચિત અને સ્વાધી બની જાય છે સારા ઘરની સ્ત્રીઓ પણ કેટલીકવાર છાણા કે લાકડાના એક હીસ્સા માટે, જાણે કે રાજ્ય મેળવવાને માટે લડતી હોય તેમ અગણ્ય નજીવી વાતમાથી વિરોધ, કલેશ ઉપજાવશે આ પ્રકારની સકુચિતતા ટાળવાનો અભ્યાસ કર્યો તો તમને પરિણામે લાભ જ થશે જ્યોત્તી જેમ વાધા-વચકાને વળગી રહેવાથી તમે કંઈ જ પ્રાયદો નહીં મેળવી શકો થોડું જતું કરવાથી પણ શાંતિ જળવાતી હોય તો તે વધારે ઇષ્ટ છે વસ્તુ તો આજે છે અને કાલે નહીં હોય, પણ જો તમે નકામો કલેશ કર્યો તો તમારો સ્વલાભ ખગડ્યો, એ ચીડીયો સ્વલાભ જ તમને હેરાન કર્યો

જાની જાહેનને માટે લોકો કહે છે કે “ લાઇ, એમનું પેટ તો દગીઓ છે એમની શી વાત કરવી ? ” જે જાહેન, પોતાના કુટુંબ-પરિવારના બધા જ વાધા-વચકા ગળી જાય છે તે આવા માનવતા વિશેષણને યોગ્ય બને છે દરીઓ દુનિયાની ગદી વસ્તુઓ પોતાના પેટમા સ્થગે છે, છતાંએ ઘોઈ જિવસ ગદાતો નથી-દુર્ગંધ-સડા માંડને પોતે એકલો મહન કરે છે કદિ પણ પોતાની માન્ય મૂકતો નથી દુનિયાના માણસો એની ઉપર ગમે એટલો જુલમ કરે તો પણ બદલામા તે કામતી-અણમૂલ્ય ગત્તો-મોતીઓ જ આવે છે

પુલ ખીલે છે: ચોતાની સુગંધ અને સુંદરતાથી એ કેટલું પ્રિય લાગે છે ? કાદવમાં જ એ જન્મે છે, કાદવમાંથી જ ચોષણ મેળવે છે; છતાં રસને એવી રીતે પરિણમાવે છે કે ચોતે અનુપમ સુંદર બને છે. મનુષ્યની મહત્તા પણ સંસારના કડવા રસને પરિણમાવવાની શક્તિમાં જ રહેલી છે. એ મનુષ્ય મહાન્ છે—પછી લલે એ સ્ત્રી હો યા પુરૂષ હો; પણ જે કટુ રસ પી જઈને બદલામાં સુગંધ અને સૌંદર્ય પ્રકટાવે છે તે ખરેખર મહાન છે. સંસારમાં કટુતા ક્યાં નથી ? વાંધા—વચકા, વિરોધ, કલેશ વિનાતું ક્યું ઘર, ક્યું કુટુંબ ખાલી છે ? પણ જે ગૃહલક્ષ્મી એવા વાતાવરણમાં રહીને, ચોતાની શક્તિથી શાંતિ અને સુસંધ જાળવી રાખે છે તે ખરેખર સ્તુતિને યોગ્ય છે.

“ અમવા-અમાવવાનો ” મહિમા તો તમે જાણો છો. પ્રતિક્રમણ જેવી ધર્મક્રિયાઓમાં આપણે સર્વ પ્રાણીમાત્રને અમાવીએ છીએ, સૌને અમીએ પણ છીએ; પરંતુ એની કસોટી તો વહેવારના ક્ષેત્રમાં જ થાય છે. ઘરના માણસોમાંથી કદાચ કોઈ અન્યાય કરે, ન કહેવાનાં વેણ કહે તો પણ તે અમી લેવામાં જ આપણા કુટુંબનું અને આપણું ચોતાનું હિત છે એમ સમજાવે. એવી મનોલાવના કેળવશો તો સંસાર સુખમય બનશે એટલું જ નહીં પણ તમારો પરલોક પણ સુધરશે, પુણ્યની સારી જેવી કમાણી કરી જશો.

કુથલી-નિંદા

પુરૂષો માને છે કે જ્યાં બે-ચાર ઘેરાઓ એકઠા થાય ત્યાં બીજાની નિંદા-કુથલી સિવાય બીજી કોઈ વાત ન હોય એટલે કે સ્ત્રીઓ કુથલી કર્યા વિના રહી શકતી જ નથી એમનો કીમતીમા કીમતી સમય, એક-બીજાની કુથલી કરવામા જ વીતી જાય છે

કોઈની નિંદા ડરવાથી, આપણને પોતાને કશો જ લાલ નથી થતો, તેમ જોની નિંદા ડરીએ છીએ તેને પણ કંઈ લાલ નથી પડેલ્યતો નિંદા કરવી એ પોતાની જાલથી બીજાનો મેલ ધોવા બરાબર મનાય છે એનો અર્થ એ થાય છે કે આપણે જાલને મેલી કરીને પીજાને સ્વચ્છ કરીએ છીએ ધોખીઓ આખા ગામના મેલા કપડા ધુએ છે, પણ તેઓ પોતે એ મેલને સઘરી રાખતા નથી કુથલી કરનાર, બીજાના દોષ ધોવા છતાં પાછા પોતાને જ દૂષિત બનાવે છે

નિંદા યા કુથલીમા એવો કયો રસ છે ? પુરસદવાળી ખંડેનો શા સાડુ એવી કુથલીમા વખત બરબાદ કરતી હશે ? એનું કારણ એટલું જ લાગે છે કે બીજા કોઈ આરા વિષયના

અલાવે તેઓ એક બીજાની નિંદા કરી સંતોષ માને છે, પણ જો પોતાના અવકાશનો સદુપયોગ કરવાને સારૂ સરસ વાંચન રાખે, ધર્મ તેમજ નીતિની ખુકોનો અભ્યાસ કરવા લાગે તો પછી તેમને નકામી નિંદા કરવાનું મન ન થાય, કુથલીનું પુરાણ ઉઘાડવાની એમને ઇચ્છા જ ન થાય; કારણ કે એ કુથલીપુરાણ પોતે જ નિરસ છે. જ્વાન જેવી રીતે પોતાના જીલના રસથી, સૂકા હાડકાને પોતાના લોહીવાળું બનાવી એમાથી સ્વાદ લે છે તેમ જ આ કુથલી કરનારાઓ, સાવ નકામી વાતોમાં રસ લે છે. વસ્તુતઃ કુથલીમાં કંઈ જ સ્વાદ નથી. કુથલી એ સૂકું હાડકું છે. માત્ર અજ્ઞાનતા અને ઇર્ષા જ એમાં રસ મૂકે છે.

કુથલીમાં મોટે ભાગે અદેખાઈ જ લરી હોય છે. એક સ્ત્રી જ્યારે બીજી જહેનનું સારૂં જોઈ શકતી નથી ત્યારે તે કુથલીનો આશ્રય લે છે, પોતાની જહેનપણીઓ વચ્ચે બેસી પેલી જહેનની નિંદા કરવા માંડે છે. પછી તો જેમ ગરબો ઝીલાય તેમ કુથલીના કર્કશ ગાનને બીજી જહેનો ઝીલે છે. કુથલી-પુરાણનો કોઈ દિવસ આરો જ નથી આવતો.

કુથલીમાં વખત કાઢવો તેના કરતાં બીજા ધરના ઉપયોગી કામકાજમાં વખતનો સદુપયોગ કરવો એ વધારે ઠીક છે. દારૂના વ્યસનીને જેમ દારૂ વિના નથી ચાલતું-સમજવા છતાં વ્યસનને મૂકી શકતો નથી તેમ કેટલીક અણુઘડ જહેનો, કુથલીને એક વ્યસન જેવું બનાવી દે છે. ક્યારે લાગ મળે અને કુથલી કરવા બેસું એમ એને મનમાં થયા કરે છે. એ જહેન એમ નથી સમજતી કે તમે જો કોઈની કુથલી કરશો તો તમારી

કુથલી બીજ કેમ નહીં કરે ? તમે સમજીને એ અવશ્યથી દૂર રહેશો તો તમારા વિષયમાં પણ કોઈને નિંદા કરવાનું નહીં સૂઝે

જેશક, તમે કોઈનો દોષ જુઓ અને તમારા સમજાવવાથી એ દોષ સુધરે એમ તમને લાગતું હોય તો તમે શાંતિ અને મીઠાશથી બે વચન ઠી શકો છો, પણ કોઈની પીઠ પાછળ, કુથલી કરવી એ તો પોતાની જાણે અન્યના મેલ ધોવા જેવું છે

અધ્યાત્મશાસ્ત્રનો એક નિયમ છે કે જે માણસને વસ્તુનું સતત ચિંતન કરે છે તેના જેવો જ પોતે બને છે હવે જો તમે બીજના દોષો જ ચિંતવો, બીજના દોષોની કુથલી જ કર્યા કરો તો એ દુર્ગુણ તમારામાં દાખલ થયા વિના ન જ રહે, કારણ કે એનો જ તમે અભ્યાસ કરો છો-દોષોનું જ ચિંતન કરો છો

એટલા સાફ જ શાસ્ત્રકારોએ ઉત્તમ ગુણોનું નિરંતર ધ્યાન કરવાનું ઉપદેશ્યું છે ગુણશીલ સતી સ્ત્રીઓના ગુણો ચિંતન ઠરવાથી ગુણાનુરાગ પ્રકટે છે અને એ ગુણાનુરાગથી આપણે પોતે ઉન્નતિ પામીએ છીએ

ગુણચિંતન જેવું ચિંતામણિ રત્ન મૂકીને આપણે કુથલી જેવા કાચના કડકાને શા સાફ સઘરી રાખવો જોઈએ ? તમારી પામે કોઈ ખડેનપણી કુથલી કરવા આવે તો તેને પણ તમારે સમજાવી દેવું જોઈએ કે તમને એમાં રસ નથી એનું પરિણામ એ આવશે કે તમે પોતે કુથલીની જ બાળમાંથી બચશો અને બીજ ખડેનોને પણ બચાવી શકશો તમારી આગપાસનું વાતાવરણ નિર્મળ બની જશે

ખોટા ખરચ

કુટુંબમાં કમાણી કરનાર-રોટલો રળનાર પુરૂષ જ હોય છે. સ્ત્રી એ કમાણીની જેટલી સુવ્યવસ્થા કરે, કમાણીનો સદ્-વ્યય કરે, લવિષ્યને સાફ બચાવે એમાં સ્ત્રીનું-ઘરનું ગૌરવ છે. કેટલીકવાર સ્ત્રીઓ પોતાના કુટુંબની પૈસા સંબંધી સ્થિતિથી પૂરેપૂરી માહેતગાર નથી હોતી. તે તો ઉજળું એટલું દૂધ જ હોય એમ માને છે અને ખોટા ખરચ તરફ દોરાય છે. એથી કુટુંબની પૈસા સંબંધી સ્થિતિ બગડે છે.

સ્ત્રીને અલગત કમાણી કરવા ઘરબહાર જવું પડતું નથી, પણ કરકસર એ જો સગો લાઈ હોય તો કરકસરની મદદથી પતિની કમાણીને દીપાવી શકે છે પૈસો પ્રાપ્ત કરવામાં પુરૂષને જે કાળજી અને ઉદ્યમ કરવાં પડે છે તેની કદર સ્ત્રીને નથી હોતી તેથી સ્ત્રી ઉડાઉ બને છે, નકામી ચીજો પાછળ દ્રવ્ય ખરચે છે અને જ્યારે બારીક સ્થિતિ આવીને ઉભી રહે છે ત્યારે પછી પસ્તાવા સિવાય બીજા બધા માર્ગે બંધ થઈ ગયા હોય છે.

પુરૂષ માત્ર કમાઈ જાણે. કરકસરથી ઘરના ખરચ ચલાવવા, લવિષ્યને માટે કંઈ સંગ્રહ કરી રાખવો એ બધું ઘરની અધિષ્ઠાત્રી ઉપર આધાર રાખે છે. કોઈ કોઈ સ્થળે તો ગૃહિણી પતિના ખોટા ખરચ ઉપર અંકુશ રાખી રહેલી

હોય છે પોતે કરકમરથી ઘર ચલાવે છે અને પોતાના પાત વિગેરેને પણ સાદાઈના માર્ગે જવાની પ્રેરણા કરે છે આવા કુટુંબો લવિષ્યમા સુખી નીવડે એ વિષે જરા ચે શંકા નથી

તમે જો ઘડના આવક-ખર્ચનો ખરાબર હિસાબ રાખશો તો ક્યારે કેટલું નકામું ખર્ચ થયું, ક્યારે આપણા આજસ અને અજાનનો લોકોએ લાલ લીધો તેનો આક ઠાઠી શકશો, પણ જો તમે ઘરખર્ચ સળધે ખીલકુલ બેદરકાર હશો, આવ્યું એટલું ઉડાવ્યું એ પ્રકારનો તમારો મુદ્રાલેખ હશે તો તમે કયે માગે દોડી રહ્યા છો તે જ તમને પોતાને નહીં સમજાય પછી તો અધારી ગતે મુસાફરી કરતો માણસ પોતાની આગળ રહોટી લયકગ ખીણુ આવેલી જોઈને ગલ રાય તેમ સકડામણુ વખતે તમને ગલરામણુ થયા વિના નહીં રહે એટલા માટે, લવિષ્યની ચિંતા, કટ, અગવડ, લાચારીને ખની શકે એટલી દૂર ગખવા અત્યારથી જ સાવચેત ગેજો

આજથી જ ઘરના ખરચનો હિસાબ રાખો ખોટા ખરચ ઉપર અકુશ મૂકો કરકસર કરતા શિખો ખીજાનું જોઈને અધારા કુવામા કુદી પડવાથી કઈજ લાલ નથી ખીજ અમુક જાતનો દાઠમાઠ રાખે છે, માટે તમારે પણ એવો દાઠમાઠ રાખવો જોઈએ એમ ન માનશો મો પોતાની ગજા મપત પ્રમાણે વર્તો તમારે દેખાદેખીથી દોરાવાનું નથી

સ્થિતિ સારી હોય, આરોગ્ય પણ સાડ હોય ત્યાં જાહે થોડા માણુનોને કરકસર કરવાનું સૂઝે છે, પણ હમેશા એક સરખી સ્થિતિ નથી રહેતી તરફો હોય ત્યાં ધાયો આવે,

એ નિયમ કુદરતી છે. એ સ્વાભાવિક સ્થિતિ સમજીને આજથી જ લવિષ્યને સારૂ સાવચેત રહેશો.

બહુ કુલિન-ખાનદાન ગણાતા કુટુંબો પણ ખોટાં ખર-ચને લીધે એવી કફેાડી સ્થિતિમાં મૂકાય છે કે તમે જો એમની આંતરિક હકીકત સાંભળો તો તમને ખેદ થયા વિના ન રહે. કોઇની શ્રીમંતાઇ ત્રણે કાળને માટે નથી ટકી રહેતી. શ્રીમંતાઇના જોશમાં ખોટા ખરચ કરતાં લાંબો વિચાર નથી કરતા. તાવના ચડતા જુસ્સામા માણસ જેમ બકવા માંડે છે તેમ જ્યારે પૈસાનો મદ ચડે છે ત્યારે માણસો આગળ-પાછળની બહુ ચિંતા નથી રાખતા. પછી એવું બને છે કે સંપત્તિ ચાલી જાય, છતાં ખોટા ખરચ રહી જાય. સુજ્ઞ ગૃહિણી એ વખતે પોતાની સ્થિતિ 'સમજી કરકસર કરવા માંડે છે, પરંતુ ખેદરકાર સ્ત્રી, રૂઢી-રિવાજ-ચાલી આવતી રહેણીમાં કંઈ ફેરફાર કરવાને અશક્ત હોવાથી વધુ ને વધુ પાયમાલી બેઠેારી લે છે. પૈસા સંબંધી સ્થિતિ સારી હોય અને થોડા ખોટા ખરચ નલાવવા પડે એ તો સમજી શકાય, પણ લાચાર સ્થિતિમાં એવા ખોટા ખરચ પાછળ તણાઈ મરવું એ હાથે કરીને આપઘાત કરવા જેવું છે.

શિયાળો ખેસે, સખત ટાઢ પડવા લાગે ત્યારે માણસ ઉનનાં ગરમ કપડાં લલે પહેરે, પણ એક વાર ઉનના કપડાં પહેર્યાં એટલે ધોમધખતા તાપને વખતે પણ એ બધાં પહેરી રાખવાં જ જોઈએ એવો નિયમ નથી. તે જ પ્રમાણે એક વાર ખોટું ખરચ થઈ ગયું, માટે કાળના અંત સુધી એ ખરચો નલાવવા જ જોઈએ એ માન્યતા ખોટી છે. સમય

અને સ્થિતિ પ્રમાણે માણસે દેરફાર કરવા જ નોંધએ જે એમ ન કરે તે, સાચુ પૂછે તો માણસ જ ન ગણાય પણ કરતા માણસ વધુ બુદ્ધિશાળી છે તે આવે પ્રસંગે જ જણાય છે

ખોટા ખરચ રાખવાથી આપણી આખરૂ વધે છે એમ ન માનશો. આપણને સાડા લગાડવા કોઈ કદાચ ખોટા ખરચાના વખાણ કરવા બેમે તો પણ એનાથી ડેતરાઈ જશો. મા-પુલાશો મા દુનિયામા બધા બેવકુફો નથી હોતા. રાહ્યા માણસો તો ખોટા ખરચ તરફ અણુગમાની નજરે જુએ છે તમે કરકસર કરો અને ધારો કે એકાદ-બે બહેનપણીઓ ટીકા કે નિદા કરે તેથી શુ થઈ ગયું ? ખોટા ખરચને લીધે જો તમે તગ સ્થિતિમા આવી પડો તો કઈ બીજા મદદ કરવા થોડા જ આવવાના હતા ? જેને માથે પડી એ જ લોગવે તમે ઉડાઉ હજો તો એના કડવા ફળ તમારે પોતાને જ ચાખવા પડશે

ખોટા ખરચ ન રાખવા એનો અર્થ એવો તો ન જ કરશો કે તમારે ખૂબ કલ્પસ બનવાનું છે કલ્પ સાઈ અને કરકસર એ બન્ને એક વસ્તુ નથી કલ્પસ પૈસાને પરમેશ્વર માને છે, કરકસર કરનાર માણસ નોંધએ તે ઠેકાણે પૈસા ખરચતા સંકોચ નથી રાખતો. તમારૂ કુટુંબ સુખી રહે, સત્તાને સારી ઠેળવણી મળે એ બધું તમારે જોવાનું રહે છે આરોગ્ય, ઠેળવણી, અતિથિસત્કાર, યાત્રા વિગેરે અથે ચોગ્ય ખરચ કરવા પડે તો ખુશીથી કરવા બીજા ખોટા ખરચથી બચશો તો એવા આવશ્યક ખરચમા તમને સંકોચાવાનો વખત નહી આવે, માટે વિવેકથી ખરચ કરશો, લોકોની બે ઘડી પૂગતી વાહવાહથી લોલાઈ જશો મા

સાસુ-સસરાની સેવા

એક લોકગીતમાં કહ્યું છે તેમ સસરા, પરિવારનો ડાલતો ડુંગર છે, અને સાસુએ એક બહેતી નદી જેવા છે. ડુંગરો પોતાને માથે સંસારની બધી આફતો ઝીલી લે છે, પોતાના આશ્રયે રહેનારને આરામ આપે છે. સસરા હાલતો-ચાલતો ડુંગર છે, કુટુંબના છત્ર જેવો છે. બહેતી નદીનું જળ નેમ શ્રમિત પધિ-કેના થાક-તરસ દૂર કરે તેમ સાસુએ કુટુંબના દુઃખે સંતાપ હરે છે. જે કુટુંબમાં આવી લાવના હોય છે, તે કુટુંબના સુખની અવધિ જ ગણાય.

દરેક સ્થળે આવું સુખમય દૃશ્ય નથી જોવા મળતું. કેટલાક કુટુંબોમાં ગૃહિણી અને સાસુ-સસરા સાથે આડવેર જેવું હોય છે. ગૃહિણી સાસુ-સસરા તરફ ત્રાંસી નજરે બુઝે છે. એવા પરિવારમાં પગલે પગલે દુઃખ-કંકાસ ઉભા થાય છે. કંકાસને લીધે ગોળાના પાણી પણ શોષાય છે.

સાસુ-વહુની વચ્ચે સદ્ભાવ હોય, સાસુ અને વહુ માતા અને પુત્રીની જેમ આત્મીયતા બળતી રહ્યા હોય એવું દૃશ્ય કોઈ પરમ લાગ્યશાળી પરિવારમાં જ આવે જોઈ શકાય છે. સાસુ-વહુ વચ્ચેના કલેશને લીધે કુસંપ થયો હોય, લાગલા

પડ્યા હોય, જગતમા પણ અપકીર્તિ થઈ હોય એવા અનેક દાખલાઓ મળે છે

સાસુ વહુના ઝગડા આપણા આર્ય સંસારના કલકરૂપ છે સસ્કારી કુટુંબોમા પણ ત્યારે એવા પ્રસંગો બનતા સાલળીએ છીએ ત્યારે આપણુ આશ્ચર્ય વધી જાય છે આપણે પૂછીએ છીએ કે એનુ શુ કારણ હશે ? કલેશ-કકાસના મૂળ શોધવા એ સહેલી વાત નથી સાસુ કે વહુ બંને પોતાને નિર્દોષ સાબીત કરવા મથતા હોય છે સંસારનો એએડ વિષમ કોયડો છે એમ કહીએ તો પણ ચાલે

આપણે કલેશના મૂળ શોધવાની કંઈ જ જરૂર નથી કલેશ માત્ર જો દુઃખદાયી હોય તો તેનો પ્રથમ તકે જ નીકાલ આણવો જોઈએ ગૃહિણી-કુળવધૂ એ વિષયમા ધારે તો ઘણી સારી સુધારણા કરી શકે

પહેલી વાત તે એ જ છે કે કદાચ તમારા સાસુ તમને કડવા વચન કહે તો તમારે શાંતિથી જીરવી લેવા જોઈએ સાસુ ગમે તેમ પણ વડીલ અને આટર તથા શ્રદ્ધાને યોગ્ય છે તેમનો સ્વભાવ ચીડીયો હોય એમ બને તમારો કંઈ જ વાક નહોય છતાં તમને એમના તરફથી વારંવાર સાલળણુ પડતુ હોય એમ પણ બને, પણ એવે વખતે તમેજો થોડી શાંતિ રાખો, મુગે મોઢે માલળી લો તા એ વાત એટલેથી જ પતી જાય વડીલ કે પૂત્યજનોના કડવા વાક્ય કે મહેણા સાલળવા પડે તો એ તમારી ધીરજ-શાંતિ-સહનશીલતાની કમોટીનો સમય છે એમ માની શાંત બેસી રહેશો એ પ્રસંગ પતી ગયા પછી યોગ્ય અવસરે તમે સાસુ પાસે બધી વાતના ખુલાસા કરી શકો છો

જે બહેનો એમ કરવાને બદલે ક્રોધનો જવાબ ક્રોધથી વાળે છે તેઓ કલેશરૂપ અગ્નિમાં નવું ઘી હોમે છે અને દુઃખની માત્રા વધારી મૂકે છે.

ખીજી વાત એ છે કે તમે એકદમ ધરની કુલ મુખત્યારી લેવાનો લોભ ન કરશો. તમારા પતિ લલે કમાણી કરતા હોય, એમના ઉપર જ લલે આખા કુટુંબનો આધાર હોય, પરંતુ સાસુ-સસરા અનુલવી અને વયોવૃદ્ધ હોવાથી એમની દરેક આજ્ઞા તમારે સાડું શિરોધાર્ય જ રહેવી જોઈએ. ગૃહિણી જ્યારે પોતાને ધરની માલેક માનવા લાગે છે ત્યારે મોટે લાગે સાસુ-વહુ વચ્ચે કલેશના ખીજ વવાય છે. તમે એ લોભથી દૂર જ રહેજો. તમે અધિકારનો નહીં પણ કર્તવ્યનો વિચાર કરજો. કર્તવ્ય બળવનારને અધિકાર આવી મળે છે. કર્તવ્યથી જ અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે. અધિકાર મેળવવા સાડું માણસને કેટલી તપશ્ચર્યા કરવી પડે છે ?

તમે ગમે તેટલા હુશિયાર કે કેળવાયેલા હો, પણ તમારા સાસુ-સસરા કરતાં અનુલવમાં નહાના જ ગણાઓ. એમણે સંસારના જે કડવા-મીઠા અનુભવો કર્યા હોય અને એને લીધે એમણે જે ડહાપણ મેળવ્યું હોય તે તમારામાં ન જ હોય. એ અનુલવને અંગે પણ તમારે સાસુ-સસરાની આજ્ઞામાં રહેવું જોઈએ. એમની આજ્ઞા પાળશો તો પરિણામે તમારું પોતાનું જ હિત થશે.

એક ખીજી રીતે વિચાર કરો. તમે જે પતિદેવને પૂજો છો એ પતિને પણ એમના માતાપિતા પૂજવા યોગ્ય છે. માતાપિતાના પ્રતાપે જ તમારા પતિ સારી કેળવણી પામ્યા છે.

જે તમારા પતિના પૂજ્ય હોય તેમના પ્રતિ તમારે કેટલી લક્ષિત રાખવી જોઈએ ? કદાચ સાસુ-સસરા તરફથી કંઈ અન્યાય થવા પામ્યો હોય તો પણ એમના ઉપકાર યાદ કરી તમારે ધૈર્ય રાખવું જોઈએ

શાંતિ, ધૈર્ય અને ક્ષમાથી તો વેરી પણ વશીભૂત બને છે એના જેવું સાર્વિક વશીકરણ બીજું એક પણ નથી તમે તમારા સાસુ-સસરાનો વિનય રાખો તો તેઓ તમારી ઉપર એક પુત્રી જેટલો જ સદ્ભાવ રાખશે સાસરામા સાડું સ્થાન મેળવવું એ તમારા પોતાના હાથમા જ છે સાસુ સસરાને સતોષ આપવાથી તમે તમારા પતિનો પણ વધુ ચાહ મેળવી શકશો પતિ ઉપર પ્રેમ હોય, છતાં પતિના માતા-પિતા પ્રત્યે અભાવ હોય તો સમજીને કે તમારી પતિ-લક્ષિત હૃદય અધૂરી છે

સાસુ-સસરાની હયાતીને કદિ પણ આક્રમણ ન માનશો જે કુટુંબમા એવા વડીલ નથી હોતા તે કુટુંબ એકદમ ઉઘાડા પડી જાય છે દુઃખ કે આક્રમણ વખતે એમને જેવો જોઈએ તેવો આધાર નથી મળતો જેમના સાસુ-સસરા હયાત છે, જે ગૃહિણી સાસુ-સસરાની પ્રેમપૂર્વક પોતાના હાથે સેવા કરી શકે છે, અનુભવી સાસુ-સસરાની અલાહ મેળવી શકે છે તે ખરેખર લાગ્યશાળી છે કેટલીકવાર જે વસ્તુ આપણી પામે હોય તેની કીંમત આપણે બરાબર આકી શક્તા નથી અભાવ વખતે જ એની સાચી કદર થાય છે, પણ પછી એ કદર શા કામની ?

સાસુ-સસરા અમે તેવા આક્રમણીય તો પણ બની શકે તેટલી કરીને એમના કડવા વચન .

તેમના આશીર્વાદથી તમે સુખી થશો. તમારા સંતાનો પણ એમાંથી સાડું શિક્ષણ મેળવશે અને તમે પોતે જ્યારે સાસુ બનશો ત્યારે તમારી પુત્રવધૂ તમારી સાસુ-સસરાની સેવાનો બદલો ચક્રવર્ધી બ્યાજની સાથે વાળી દેશે.

અમસ્થા પણ વૃદ્ધો પૂજનીય છે. તમારા સાસુ-સસરાએ તો વળી પોતાના સુખ-સગવડનો ભોગ આપી તમારા પતિને મોટા કર્યા છે, લણાવ્યા છે અને બ્યાજની સ્થિતિએ પહોંચાડ્યા છે. તેમના ઉપકારનો બદલો તમે ખીજી કઈ રીતે વાળી શકવાના હતા ? સાચો લક્ષ્મી જેમ પોતાના દેવની પોતાના હાથે સેવા-પૂજ કરે છે તેમ જો તમે સાસુ-સસરાની સાથે સમભાવ રાખશો, એમની આજ્ઞા ઉઠાવશો અને એમના પ્રત્યેનો પૂજ્યભાવ જાળવી રાખશો તો તમે એક આદર્શ ગૃહિણી તરિકેની નામના મેળવી જશો. વડીલજનોના અંતરમાંથી આપોઆપ નીકળતા આશીર્વાદ તમારા લવિષ્યના જીવનને પણ અજવાળશે.

પતિ તો ખજારના કામકાજમાં રોકાયેલા હોય તેથી માતા-પિતાની જેવી ઘટે તેવી સારવાર ન કરી શકે. તમે તેમની નજીકમાં રહો છો. પતિએ જે સેવા-ચાકરી કરવી જોઈએ તે પણ તમારે ભાગે જ આવે છે. એ ફરજ તમે બજાવશો તો સાસુ-સસરા પણ તમારી ઉપર પોતાની એક પુત્રો જેટલું જ બહાલ દાખવશે. તમને પોતાને પણ લાગશે કે સાસરો કુંગરની જેમ કુટુંબનો શિરછત્ર છે અને સાસુજી નદી જેવા સુખ આપનારા છે એ વાત માત્ર કલ્પના જ નથી, પણ અક્ષરશઃ સત્ય છે; પણ એ બધાનો આધાર તમારી પોતાની ઉપર જ છે, એ વાત કદિ ન ભૂલશો. અધિકારથી નહીં પણ કર્તવ્યથી બધી સુખ-સામગ્રી મેળવી શકશો.

પતિભક્તિ

સ્ત્રીનું જળ, ગૌરવ, સ પત્તિ અને આશ્રય એ જાધા પતિમા જ સમાઈ જાય છે પતિભક્તિના સ જ ધમા અનેક ઉપદેશો અને ઉદાહરણો મળી આવે છે સતી સીતા અને દ્રૌપદીના જીવનચરિત્રો, જે આજે આટલા રસથી સજળાય છે તે પતિભક્તિના ઉત્કર્ષણ દૃષ્ટાંતરૂપ છે નારીજીવનનું ગૌરવ પતિ ભક્તિ જ છે એમ સર્વ સતીઓના જીવનથી સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું છે

પતિ-પત્નીનો સ જ ધ જે કે સાસારિક છે, તે પણ એ ધર્મથી અકિત છે જ્યાં એ સ જ ધમા ધાર્મિકતા નથી ત્યાં તેની પવિત્રતા રહી શકતી નથી પતિ-પત્નીનું રક્ષણ કરે છે, અને પત્ની પતિને ઉન્માગે જતો ગેટે છે મતલબ કે પરસ્પરને પોત પોતાની મર્યાદામા રાખવાને અંગે આ ધર્મસ જ ધ સહાયબૂત બને છે એજ એ દાપત્ય મ જ ધની મુખ્ય પ્રતિષ્ઠા છે

પશુ-જીવનમા લગ્ન સ જ ધ નથી, કારણ કે ત્યાં ચયેચ્છ વિહાર વત્તે છે મનુષ્યજાતિમા પણ જે પતિને પત્ની પ્રત્યે આદર ન હોય અને પત્નીને પતિ વિશે ભક્તિલાવ ન હોય તો ધર્મના પાયા ઉપર સ્થપાયેલો દાપત્યસ જ ધ ન મચવાય ઉભયનું અધ પતન થાય સ્ત્રીઓને માત્ર જેમ પતિ

લક્ષ્મિ છે તેમ પુરૂષોને સારૂ એકપત્નીવ્રતનો મહિમા છે. શાસ્ત્રકારોએ પુરૂષનો કે સ્ત્રીનો પક્ષપાત નથી કર્યો. ઉભયને પોતાના ધર્મમાં સ્થિર રાખવાના ઉપાય યોજ્યા છે.

પતિ-પત્નીના નિર્મળ સંબંધમાં પણ કેટલીકવાર અણુ-ધાર્યા અંતરાય આવે છે. એક-બીજાનાં મન વ્યથા બને છે. શુદ્ધ દાંપત્યપ્રેમનો પ્રવાહ જાણે કે સૂકાતો હોય એમ લાગે છે. સ્ત્રીની પતિલક્ષ્મિમાં, અડગ નિષ્ઠાએ અંતરાયને પોતાની શક્તિથી ઓગાળી દે છે.

સતી સ્ત્રીની પતિલક્ષ્મિ કઠોરમાં કઠોર ગણાતા પુરૂષનું વજ્ર જેવું હૈયું ભીંજાવે છે. પત્ન્યથી યોજાયેલા પર્વતમાં જેમ નહાનું ઝરણુ વહે છે તેમ સ્ત્રીની પતિલક્ષ્મિ પુરૂષના પર્વત જેવા હૃદયમાં પણ સ્નેહ--મમતા જન્માવે છે. સતી સ્ત્રી-ઓએ એક માત્ર પતિલક્ષ્મિના પ્રતાપે દુષ્ટ ચરિત્રીને સચ્ચરિત્રી, વ્યસનીઓને સંયમી અને સ્વેચ્છાચારીઓને નિયમને વિષે સ્થિર કર્યા છે. પતિલક્ષ્મિ એક સાધના છે: આરાધના છે. એ સાધનાવડે પોતાનું અને પતિનું જીવન પણ ઉન્નત બને છે.

પતિનો આદર હોય તો જ પતિલક્ષ્મિ રહી શકે એમ ન માનશો. સુખ, દુઃખ, આપ્ત કે વૈલવના સમયમાં પણ તમારી પતિ વિષેની લક્ષ્મિ અચળ, અડગ અને વિકારરહિત રહેવી જોઈએ. ખાસ કરીને જે વખતે મુંઝાવનારા નિમિત્તો ઉભા થાય તે વખતે અંતરના એક ખૂણામાં પ્રકાશતા આ પતિ-લક્ષ્મિરૂપી દીપકને વધુ સચેત બનાવવો જોઈએ. પતિલક્ષ્મિના પ્રકાશથી તમારા માર્ગમાં અનેરો પ્રકાશ પડશે. જીવનમાર્ગ નિષ્કંટક બનશે.

પ્રેમ મળે તો જ બદલામા તમે લક્ષ્મિ આપી શકો એવો વિચાર નહીં કરતા પતિલક્ષ્મિ એ કંઈ બદલાની કે બળરની વસ્તુ નથી તમને તમારા સ્વામીનો સ્નેહ-સંતકાર મળે થા ન મળે, પરંતુ તમારા હૃદયમા જે પતિલક્ષ્મિનો પ્રકાશ છે તેને કદિ પણ ચોલાવા દેશો મા તમારી નિષ્ઠા અને લક્ષ્મિમા જે બળ છે તેની લડે તમે દીમત ન સમજો, પણ એટલું શ્રદ્ધાથી માનજો કે તમારી પતિલક્ષ્મિ તમારા પતિને પાછા સુમાગે વાળશે શઠ-બેઠમ-કવેશ વિગેરે અદૃશ્ય થશે અને રાત્રીના અધકાર પછી જેમ દિવસનો સૂર્ય ઉગે તેમ તમારે ત્યાં પણ સુખનું સ્હવાર ઉગશે

તમારૂં સર્વસ્વ હરાઈ જાય તો પણ તમારે ગલરાવાની જરૂર નથી કર્મકળ તો સૌને સહેવા જ પડે છે, પરંતુ જે તમારી પતિલક્ષ્મિ શુદ્ધ અને અખંડિત રહી હશે તો તેના પ્રતાપે તમે સ્વર્ગના દેવોને પણ અદેખાઈ આવે એવી સમૃદ્ધિ જમાવી શકશો

પતિલક્ષ્મિ એ શ્રી-ભક્તિનો પવિત્ર અગ્નિ છે એ અગ્નિ આસપાસના બધા બેઠમ, પાપ, વિઘ્નોને બાળીને લસ્મ કરી દે છે

ગૃહસ્થવનનો મૂળ પાયો પતિલક્ષ્મિ છે બની શકે એટલી પતિની સેવા કરજો, એમનું શુભ ચિંતવજો, એમની આજ્ઞાનું યથાશક્તિ પાલન કરજો એથી તમારો સંસાર પણ સુખમય અને મધુર બનશે પતિલક્ષ્મિ એ એક જ એવી વસ્તુ છે કે જે બીજા સદ્ગુણોને પોતાની તરફ આકર્ષી લાવશે તમારા જીવનને રસ અને ઉદ્ઘાસથી ભરી દેશે સંસારના તોફાનો તમને કંઈ જ હાનિ નહીં કરી શકે

શાસ્ત્રીય કથાનક.

ચાર પ્રકારની પુત્રવધૂઓ.

એક સમયે રાજગૃહમાં ધન્ય નામનો સાર્થવાહ રહેતો. તે ઘણો સમૃદ્ધિવાળો હતો. તેને ચાર પુત્રો હતા. એ ચારે પુત્રો પરણેલા હતા. તેમની સ્ત્રીઓનાં નામ અનુક્રમે ઉજ્જિઝકા, લોગવતી, રક્ષિકા અને રેહિણી હતાં. ધન્ય સાર્થવાહની એ ચારે પુત્રવધૂઓનાં નામ એમના સ્વભાવને જ ધરાવતી હતી. એ વાત નીચેના કથાનકથી ધરાવતી સમજાશે.

સાર્થવાહ માત્ર શ્રીમંત જ ન હતા. રાજ-પ્રજાના સાચા સલાહકાર પણ હતા. રાજગૃહના મહારાજા, મંત્રી અને વેપારીઓ પણ એમને સન્માન આપતા.

એક દિવસે એમને વિચાર થયો કે કદાચ હું થોડા વખતને માટે ખહારગામ ગયો હોઉં, અથવા તો છેક અશક્ત બન્યો હોઉં, મારાથી કંઈ કામકાજ થઈ શકે એવું ન હોય તો તે વખતે આ કુટુંબની 'શી' સ્થિતિ થાય ? આ આખા ચે કુટુંબમાં એવું કોણ છે કે જેની ઉપર આધાર રાખી શકાય ? રાત્રી એ ચિંતામાં વીતી ગઈ. સવારમાં ઉઠતા જ તેમણે પોતાની ચારે પુત્રવધૂઓને બોલાવી પાંચ-પાંચ શાલિના દાણા આપ્યા.

“ હુમણા આ પાચ દાણા આપુ છું તે ત્યો કયાં પાછા માગીશ તે અત્યાગે નથી કહેતો, પણ માણ ત્યાં મને પાછા સોપજો ” ફરેડ પુત્રવધૂને સાથવાહે એ પ્રમાણે કહીને વિદાય ઝી

પહેલી પુત્રવધૂ વિચાર કરવા લાગી “ ઘરમા શાલિના જાર જાર્યા છે સસરાજીને આવી બુદ્ધિ શા સાડસૂઝી હશે ? ઘરડા થયા એટલે બુદ્ધિ ખેર મારી ગઈ લાગે છે જે ઘરમા શાલિના જાર જાર્યા હોય ત્યાં આ પાચ દાણાની શી કીમત છે ? ઘરમા દાણાની કયા ખોટ છે ? જ્યારે માગશે ત્યાં ખીજ એવા જ દાણા સસરાજીને દઈ દેશું ” આવો વિચાર કરીને ઉન્નિજતા નામની પુત્રવધૂએ એ દાણા ફગાવી દીધા

બીજી પુત્રવધૂ વિચારવા લાગી “ સસરાજીએ ખીજુ ડઈ નહીં ને આ દાણા આખ્યા તેમા કઈક અર્થ હોવો જોઈએ ખરેખર એ ખાવા માડ જ આખ્યા છે પેટમા નાખ્યા સિવાય એનો બીજો કયો મદુપયોગ હોઈ શકે ? ડહાચ ખાઈ જવાથી એનું સાડ ફળ મળે પાછા માગશે તો ગમે ત્યાંથી આવા પાચ દાણા લાવી આપવા એ કઈ બહુ મોટી વાત નથી ” આવા વિચારથી ભોગવતીએ એ દાણા પેટમા પધરાવી દીધા

ત્રીજી પુત્રવધૂને વિચાર વયો “ સસરાજી પિતા તુલ્ય છે તેઓ પોતે જ્યારે અમને રૂબરૂમા બોલાવી આ પ્રકારના દાણા આપે ત્યારે તેમા કઈક પણ ઉડા અર્થ હોવો જોઈએ સસરાજી પરમ બુદ્ધિમાન પુરૂષ તરિકે પકાય છે એમના બુદ્ધિ અને અનુભવ પામે આપણી બુદ્ધિ કઈ વિસાતમા

નથી, માટે આ દાણા સારામાં સારી રીતે સાચવી રાખવા અને માગે એટલે પાછા સોંપવા એ મારી મુખ્ય ફરજ છે.” આવો વિચાર કરી રક્ષિકા નામની પુત્રવધૂએ શાલિના દાણા વસ્ત્રના છેડામાં બાંધી એક ડાબલીમાં મૂકી જાળવી રાખ્યા.

ચોથી પુત્રવધૂએ પોતાના પિયરીયાઓને બોલાવી કહ્યું કે: “ મારા સસરાજીએ આપેલી આ એક સંપત્તિ જ છે એમ માનજો. એનો એકે-એક કણ, વર્ષાઋતુમાં આપણા ખેડાયેલા ખેતરમાં જીદા ક્યારામાં વાવજો. એમાંથી જે કંઈ પેદા થાય તે પાછું પૂરી પૂરીને વાવજો અને જેટલી ખની શકે એટલી એની વૃદ્ધિ કરજો.” રોહિણીના પિયરીયા એ પ્રમાણે રોહિણીને સંદેશ-ઉપદેશ સાંભળી દાણા લઈને ત્યાંથી વિદાય થયા.

એ વાતને ચાર ચોમાસા વીતી ગયા.

પાંચમે વર્ષે સાર્થવાહે પોતાની સૌથી મોટી પુત્રવધૂ ઉન્નિઝકાને બોલાવી પૂછ્યું: “ આજથી પાંચમા વર્ષ ઉપર મેં લમને પાંચ શાલિના દાણા આપ્યા હતા તે યાદ છે ? ”

ઉન્નિઝકાએ હા પાડી.

“ એ દાણા મને પાછા આપી શકશો ? ” સાર્થવાહે બીજો પ્રશ્ન પૂછ્યો. ઉન્નિઝકા મુંઝાણી પણ કંઈક વિચાર આવતાં તે કોઠાર તરફ ઉતાવળે પગલે ગઈ અને ત્યાંથી એવા જ પાંચ દાણા લઈ આવી.

“ મેં આપ્યા હતા તે જ આ દાણા છે ? ” સસરાજીએ ખાત્રી કરવા પૂછ્યું.

“ નહીં જી, એ તો મેં તરતજ ફેંકી દીધા હતા. નકામા

શા સારૂ સઘરી રાખવા ? આપણા જઠારમા દાણાનો ક્યા દુટો છે ? ” ઉજ્જિઝકાએ પોતાની ખુદ્ધિ પ્રમાણે ખુલામો કર્યો સાથવાહે મનમા જ એ પુત્રવધૂની દીમત આકી લીધી

એ પછી સાર્યવાટે બોગવતી નામની પુત્રવધૂને બોલાળી, પેલા દાણાનુ શુ થયુ ? તે વિષે પ્રશ્ન પૂછ્યો બોગવતીને મન એ દાણાની કરી જ દીમત ન હતી, તેથી તો તેણી તત્કાળ એ શાલિ ઉપરના ફાતરા ઉઘેડી ખાઈ ગઈ હતી સસરા છએ એ હકીકત પણ જાણી લીધી

ત્રીજી પુત્રવધૂએ, પહેલાના જ દાણા હાજર કર્યા પોતે ઢેવી રીતે જાળવ્યા હતા, ફેટલી કાળજીથી રાખ્યા હતા તે દુકામા કહી સબળા યુ જે વસ્ત્રથી બાધ્યા હતા તે વસ્ત્ર અને જે રાખલીમા મૂની છાડ્યા હતા તે મુદર રાખવી પણ બતાવા

ત્રીજી પુત્રવધૂ-રસિકાના જતનથી માર્યવાહ સતુષ્ઠ થયો પછી તેણે ચોથી પુત્રવધૂ રાહિણીને પૂછ્યુ “ બેગ ! તમારા દાણા ક્યા છે ? ”

“ કો તો હાજર કરૂ, પણ એ દાણા એમ નહી આવા શકે ” વિનીત બાવે રાહિણીએ જવાબ આપ્યો

સાથવાહ આશ્ચર્યમા ડૂબ્યો બધી પુત્રવધૂઓએ જે કંઈ ખુલામો કર્યો હતો તેથી તદ્દન મુદા જ પ્રકારનો-વિચિત્ર ખુલામો માલજા તે બોલ્યો “ તમને મે જે પાચ દાણા, પાચ વરસ ઉપર આપ્યા હતા ”

“ પૂત્ય મસરાજી ! ” સાર્યવાજને વધુ બોલવાનો શ્રમ નહી આપવાની ઈચ્છાથી રાહિણી બોલી “ હુ આપનો આશય

બરાબર સમજી છું, પણ એ દાણાનો પરિવાર એટલો બધો છે કે એમ ને એમ દાણાને અહા રજી નહીં કરી શકાય.”

સાર્થવાહ વધુ આશ્ચર્યમાં ડૂબ્યો. દાણાનો પરિવાર ? એ કંઈ સમજી શક્યો નહીં.

રોહિણીએ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું : “ એ પાંચ દાણા વર્ષે વર્ષે વૃદ્ધિ પામતા આને એવી સ્થિતિએ પહોંચ્યા છે કે આપ પૂરતાં ગાડી-ગાડાં આપો તો જ મારા પિયરમાંથી ધાન્યના લંડાર અહીં લાવીને આપની આગળ હાજર કરી શકું. ” પોતે એ દાણા પોતાના પિતા-ભાઈ વિગેરેને શું કહીને સોખ્યા હતા અને ખેતરમાં સંભાળપૂર્વક વાવવાથી એ દાણા કેટલા વૃદ્ધિ પામ્યા હતા તે પણ પ્રસંગોપાત રોહિણીએ કહી સંભળાવ્યું.

સ્વાભાવિક રીતે જ સાર્થવાહને એ વૃત્તાત સાલળી બહુ આનંદ થયો. ચાર પુત્રવધૂઓમાં સૌથી વધુ સુર, દીર્ઘદર્શી અને કુટુંબના સુખ-કલ્યાણમાં વૃદ્ધિ કરી શકે એવી આ રોહિણી જ છે એમ તેને પૂરતી ખાત્રી થઈ.

સાર્થવાહે ઉન્નિઝતાને ઘર, આંગણા સાફ કરવાનું, વાસીદું વાળવાનું; ભોગવતીને દળવા-ખાંડવાનું-રાધવાનું; રક્ષિકાને કોઠાર તથા આભૂષણો વિગેરેનું રક્ષણ કરવાનું કામ સોંપ્યું. રોહિણી ગૃહતંત્રની મુખ્ય અધિષ્ઠાત્રી બની. એની બુદ્ધિમત્તા તથા કાર્યદક્ષતા ઉપર સૌ મુગ્ધ થયા. ન્હાની હોવા છતાં પોતાની આવડત અને યોગ્યતાને લીધે તે ધરની વડેરીરૂપે ઓળખાવા લાગી.

આને પણ ઉન્નિઝતા અને ભોગવતી ઘેર ઘેર મળી શકે છે. રક્ષિકા મળવી મુશ્કેલ છે અને રોહિણી તો કોઈ પરમ ભાગ્યવાન કુટુંબમાં જ હોય છે.

ઉન્નિઝતા એટલે બીલકુલ બેદરકાર, ભોગવતી એટલે પૂરી સ્વાર્થી, પેટનો જ વિચાર કરનાર, રક્ષિકા એટલે રખેવાળ અને ગૃહિણી એટલે જે કંઈ હોય તેમા સારો વધારો કરનાર

જે કુટુંબમા રક્ષિકા અને ગૃહિણી હોય તે સુખી હોય એ નિશ્ચય વાત છે તે જ પ્રમાણે જે કુટુંબમા વસ્તુગાત્રને વેડફી નાખનારી ઉન્નિઝતા અને ખાવા-પીવામા, પહેરવા-ઓઢવામા જ મોજ માનનારી ભોગવતી હોય તે કુટુંબ, પૂર્વના જ્ઞાત્યથી સારી સ્થિતિમા હોય તો પણ તે સ્થિતિ વધુ વખત નીલાવી શકે નહીં

પણ મા ઉપરવી ઉન્નિઝતા કે ભોગવતીની કંઈ જરૂર જ નથી એમ માનવાનું નથી ચાગ પુત્રવધૂઓ, વન્તુત એક જ રાત્રીરના સ્વભાવરૂપે ગ્રહી શકે છે કુટુંબમા એવી પણ વસ્તુઓ હોય કે જે મલાળપૂર્વક નાખી દેવામા ન આવે તો પગલે પગલે મડચણરૂપ થાય એ વખતે ઉન્નિઝતાના સ્વભાવની જરૂર પડે છે વિવેકપૂર્વક નાખી દેતા આવડે તો ઉન્નિઝતાની પ્રકૃતિ ઉપયોગી થઈ પડે ધરનો યુજો-કચરો આપને કુદી દઈએ છીએ, કોઈ જ એવી નમતી વસ્તુ સઘની ગણતુ ની ગૃહિણીના સ્વભાવમા ઉન્નિઝતાનો અંશ ન હોય તો ઘર કેટલું ગદુ રહે ?

ભોગવતીની પણ કંઈ ઓછી જરૂર નથી જે સાડ ખાઈ ગઈ છે, મારી ગીતે પહેરી-ઓગી શકે છે તે બીજાને મારી ગીતે ખવરાવી પણ શકે, પહેરાવી-ઓગી પણ શકે માત્ર જમી તેમ કીને ખાવું-પ્રમાદવશ બની પડી રહેવું એ હેતુ ન હોવો એકરૂપે કુટુંબના સારી ભોગવતી હોય અને

લોજનાદિ સામગ્રીથી કુટુંબીઓને સંતોષ આપતી હોય તે તે સ્વભાવ પણ એક અપેક્ષાએ ઈચ્છવા યોગ્ય જ ગણાય.

ગૃહિણી રક્ષિકા બને તો ઘણો ખોટો ખર્ચ બચી જાય. કરકસરનો સ્વભાવ એ વસ્તુતઃ રક્ષિકાના સ્વભાવનો જ પડવો છે. પ્રાપ્ત સ્થિતિ સંભાળી રાખવામા પણ કાળજી અને સાવચેતી રાખવાં પડે છે.

રોહિણી અને રક્ષિકા વચ્ચે સખીલાવ હોય, રોહિણી નવી વૃદ્ધિ કરતી હોય અને રક્ષિકા રખેવાળી કરતી હોય તો દૈવને પણ બે ઘડી આવે ઉભા રહેવું પડે.

સૌ રોહિણી લલે ન બની શકે. ઉન્નિઝતા, ભોગવતી અને રક્ષિકાના સ્વભાવનો જીવનમા મેળ સધાય તો પણ ગૃહિણી કુળની લક્ષ્મીરૂપે ઘરની ભાગ્યવિધાતા તરીકે પકાઈ જાય.

રોહિણી કે રક્ષિકા કોઈની પાસે અધિકાર માગવા નહોતાં ગયાં, એમની આવડતથી જ એ અધિકાર એમને મળ્યો હતો. તમે પણ તમારી સેવા, લક્ષિત અને યુદ્ધિમત્તાથી એ પ્રકારનો અધિકાર મેળવશો. પરાણે મેળવેલા અધિકાર વધુ વાર ટકી શકતા નથી.

કજીયા-કંકાસ કરવાથી કોઈ પ્રકારનો અધિકાર મળી જશે એ વાત મનમાંથી કાઢી નાખજો. સારાં વસ્ત્રો કે આભૂષણો પહેરવા માત્રથી તમારી કીર્તિ વધશે એ ભ્રમણા પણ કાઢી નાખજો. કુટુંબનું સુખ, શાંતિ બળવી શકશે તો આદર અને કીર્તિ પોતે જ તમારી આગળ બે હાથ નેડી ઉભાં રહેશે.

ઐતિહાસિક કથા

લોધપુર-નરેશ યશવતસિદ્ધ એક વાર શહેનશાહ શાહ જ્ઞાના હુકમની ઓરગઝેબની સામે લડવા મેદાને પડ્યા ઓરગઝેબ લેટલુ મૈન્યબળ યશવતસિદ્ધ પાગે ન હતુ જે મોઝ નૈનિકો દતા તે પણ કપાઈ મુઆ યશવતસિદ્ધના મનમા હવન કે મૃત્યુનો પ્રશ્ન ઠોચે થયો. હવલુ રોય તો મુદ્દના મેદાનમાથી નાગી ફટવા સિવાય બીજો કોઈ માર્ગ રહ્યો નેહતો.

એ માત્ર હવવાની ઇચ્છાથી યશવતસિદ્ધ પાછા પગલા બધાં તે દિવસે ગજપુત્રોની સત્રાયવટ ઉપન શ્લોક પીઠવા પડી.

યશવતસિદ્ધ પીઠવા રાત્રી, શિયોદીય કુમની રાજકુમારી દત્તી તેજીએ લ્યા સાજજયુ કે પોતાનો પતિ મુદ્દના મેદાનમાથી હવતો પાછો આવે તે અને માર પોતાના પ્રાણ બચાવવા માટે છે ત્યારે તેના નીચેના વેતુ શન રખા પણ ઉછળી આયુ પતિની કાયમતા તેજીએ અચ્છ મર્મ પરી એ વખતે તેજીએ ચેતના સૌજાન્યનો, મુખનો કે હાલનો વિચર ન થયો પતિની પ્રતિજ્ઞા લય તો સુખ રમા હવવા તેજુ મારી આવેો વિચાર કરી તેજીએ રાજ રંગના દરવાજા બંધ કરી દીધા.

પોતાના પતિને ખુલ્લે ખુલ્લા શબ્દોમાં સંદેશો સંલગાવી દીધો કે: “તમારા જેવા કાયર, યુદ્ધના મેદાનમાંથી પાછે પગલે નાસી આવેલા પતિનું મોઢો જોવા હું ખુશી નથી. તમારે માટે આ રાજમહેલના દરવાજા બંધ છે.”

ક્ષણિક નબળાઈને વશ બની ગયેલા આવા અનેક પતિઓને સતી સ્ત્રીઓએ પ્રેરણા અને સ્ફૂર્તિના અમૃત પાયા છે. તેમની નબળાઈને પોતાના મધુર શબ્દોથી ઘોઈ નાખી છે.

શિશોદીયા રાજકુમારીએ વધુમાં એમ પણ કહેલું કે “તમને અમારી ચિંતા હોય તો તે કાઢી નાખજો. ‘અમારી પાછળ અંતરપુરમાં વસનારી ઓરતોની શી દશા થશે?’ એવી ફીકર ન કરતા. જો તમે લડતા લડતા વીરગતિને પામશો તો અમે પણ તમારી પાછળ પાછળ જ ચાલી નીકળશું અને વિજય મેળવીને પાછા આવશો તો અમે તમારી આરતી ઉતારવા તૈયાર રહેશું.”

સ્ત્રી કેવળ વિલાસ કે લોગોપલોગની જ વસ્તુ નથી. આર્ય રમણીઓએ કસોટીના સમયે પોતાના પતિ, પુત્ર, પિતા વિગેરેને આશ્વાસનો આપ્યાં છે. એમને પોતાના હાથે બગતરો પહેરાવી સંગ્રામમાં મોકલ્યા છે. સ્ત્રી ગૃહસ્થધર્મની સહચારી છે, એમ તેમણે પોતાની શક્તિથી બતાવી આપ્યું છે કોઈ પણ સ્ત્રીએ પોતાની કીંમત ઓછી આંકવાની જરૂર નથી.

કોટાની રાજકુમારી

અબરના વિખ્યાત મહારાજા જયસિ હતા લગ્ન, કોટાની રાજકુમારી માથે થયા હતા કોટાની આ રાજબાળા ઘણી સાદી, મરળ તથા નિરાડબર હતી એ મૂલ્યવાન વસ્ત્રો અને ઘરેણા-ગાદાના હારાને સાવ નકામા માનતી ગૃહિણીની સાચી મુદરતા એની સાદાઈમા જ છે એવી તેણીને પાકી શ્રદ્ધા હતી વે યાઓ જાહે અલકાર સગે, જાહે ટાપટીપ રાજે, કુળવધૂને એ બધું ન શોભે

પણ અબરના અતપુરમા આવ્યા પછી એ સારી રાજબાળાને રગઝેરગી જાપદાદાર-ઝીણા-મુલાયમ વસ્ત્રોના સાજા સત્વાની આજ્ઞા થઈ એને કહેવામા આવ્યું કે આ અબરનું અતપુર છે તમારો બાપનું ઘર નવી સાદાઈ અહીં નહીં આવે અહીં તો જે પ્રમાણે બીજી રાણીઓ જાતજાતના મોગ મૃગાર સગે છે તેમ તમારે પણ સજવા પડશે

કોટાની રાજકુમારી માત્ર સાજાગીને બેઠી રહી પોતાના નિશ્વસથી એક તમ્બુ પણ ન રંગી

એક દિવસે મહારાજ જયસિંહ અને કોટાની રાજકુમારી એકાંતમાં બેઠા હતા. મહારાજએ કોટાવાળી રાજબાળાને સમજાવવાની શરૂઆત કરી:

“ આ સાદાઈ અમારા અંબરના રાજમહેલ સાથે મેળ ખાતી નથી. તમે જુઓ છો કે અહીંની એક ન્હાનામાં ન્હાની અને ગરીબમાં ચે ગરીબ દાસી સારાં વસ્ત્રાભૂષણ પહેરે છે. એ બધાની વચમાં તમે છેક સાદાં વસ્ત્ર પહેરીને બેસો એ કંઈ ઠીક ગણાય ? ”

કોટાની રાજબાળા એ વખતે પણ કંઈ જવાબ આપવાને બદલે મૌનજ રહી. વિલાસ-શૃંગારમાં શ્રદ્ધા ધરાવનારા પતિના ઉપદેશવાક્યો એવાં જ હોય એમ માની અંબરરાજના મેઠાં સામે નીરખી રહી. પતિનો એ સ્વાભાવિક અધિકાર હતો.

અંબરરાજ ઉપદેશથી પણ પાચ-પંદર ડગલા આગળ ગયા. તેમણે પાસે પડેલો એક કાચનો કટકો હાથમાં લીધો અને કોટાવાળી રાજબાળાએ જે જાડું-સ્વચ્છ વસ્ત્ર પહેયું હતું તેમાં કાપા મૂકવા માંડ્યા ‘ આવાં જાડાં વસ્ત્રની અહીં આવી જ દુર્દશા થવાની ’ એમ તેઓ સીધી રીતે સૂચવવા માગતા હતા.

કોટાની રાજબાળા એ વાત તરત જ સમજી ગઈ. તેની આખમા વાઘણનું તેજ ચમક્યું. તે બોલી: “ અમરદાર, મહારાજ ! આ જાડા-સાદા વસ્ત્રનું અપમાન એ વસ્તુતઃ મારા પિતૃવંશનું અપમાન છે. હું એ નહીં ખમી શકું.

તમે રાજકુમાર છો, તો હું પણ એક રાજકુમારી છું સ્ત્રી
એટલે માત્ર ચરણદામી એમ ન સમજશો. સ્ત્રી પતિનું અને
પતિ પત્નીનું સન્માન સાચવવાને બધાયેલ છે જ્યાં પર
સ્પરમા એવું સન્માન નથી ત્યાં દ પત્ની-મ બધ રહી શકતો
નથી ” થોડી વાર રહીને તે પુનઃ બોલવા લાગી

“ અને તમને શૃંગાર જોઈએ છીએ ? એ શૃંગાર, એ
બનાવટી-નાટકી હાવલાવ તમને તમારી વિવાહિત ગૃહિણી
પામેથી નહીં મળે એ મળશે તમને બજાડ વેશ્યાઓ પામેવી
હું ક્ષત્રિયબાળા છું આ હાથ પોતાના પતિ કે પુત્રને યુદ્ધના
સાજ કેવી રીતે મળવવા તે જાણે છે આ હાથ તમને બખ
તર પહેરાવી શકશે અને જોઈએ તો આ જ હાથ તલવાર
પણ ચલાવી શકશે શૃંગાર, વિલામ કે બનાવટની મારી
પામેથી આગા ન રાખતા ”

મહારાજના હાથમાનો કાચનો ટુકડો નીચે પડી ગયો.
વીર ક્ષત્રિયાણીના શબ્દોને એને આજ નાખ્યો તે પછી જ
મહારાજ સમજી શક્યા કે સાદાઈ એટલે અનાવડત નહિ
પણ કળા-કૌશલ્ય અને તેજસ્વિતાનો મૌમ્ય પ્રકાશ એને જ
લોકો માદાઈ કહે છે

વિલાસનું પરિણામ

મહુમ્મદશાહ, એ વખતે દિલ્હીનો શહેનશાહ હતો. એ ઘણો વિલાસી, રંગીલો, મોજીલો હતો.

રાજાની વિલાસિતા ધીમે ધીમે પ્રજામાં ઉતરે છે. દિલ્હીનો વૈભવ અપાર હતો. વૈભવ વિલાસને જેંચી લાવે છે.

દિલ્હી વિલાસના પ્રવાહમાં ગણા સુધી ડૂબ્યું હતું. મહુમ્મદશાહના દરબારમાં મદિરાની છોળો ઉડતી. નાચ-ગાનના મુજરા જામતા. ક્યાંય અફીણ ઘુટાતાં હોય, ક્યાંય હુક્કા ગડગડતા હોય મહુમ્મદશાહનું રાજ્ય એટલે આમોદ-પ્રમોદનું સામ્રાજ્ય, એવી સ્થિતિ હતી.

દરબારમાં જ વિલાસ લયેઈ હતો એમ નહોતું. કળા-કારીગરીમાં, કાવ્યોમાં, સંગીતમાં, પહેરવેશમાં બધે વિલાસનું ઝેર વ્યાપી ગયું હતું.

દરબારીઓની આખો મદથી ચકચૂર રહેતી અમલદારો
પણ વિલાસના ઘેનમાં જ હરતા-ફરતા મામી દીવાલની
પાછળ શું ચાલી રહ્યું છે તે જાણવાની-સમજવાની કોઈને
જરાય પરવા ન હતી

એટલામાં લાહોરથી સમાચાર આવ્યા “ ઉત્તરમાંથી
નાદિરશાહની સવારી આવે છે દિલ્હી લૂટવા એ અધીરા
બ થોડે ”

મહમ્મદશાહના દરબારમાં એ સમાચાર પહોંચ્યા, પણ
કોઈને એ સમાચાર સાંભળવા ન ગમ્યા કોઈએ સમાચાર
લઈ આવનારની મજાકી કરવા માડી તો કોઈએ દિલ્હીના
હાથા કીલ્લાની સ્તુતિ કરવા માડી, પણ નાદિરશાહ જેવા
દુશ્મન સામે દિલ્હીનું રક્ષણ શી રીતે કરવું એ વિષયમાં
વિચાર કરવા જેટલી પણ કોઈને પુગસદ નહોતી

શેતરજ અને ચોપાટના દાવ ખેલાતા હોય, તેતર અને
મુરઘાની લડાઈઓ ચાલતી હોય, હાથમાં મદિરાના પ્યાલા
ઉભરાતા હોય, વારાગનાઓના મુજરા ચાલતા હોય ત્યાં યુદ્ધની
વાત કોને ગમે ?

એ વિલાસનું જે પરિણામ આવવું જોઈતું હતું તે જ
આવીને ઠબ રહ્યું મહમ્મદશાહ, નાદિરશાહના હાથમાં કેદી
બન્યો મોગલોના માનીતા લાલ કીલ્લા ઉપર નાદિરશાહે
પોતાના પહેરેગીરો મૂકી દીધા

ખીજ જ પળે નાદિરશાહે હુકમ કર્યો “ રગમહેલની

તમામ ચોરતોને મારી સામે હાજર કરો. એમને કહો કે એમનાં સારામાં સારાં વસ્ત્રો પહેરી મારી આગળ આવી નાચ કરે. ”

પુરૂષો વિલાસમા ડૂબ્યા હોય ત્યાં અબળાઓની લાચાર દશાનું તો પૂછવું જ શું ? રંગમહેલની બેગમોને સાફ નાદિર-શાહનો હુકમ માનવા સિવાય બીજો કોઈ માર્ગ જ ક્યા હોતો ?

જનાનખાનાની એક પણ અબળાએ, નાદિરશાહના એ અન્યાયી આદેશનો વિરોધ ન કર્યો. કોઈએ એમ પણ ન કહ્યું કે “ અમે પણ પુત્રી, બહેન અને માતાની જાતના છીએ. અમારી બેઠજજતી સમસ્ત માતાઓની બેઠજજતી છે: પર-પુરૂષની સામે અમે ઉઘાડે માથે કઈ રીતે ઉભી રહી શકીએ ? ” છંદગીલર જેમણે શૂંગાર અને વિલાસ ખેલ્યાં હોય તેઓ એમ કહેવાની હિમ્મત કરી જ શકે નહીં એ સ્વાભાવિક છે. ખુદલા પગે ચાલતા જેમને શરદી થઈ જાય, મખમલથી બીછાવેલી શેતરંજ ઉપર ચાલતાં પણ જેમને શ્વાસ ચડી આવે, સૂચનો તડકે તો દૂર રહે, ચંદ્રની શીતળ ચાંદની પણ રખેને પોતાના ચહેરા બેઠ જાય એવી દહેશત રહેતી હોય ત્યાં એક જુદમીના જુદમ સામે વિરોધનો શબ્દ સરખો પણ બોલવાની કેની છાતી પણ ચાલે ?

અને આ તો નાદિરશાહનું પ્રમાણ ! આંખના એક પલકારામાં સારા ચે શહેરને ઉજ્જડ-મેદાન બનાવી દે.

હુકમ પ્રમાણે અંત:પુરની બેગમો હાજર થઈ ગઈ. નાદિરશાહની આંખ એ વખતે રહેજ મીંચાયેલી હતી.

ચોટી વાટે તે જાઓ દિલ્લીના શહેનશાહનુ જનાનખાનુ
સામે ઉભુ હતુ માત્ર એક ઇસારાની જરૂર હતી બધી
માઈઓ નાચવા તૈયાર હતા

નાદિરશાહને જા રયોગે સદ્ગુણિ મૂઝી એને વિશ્વાસ
આયો “ આ સ્ત્રીઓ, જેમને પોતાની આળટનો પણ ખ્યાલ
નથી તેમનુ અપમાન કરવાની નને શુ લાજ થવાનો હતો ? ”

“ જાઓ અહીંથી એકદમ નીમળી જાઓ તમાના પદ
છાયો પણ મારી ઉપન ન પાવો. જોઈએ જે આવેતો પર
પુરુષની સામે આવતા શરમાતી નથી તે સ્ત્રીઓના સ્વતંત્રતાનો
આપી મોટી શહેનશાહન ગી રીતે ચલાવી શકવાના હતા ? ”

નાદિરશાહે જત પુરની અમળાઓને રજા આપી ઇતિ
હાસ કહે છે કે મોગલોના વિવાસ-વંશને જ, મોગલો શહે
નશાહતનો અંત આવ્યો. પુરુષશક્તિના વિલાસને, સ્ત્રીશક્તિ
વચારે વધાવી લે છે ત્યાં મળગ ત્રાસાન્યના પાયા પણ
ચોટી ઉઠે છે શૂદ્રોના વંશને એની પાને કંઈ બીજાતમા છે ?
વિલાસતરૂપી ઝેરના ખ્યાલા પીનારા શૂદ્રસ્ત્રીના તો બીજી મરીએ
જ બાર વાગી જાય એમા ગી નવાઈ ?

જગતશેઠના ઘરની લક્ષ્મી

અંગાળ, બિહાર અને ઓરીસામાં એક દિવસે-નવાળી અમલમાં, જગતશેઠના નામની આણુ વર્તતી. નવાળ અને સુખા તો રોજ-રોજ બદલાતા; પણ જગતશેઠનો શાસનદંડ હંમેશા એકધારો, અચળ અને સ્થિર રહેતો. જગતશેઠનો ધનભંડાર કુબેરના ભંડારની હરિકાઈ કરતો. લક્ષ્મી, બુદ્ધિ અને શક્તિના પ્રતાપે અંગાળ, બિહાર ને ઓરીસામાં જગતશેઠ એકલા એ પ્રાંતના ભાગ્યવિધાતા ગણાતા.

પણ જગતશેઠ-કુટુંબના જે મૂળપુરુષ અંગાળમાં સૌ પહેલાં આવ્યા તે પોતે બહુ ગરીબ અને નિરાધાર હતા. એમ કહેવાય છે કે તેઓ પોતાની સાથે માત્ર દોરી-લોટો લઈને જ આવેલા. ધીમે ધીમે એમનો વેપાર વધ્યો. પહેલાં જેમને કોઈ બાણતું પણ નહીં તેમનું નામ ઘેર ઘેર ગવાવા લાગ્યું. એક સામાન્ય વેપારી જગતશેઠની ઉપાધિને યોગ્ય ગણાયા.

હીરાલાલ અને મોતીલાલ એમ બે ભાઈઓ અને બન્ને ભાઈની પત્નીઓ, એટલો જ એ જગતશેઠનો મૂળ પરિવાર

હતો હીરાલાલની સ્ત્રીનું નામ તારાબાઈ અને મોતીલાલની સ્ત્રીનું નામ લલિતાબાઈ હતું. બન્ને લાઈ વચ્ચે ઘણા સારા સ્નેહ હતા. તારાબાઈ ઘરનો બધો કારભાર ચલાવતી મોતીલાલ અને લલિતા ઉપર તારાબાઈનો માતૃસ્નેહ વર્ષતો.

તારાબાઈએ એક પ્રતિજ્ઞા કરાવી હતી “ ઘરનો બહારથી બે લાઈ ગમે ત્યારે પાછા ઘેર આવે ત્યાં કોઈએ ખાલી હાથે ન આવવું ” બીજી કંઈ ન હોય તો એકાદ સૂકું તરણુ હાથમાં રાખીને ઘરમાં દાખલ થવું, પણ ખાલી હાથે તો ન જ આવવું એ, એ પ્રતિજ્ઞાનો અર્થ હતો. બન્ને લાઈઓએ તારાબાઈની એ આજ્ઞા માથે ચલાવી હતી. મનમાં તો બન્ને સમજતા હતા કે એ પ્રતિજ્ઞા માલવગરની છે, પણ તારાબાઈનું મન મનાવવા એમણે એ હસવા જેવી પ્રતિજ્ઞા પણ માન્ય રાખી હતી.

મોતીલાલ કોઈ કોઈવાર બહારથી આવતો ત્યારે ખાલી હાથે ઘરમાં દાખલ થતો, પણ એ પછી તરતજ એને પોતાની જૂવ સમજાતી તારાબાઈ પણ સખત શબ્દોમાં ઠપકો આપવાને બહલે સ્નેહથી, હવે પછી પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરવા સમજાવતી “ હું તમને એમ કયા કહું છું કે તમારે રૂપાનાણું—મોનાનાણું લઈને જ ઘરમાં આવવું. હું તો કહું છું કે એક ચપટી ચોખા લઈને—આખરે ઘાસનું એક તરણુ લઈને પણ ઘરમાં પ્રવેશવું—ખાલી હાથે ન આવવું. આટલી સાદી પ્રતિજ્ઞા પણ તમે મારા માનની ખાતર ન પાળો તો મને કેવું માફ લાગે ? ” તારાબાઈ મીઠી વાણીમાં પ્રેરણા પાતી મોતીલાલ મનમાં ગાઠ વાળતો અને હવે પછી એવી જૂવ ન કરવા નિશ્ચય કરતો.

એક દિવસે મોતીલાલ ઘર લણી જતો હતો. અડધે રસ્તે ગયા પછી એને યાદ આવ્યું કે “ ઘર જઈ છું, પણ હાથ તો ખાલી છે. ” હવે, શું લઈ જવું એ મુંઝવણ ભગી. મુંઝવણમાંથી માર્ગ કાઢતો એ થોડા પગલા આગળ ગયો હશે એટલામાં એ એક ઠેકાણે થંભીને ઉભો થઈ ગયો ! એની કુતુહલવૃત્તિ સચેત બની.

“ આજ તો લાભીને ખરાખર બનાવું ! ” મોતીલાલથી અબાણપણે બોલાઈ જવાયું. એના મુખ ઉપર હાસ્યની લાલાશ તરવરી.

માર્ગની એક બાજુએ, વાડ પાસે એક મરેલો સાપ પડ્યો હતો. મોતીલાલે એક મજબૂત લાકડી ઉપર એ કહેવર ઉપાડ્યું. લાભીને એ મૃતદેહ અર્પણ કરવાનો નિશ્ચય કરી મોતીલાલ આગળ વધ્યો.

તારાબાઈએ મોતીલાલને દૂરથી આવતો જોયો. સાપનું જોળીયું ઉપાડીને આ તરફ જ ચાલ્યો આવે છે એ જોઈને તારાબાઈ હેબતાઈ ગઈ. એ બોલી ઉઠી. “ આવી તે મશ્કરી થતી હશે ? અને આવા મરેલા સાપને તે કોઈ ઘરમાં લાવતું હશે ? ” મોતીલાલ એ બધું સમજતો હતો, પણ એને તો પ્રતિજ્ઞા પાળવાનું અને લાભીને ચીડવવાનું આ એક પહોંતું મળ્યું હતું.

“ લાભી માટે ખાસ ભેટ લાવ્યો છું. ખાલી હાથે ઘરમાં ન આવવું એમ તો તમે પોતે જ આજ્ઞા કરી છે. ખરા તડકામાં કેટલે દૂરથી આ ભેટ લાવ્યો હોઈશ એની

કદપના તો એક વાર કરે ” મોતીલાલે આપનું હૃદયેર ધરના બારણા પાસે મૂક્યું

લલિતા તો એ દેખાવ ભેદ ન શકી એ ધરમા નહિને મતાઈ ઇ મહેલા આપનું હૃદયેર તરકાના તેજમા ચમકી ઠક્યું એ નિર્ભય હતો, હતા જેના હૃદયેરની આસ પાસ બચકન્ટા નમાવટ કરીને પડી હતી

લલિતાની ગજરામણ તાગબાઈએ ભેદ પોતાની પુત્રા જેવી લલિતાને ગજગએલી ભેદ, એનું લોદી પણ તપી આગ્યું “ દુહા તમારામાથી છોકરમત ન ગઈ જાણે કયાય વાટમા ફેરી દો અને દ્વાય-પા ધોઈને ધરમા આવો ”

મોતીલાલે, જાબીના વચનોમા સ્તેલા ક્રોધ પાગળી લીધો જાણેર ગમત ન થઈ એ વિચારથી એ નિરાશ પણ થયો આખર એણે જાબીનું મન મનાવવા પાછું હૃદયેર ઉઘાડ્યું વાટમા નાખવા એ આજા ગાન્યો

મોટે ફર નરી ગયો રોય એટલામા ન અવાજ આયો “ પાછા લઈ આવો મારી જૂડ થઈ ” એ કટબર નાગ જાઈને હોતો વગી મોતીલાલ એમ ને એમ પાછો વળ્યો

આ વખતે તારાગાનના મુખ ઉપરનો ના અગ્ય થયે હતો એણે મેવા માગ્યું “ તમને લે કઈ મગ્યું છે નેમા વિધાતાનો નરુ મન અકિન રોયો ભેદેર ખુશીમી, આપ લાને ધનમા આરો જને આપણી ના ઇશીમા મેકેલ નુનિયા ”

મોતીલાલને નવાઈ હતી એ તો ધરીતર મળ કદવ

માટે જ આ કલેવર લઈ આવ્યો હતો. એણે જવાબ આપ્યો.
“ આ કંઈ ઘરમાં સંઘરવા જેવી વસ્તુ નથી. એક દિવસમાં
તો એ એવો ગંધાઈ ઉઠશે કે શેરીમાં રહેવાનું અશક્ય બનશે.
તમે કહેતા હો તો એને અહિં ને અહિં અગ્નિદાહ દઈ દઉં.”

“ તમે લાવ્યા છો તો તમારી પ્રતિજ્ઞાની ખાતર પણ
એકાદ બે કલાક એ ઘરમાં જ રહેવો જોઈએ. પછી ફાવે તે
કરજો. ” તારાબાઈએ પોતાનો નિર્ણય આપ્યો.

તારાબાઈ માનતી હતી કે કોઈ ચીજ નકામી નથી.
આપણે જેને સાવ નમાલી વસ્તુઓ ગણીએ છીએ-નમાલા
પ્રસંગો ગણીએ છીએ એમાંથી જ ક્રમે ક્રમે ઇતિહાસમાં
અમર રહી જાય એવા પ્રકરણો ઉદ્ભવે છે. તારાબાઈની એ
એક સ્ત્રીયોચિત માન્યતા હતી. શ્રદ્ધાળુ અંતરનું એ એક માત્ર
અવલંબન હતું. સુખ-દુઃખ, સાફ-નરસું જે કંઈ સહેજે
પ્રાપ્ત થાય તેને આદર આપવો, ગણગણાટ કર્યા વિના એ સર્વ
સ્વીકારી લેવું એ તારાબાઈની સરળ પ્રકૃતિનું મુખ્ય સૂત્ર હતું.

મોતીલાલે એનો વિરોધ ન કર્યો. એ લાલીની આજ્ઞા-
નુસાર સાપનું કલેવર અગાસીમાં મૂકી નીચે ઉતરી ગયો.

(૨)

બીજે દિવસે કરીમોન્નેસા નામની બેગમનો એક બહુ જ મૂલ્ય-
વાન હાર શુભ થયેલો હોવાનો વાત આખા શહેરમાં ફેલાઈ ગઈ.

કરીમોન્નેસા બેગમ, નવાબ મુરશીદ-કુલી-ખાંની માનીતી-
મૂળ-પ્રીતિપાત્ર બેગમ હતી. એ બેગમને ખુશ કરવા માટે,

મુરશીદ-કુલી-ખાએ મહેલની ઉપર-અગાસીમા જ લાતલાતના કુલછોડ ગોઠવી એક સરસ વિમાનના આકારનો બગીચો બનાવ્યો હતો. સ્વાભાવિક સૌંદર્યને ખીલવવામા અને એનો ઉપભોગ કરવામા આ ભોગલ શહેનશાહો અને એમના સુબાઓ પણ ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ છે.

મહેલ, લાગીરથીના કિનારા ઉપર જ હતો. લાગીરથીના જળમા જાણે એ મહેલ પોતાનું મોઢો જોઈને અહોનિશ હર ખાતો હોય-પોતે પોતાના સૌંદર્ય વિષે મુગ્ધ બનતો ઉભો હોય એમ લાગતું.

જે દિવસે હાજી શુભ થયો તે દિવસે ઉતરતા પહોંચે બેગમ કરીમોલ્લેસા, વિમાન-ઉદ્ધાનમા બેઠી વચ્ચાલ કાર પહેરતી હતી માત્ર બે દામીઓ એની સેવામા હાજર હતી ઘડી પછી, હાર ગળામા નાખીશ એમ ધારી બેગમ સાહેબે એ હાર ઘોરા વખતને માટે અલગ મૂક્યો હતો.

વિમાન જેવું ઉદ્ધાન અને કરીમોલ્લેસા જેવી રૂપવતી બેગમ એ બન્નેના ગોરવને દીપાવવા સંગીત તો જોઈએ જ. એક બાદીએ પૂરવી રાગ ગાવાનું શરૂ કર્યું પૂરવી રાગની એવી જમાવટ થઈ કે સંગીત પૂરું થવા છતાં, સાજમજ્જા સમાપ્ત થવા છતાં અને નીચે ઉતરવાનો વખત થવા છતાં પેલો હાર કોઈને યાદ ન આવ્યો. બેગમને તેમજ તેમની દામીઓને પણ હારનાં વાત યાદ ન રહી પછી, જ્યાં રાત્રી પડી, અચાનક બેગમ સાહેબે પોતાના ઠંઠના અલકાર તરફ નજર નાખી ત્યારે એ હાર ન દેખાયો તરતજ શોધખોળ શરૂ થઈ-આખો મહેલ તપાસી વળ્યા પણ હારનો પત્તો ન લાગ્યો.

નવાળ મુરશીદ-કુલી-ખાંચે આખરે જાહેર કર્યું : “ જે કોઈ, આ ખોવાયેલા હારની ખાતમી મેળવી આપશે તેને એક સો અશરફી ઇનામ તરિકે આપવામા આવશે. ”

શહેરના કોટવાળે, આવતા-જતા માણસોની બધી સામગ્રી તપાસવા માંડી. મહોલ્લે મહોલ્લે સીપાઈઓ ઘેરા ઘાલીને બેઠા. કોઈ પણ રીતે બેગમ સાહેબના હારનો પત્તો મેળવવો જ જોઈએ.

નાગરિકોમાં ભાતભાતની અપ્રવાઓ ચાલી. કોઈએ કહ્યું : “ આકાશની એકાદી પરી પોતે જ આવીને બેગમનો હાર લઈ ગઈ હશે ! ” કોઈએ કહ્યું : “ જે વસ્તુ આપણી પોતાની ન હોય તે આ રીતે આપોઆપ ઉડી જાય ! નવાળ ગમે તેટલું માથું ફૂટે તો પણ ગયેલી વસ્તુ કોઈ દિવસ પાછી ન આવે ! ”

એ દિવસે સાંજે કંઈક કામને માટે તારાબાઈ અગાસી ઉપર ગઈ. ત્યાં જતાં જ એ મંત્રમુગ્ધ જેવી બની ગઈ. થોડા સમય પહેલાં જ્યાં મરેલા સાપનું ખોળીયું પડ્યું હતું ત્યાં એક એવો જ સર્પના આકારવાળો સોનાનો હાર પડેલો દેખાયો ! લોકોમાં બેગમના ખોવાયેલા હાર વિષે જે વિચિત્ર વાતો ચાલી રહી છે તે જ આ હાર હોવો જોઈએ, એવું અનુમાન બાધતા તારાબાઈને વાર ન લાગી, પણ આ હાર અહીં કેવી રીતે આવ્યો ? એનું અંતર લયને લીધે કંપી ઉઠ્યું.

નીચે-ઓરડામાં આવી તરત જ તેણીએ હીરાલાલ તથા મોતીલાલને બોલાવ્યા. કહેવરાવ્યું કે : “ બહુ જ જરૂરી કામ છે, જલદી આવી જાઓ. ”

થોડીવારે બન્ને લાઇઓ ઘેર આવ્યા તારાબાઈના હાથમાં એક મોનાનો હાર બેંધને તેઓ આશ્ચર્ય પામ્યા

“ કેમ બોલાવ્યા ? લાભી ! ” મોતીલાલે પૂછ્યું

હાર તરફ અશુભીનિર્દેશ કરી તારાબાઈએ કહેવા માડ્યું “ સાપના કલેવરને બદલે આજે અચાનક અગામી ઉપરથી આ હાર મળ્યો છે ગઈકાલે બેગમ સાહેબના બગીચામાંથી જે હાર ખોવાયો હતો તે જ આ હોવો બેંધએ ”

હીરાલાલ પોતે કંઈ સમજી શક્યો નહીં મોતીલાલ મરેલો સાપ લાવ્યો હતો એ વાતની પણ એને મુદ્દલ માહિતી ન હતી

મોતીલાલ એમ ગલરાઈ જાય એવો યુવાન ન હતો, છતાં એને પણ એમ તો થયું “ આ તો રાજદરબારની વાત છે આગ માથે ખેલ એવવા જેવું છે જાગ્ય હોય તો શિરપાવ મળે અને જાગ્ય ન હોય તો પ્રાણુદડની મળ પછી માલગી લેવી પડે ”

બન્ને લાઇઓ જાણે કે ચિંતાના મહાસાગરમાં ગળકા ખાતા હોય એમ ક્યાય સુધી બેઠી રહ્યા કોઈ રસ્તો હાથ ન આવ્યો

આખરે તારાબાઈ બોલી “ આમ મુઝાયાથી-કેવળ બેઠી રહેવાથી કંઈ નહીં વળે અને આમાં મુઝાવા જેવું છે પણ શું ? આ તો જાગ્યોદયનું ખુલ્લું ચિન્હ છે તમારે બહીવાનું કે અચ્ચો પામવાનું પણ કંઈ જ નથી ” તારાબાઈના આ શબ્દો મધ્યદરીયામાં ડૂબતા બે લાઇઓને એક નાપાડૂ લાગ્યા

એ પછી તારાબાઈએ આખી વાત મૂળથી માંડીને છેલ્લી ઘડી સુધીની હીરાલાલને કહી સંભળાવી. બેગમ સાહેબને ત્યાં ગુમ થયેલો હાર અહીં કઈ રીતે આવવા પામ્યો તે બધી હકીકત ફ્રેડ પાડીને-કાર્ય-કારણ સાથે સમજાવી.

હીરાલાલે છૂટકારાનો એક દમ ખેંચ્યો, પણ મોતીલાલ, તારાબાઈની ખુદ્દિમત્તા બેઠ બોલી ઉઠ્યો. “ લાલી ! આપ બરેબર અમારી લક્ષ્મીસ્વરૂપ છો. હું તમને પૂરેપૂરો ઝોળખી શક્યો નહીં અને તેથી જ મેં કવચિત તોપ્રાન-મસ્તી કરી તમને હેરાન કર્યા હશે.” મોતીલાલ લાલીના ચરણમાં નમ્યો. એને પોતાની સ્વર્ગસ્થ માતાનું સ્મરણ થઈ આવ્યું.

(૩)

નવાબ-બહાદુર મુરશીદ-કુલી-ખા દરબાર ભરીને બેઠા છે. અમીર-ઉમરાવો, હિંદુ આગેવાનો અને મુસલમાન અધિકારીઓની ઠંઠું જામી છે પહેરગીરો મુખ્યદ્વાર પાસે ઉભા રહી પહેરો ભરી રહ્યા છે.

અચાનક નવાબની નજર, દરબારના એક દરના ખૂણામાં ઉભેલા બે મારવાડી લાગતા ગૃહસ્થો પર પડી. કોઈ દિવસ નહીં ને આવે જ આ વેપારીઓ અહીં શા માટે આવ્યા હશે ? એવો એના દિલમાં પ્રશ્ન ઉદ્ભવ્યો.

તેણે ઇશારા માત્રથી એ બંને વેપારીઓને પોતાની સામે બોલાવ્યા. નિઝામી વિનય પ્રમાણે એ બંને લાઈઓ નવાબને સલામ કરી ઉભા રહ્યા.

“જહાંપનાહ !” હીરાલાલે પોતાનો પરિચય આપતાં કહેવા

માણ્યુ “ આ મારી સાથે આવેલો મોતીલાલ મારો ન્હાનો ભાઈ છે વેપાર કરીને અમે અમારૂં ગુજરાન ચલાવીએ છીએ ” હીરાલાલે, પેલો ગુમ થયેલો હાર બતાવી ઉમેર્યું “ આ હાર અમારી પાસે કઈ રીતે આવવા પામ્યો એ હકીકત જાણીને આપને જરૂર આશ્રય થશે કદાચ ન માનવા જેવી પણ લાગશે, પરંતુ એક વાર અમારી દેશીયત માલજી લેવાની મહેરબાની કરશે ”

મારી યે સલા, આ હાર જોઈને આશ્ચર્ય તથા આનંદથી બળજબી ઉઠી અદર અદર અનેક પ્રકારની વાતો ચાલી, પણ હીરાલાલ પોતે શુ કહે છે, તે સાલજવા સૌએ એ તરફ કાન માળ્યા

ઘરમા ખાલી હાથે ન આવવું એ પ્રતિજ્ઞાના પ્રારભથી માડી, મોતીલાલ ખાલી હાથે ન આવતા મરેલો સર્પ લઈને ઘરમા આવ્યો, એ રીતે હીરાલાલે પોતાની વાતની પ્રસ્તાવના કરી વધુમા કહ્યું કે —

“ હવે હું જે હકીકત કહેવા માગુ છું તે માગી નજરે જોયેલી નહીં, પણ માન અનુમાન ઉપરથી ઉપજાવી કાઢેલી છે મારી દેશીયત સાલજ્યા પછી આપ આપનો નિશ્ચય જાહેર કરી શકશે

“ સવારે અમે અગાશીમા મૃત સપદેહ મૂક્યો અને બપોર પછી આપના બગીચામાથી બેગમ સાહેબનો હાર ગુમ થયો ઘણું કરીને સર્પાકાર હાર બાજ નામના પક્ષીએ જ ઉપાડ્યો હશે હવે એ પક્ષીએ ખાન વસ્તુનું લક્ષણ કરવા એક વ્યજો

એસવું તો જોઈએ. એ જાજ, સંલવિત છે કે અમારી અગાસી ઉપર આવીને બેઠું હશે. ત્યાં તેણે પેલા મરેલા સાપનું કલેવર લાળી, આ સર્પાકાર હાર પડતો મૂક્યો હશે અને એને બદલે પોતાના આહારને યોગ્ય એવા સાપના મૃતદેહને લઈને જ એ પક્ષી ઉડી ગયું હશે ”

“ સુલાન અલ્લા ! ” નવાબ બહાદુર એક ઉંડા નિઃશ્વાસ સાથે બોલી ઉઠ્યા. દરબારીઓએ એની પુનરાવૃત્તિ કરી.

“ હું તમારી કેપ્રીયત અક્ષરે અક્ષર સ્વીકારું છું અને તમને-તમારા આખા કુટુંબને ધન્યવાદ આપું છું જાસ કરીને તમારા ઘરમાં એક અસાધારણ બુદ્ધિશાળી ગૃહલક્ષ્મી છે તે જાણ્યા પછી, એ માતૃસ્વરૂપ નારીના ચરણમાં મારું મસ્તક નમાવવાની મને ઇચ્છા થઈ આવે છે. તમારા ગૃહ-દેવીને મારા નમન કહેજો અને ઈનામની સો અશરફી ઉપરાત બીજી સો અશરફી, હું આપની ગૃહલક્ષ્મીના પગ પાસે ધરું છું તે સ્વીકારશો. ”

સહા સ્તબ્ધ બની, નવાબના ઉદ્ગાર સાંભળી રહી. અંતરના આવેગને જ જાણે માર્ગ કરી આપતા હોય તેમ પુનઃ તે નવાબ બોલવા લાગ્યા

“ આજે જો કે હું મુસલમાન છું, પણ એક દિવસે હું પોતે હિંદુ હતો. હિંદુ માતા-પિતાનું લોહી હજી પણ મારી નાડીઓમાં વહે છે. મને મારી હિંદુ માતા યાદ આવે છે ત્યારે કોઈ પણ માતૃસ્વરૂપી હિંદુ નારીના ચરણમાં આ અભિ-અધિકાર વિગેરે અર્પણ કરી દેવાની લાવના જાગે છે.

મૂર્છાદાખાદની મશનદ પણ માતાના રોડ પાસે મને તુચ્છ લાગે છે તમારી ગૃહલક્ષ્મી, જાણે કે મારી માતાનો જ ખીન્ને અવતાર હોય એવી મને કંપના થાય છે ”

એટલામા ખબ્બનચીએ સો-સો અશરૂની બે થેલીઓ રમુ કરી

“ અવિવેક થતો હોય તો તે બદલ માફી માગા, આ એક થેલી હું બગાળના નવાબના પગ પામે મૂકુ છું હારનો બદલો, ઈનામ દાખલ પણ મારાથી લઈ શકાય નહીં કારણ કે એની પાછળ અમે કોઈએ પરમેવો ઉતાર્યો નવા પૈમો વસ્તુ જ એવી છે કે જે વગર પરિશ્રમે ધરમા આવે તો અમારા કુટુંબના મપ, શાંતિ, સદ્ગુણ હરી લે હા, કોઈ વખત અમે આકૃતમા આવીએ તો આપની પામે મદદ માટે આવી શકીએ એટલી પન્વાનગી મળવી જોઈએ ”

હીરાલાલની નમ્રતા, નિઃસ્પૃહતા જોઈ નવાબ મશનદ ઉપરથી ઉઠી હીરાલાલ પાસે આવ્યો એનો વાનો થાળડો ધન્યવાદ આપતા નવાબે કહ્યું “ ગમે ત્યારે પણ તમારા માટે મારા દરવાજા ખુલા જ રહેશે ”

બગ, બિહાર અને ચોરીસાના નવાબના રાજદ્વાર એટલે કુબેર જ હારીના જ હાર-દ્વાર આ દ્વાર પોતાના માટે હ મેશને સાફ ખુલ્લા રહેશે એ જાણી હીરાલાલનું હૈયું પુલાયું તેણે નવાબને પ્રરી એક વાર મલામ કરી અને વિદાય લીધી

મુરલીદ-કુલી-ખાએ પણ દરબાર બરખાસ્ત કર્યો એક વેપારોની નમ્રતા અને નિઃસ્પૃહતાએ એના અંતરમા ડઈ નવો

જ પ્રકાશ રેડયો હતો. દરબારીઓ પણ આ બનાવ જોઈ મંત્રમુગ્ધ બન્યા.

(૪)

દીવાળીને હજી એક-બે દિવસની વાર હતી દીપોત્સવી લગવાન મહાવીરના નિર્વાણની એક પુણ્યસ્મૃતિ છે. જૈનો અને હિંદુઓ પણ એક યા બીજી રીતે દીપોત્સવી ઉજવે છે. દીપોત્સવી, વર્ષલરનાં જીતાં દુઃખદર્દોને ભૂલાવે છે. દીપોત્સવી જાણે કે સૂકાયેલા જીવનમાં રસ, આમોદ અને ઉદ્ધાસની છોળ ઉછાળે છે. અનેકવિધ પર્વોમાં દીપોત્સવી કંઈક અનોખી ભાત પાડે છે.

શરણાઈઓએ દીપોત્સવીનું સ્વાગત કરવા પોતાના સ્વર્ગીય સૂર છેડ્યા. સંસારના સતાપથી બળી-ઝળી રહેલા હૃદયોએ શરણાઈના સૂરમાં પોતાની બધી વ્યથા ઢાકી દીધી.

લાગ્યયોગે મુરશીદ-કુલી-ખાંએ એ સૂર સાલજ્યા. ઘેર-ઘેર પ્રકટતી દીપમાળાએ એના અંતરમાં એક પ્રકારની મીઠી વ્યથા જગાવી એણે પોતાના એક નોકરને પૂછ્યું.— “ આ કયો ઉત્સવ છે ? ”

“ હિંદુઓનો દીવાળીનો ઉત્સવ છે. નામવર ! ” અનુચરે જવાબ આપ્યો.

નવાળ એ સાલળીને મૌન રહ્યો પોતાની બાલ્યાવસ્થાના આવાં અનેક ચિત્રો એની આખ આજળ નાચી ઉઠ્યા. કેટલાક વખત સુધી એ વિચારમગ્ન બેસી રહ્યો.

એટલામાં નવાળના ખાસ સલાહકાર રાયરાયાન ત્યાં આવ્યા.

નવાળે એમનું સ્વાગત કયું રાયરાયાને પણ નવાળના મુખ ઉપર ગાઢ ચિતાની રેખાઓ વાચી

“માણસ પોતાના ભૂતકાળને ભૂલી શકતો હોત” મુરશીદ-કુલી-ખાએ કહેવા માડ્યું “ તો હું આજે કેટલી મનોવ્યથાથી બચી ગયો હોત ? ત્યારે ત્યારે મને મારી બાળવયના, યુવાનીના આનંદો-ઉત્સવો યાદ આવે છે ત્યારે ત્યારે મારી ઉઘ ઉડી જાય છે આ નવાળીની સુવાળી ગાદી પણ કંટક રજાદિત હોય એમ લાગે છે ” નવાળની આખમા આંધા બાંધબિંદુ લસાર્થ આવ્યા

“ નામવર ! આપ શું કહેવા માગો છો ? ” સમવેદના અનુભવતા રાયરાયાન ગળગળા અવાજે પોલ્યા

“ કંઈ નહીં મને જરા વધુ વિચાર કરવા દો ”

નવાળ પોતાના અંતરમાં જાણે કે કોઈ એક ખોવાયેલું પાતું શોધતા હોય તેમ વિચાર કરવા લાગ્યા

અહીં એટલી વાત કહી દેવી જોઈએ કે મુરશીદ-કુલી-ખા મુસલમાન હોવા છતાં જન્મથી હિંદુ હતો હિંદુ ધર્મ અને હિંદુ રીત-રિવાજ વિશે એના ચિત્તમાં બહુમાન હતું હિંદુ આગેવાનો એના ખાસ સલાહકાર હતા મુરશીદ-કુલી-ખાની ઉદારતા અને વ્યવહારદક્ષતાથી પ્રસન્ન થઈ દિલ્હીના શાહેનશાહે, એની બગાળના નવાળ તરિકે નીમણુક કરી હતી બગાળ-બિહારમાં ચાચીયાઓનું એ વખતે બહુ બળ હતું મુરશીદ-કુલી-ખાએ એમને જેર કરી નાખ્યા પશ્ચિમ બગાળના કેટલાક રાજકારણીઓને પણ

એણે હંપ્રાવીને હેઠે બેસાર્યા. મુરશીદ-કુલી-ખાંના નામ ઉપરથી મુરશીદાબાદની પણ એણે સ્થાપના કરી. અહીં હિંદુ અને મુસલમાન જેવો કોઈ ભેદ ન હતો.

થોડી વાર રહીને મુરશીદ-કુલી-ખાંએ રાયરાયાનને ઉદ્દેશી કહ્યું.---“મારો હૂકમ છે કે આજે તેમજ કાલે-દીવાળીની રાત્રિએ પણ કોઈ ઘરમાં દીપક ન પ્રકટવો જોઈએ. સારા શહેરમાં દીવાળીને દિવસે જેટલા દીપક પ્રકટતા હોય તેથી બમણા-ચારગણા દિપક આપણા રાજમહેલમાં પ્રગટાવો. દીવાળીના દિવસે કે બેસતા વર્ષના પ્રભાતે પણ કોઈ ઘરે શરણાર્થનો કે વાળંત્રનો એક સૂર પણ ન નીકળવો જોઈએ ! શહેરભરના વાળંત્રો એકલા આ રાજમહેલમાં જ વાગે એવો બંદોબસ્ત કરો. રાજમહેલને પુષ્પો તેમજ ધન-પતાકાથી શણગારવાનો હું પોતે હૂકમ આપીશ.”

ભાગીરથીના ઓવારાથી લઈ, ઇમામવાડાના વિસ્તીર્ણ મેદાન પર્યંત સુગંધી પાણી છંટાયા. સારા ય શહેરના સ્ત્રી-પુરૂષો તથા બાળકો દીવાળી ઉજવવા આ જ મેદાનમાં એકઠા થયાં. અહીં જ દીવાળીનો આમોદ-ઉત્સવ કરે એવા આદેશ અપાયા.

મુરશીદ-કુલી-ખાં એમ માનતો હતો કે દીવાળી એ કંઈ એકલા હિંદુઓનો જ ઉત્સવ ન રહેવો જોઈએ. હિંદુ-મુસલમાનો પરસ્પરને ભેટે-પોતાના ભેદ ભૂલી જઈને બંધુની જેમ હળે-મળે એ નિમિત્તે રાજ્યે પોતે આ ઉત્સવનો ઉપયોગ કરી લેવો જોઈએ.

જીલમી હૂકમ ન કહાડે, અને આ હિંદુનાયકોને પણ શું કહેવું ? શા સારૂ એમણે એ હૂકમનો વિરોધ ન કર્યો ? હિંદુઓ એટલા બધા ગુલામીના પાશમાં ફસાઈ ગયા છે કે એમને આ હૂકમ સાંભળી જરા પણ વ્યથા ન ઉપજી ?

હિંદુ-સમાજની ગુલામી મનોદશા અને નવાખી આદેશના વિષયમાં વિચાર કરતી તારાબાઈ કેટલાક વખત સુધી, ઘરના એક ખૂણામાં બેસી રહી.

ભોગાનુભોગ એવો બન્યો કે લલિતાબાઈ એ વખતે બે-જીવી હતી અને એ દીવાળીના અવસરે જ એને પ્રસવની વેદના ઉપજી. તારાબાઈને પણ જાણે કે એક સખળ કારણ મળી આન્યું. હીરાલાલને નવાખ પાસે જઈ એવી મતલબની અરજ કરવા કહ્યું કે:-“ આજ રાત્રે એક જ દીપ પ્રકટાવવાની અમને મંજૂરી મળવી જોઈએ.” એટલું છતાં જો નવાખ કંઈ આનાકાની કરે તો આપણી અત્યારની સ્થિતિ સમજવી કહેવું કે “ પહેલાં જે સોનાનો સર્પાકાર હાર ગુમ થયો હતો તે વખતે આપે જે વચન આપ્યું હતું તે પાળવાનો આ અવસર આવી પહોંચ્યો છે.” વિગેરે.

હીરાલાલ, નવાખ પાસે ગયો તો ખરો, પણ અરજ કરતી વેળા એનું હૃદય ધબકતું હતું: રખેને નવાખ અપમાન કરી પાછો વાળે તો ?

પરંતુ રાજમહેલમાંથી જ્યારે તે પાછો પૂર્યો ત્યારે એના ચહેરા ઉપર પ્રસન્નતાની જ્યોતિ છવાઈ હતી. તારાબાઈની મનઃકામના સપૂળ થાય એવી એને મંજૂરી મળી ચૂકી હતી.

“બહેન ! આપણે બન્ને એક બીજાને બરાબર ઓળખીએ છીએ.” વિરલ હાસ્ય હસતાં નવીન આરોહી-સ્રી બોલી : “સેંકડો પ્રવાસીઓમાંથી કોઈએ નહીં ને તમે જ મને ઓળખી કાઢી, એ જ એમ બતાવે છે કે આપણી વચ્ચે પૂર્વની કંઈક સગાઈ છે.” સૂર્યનાં શાંત કિરણની જેમ એની દંતપંક્તિ ઝળહળી.

“પણ મારા પ્રશ્નનો મને જવાબ ન મળ્યો. આમ ક્યાં બન્યો છે ?” તારાબાઈએ પૂછ્યું.

“અત્યારે તો હું નવાબના મહેલમાં જઈશ.” મરકરી કરતી હોય તેમ તે તરૂણીએ જવાબ આપ્યો.

“ બહેન ! રાતની વેળાએ એક મુસલમાનને ત્યાં જશો ?” તારાબાઈ વિનવવા લાગી.

“ તને પણ એ જ કોમીવાદનું ગાડપણ વળગ્યું લાગે છે ! મારે મન તો એવો કોઈ ભેદ નથી. મને જે બોલાવે- આરાધે તેને ત્યાં જવું એ મારી ફરજ છે. મારે તો હિંદુ-મુસલમાન બન્ને પુત્રો છે. અને નવાબ પણ પહેલા તો હિંદુ જ હતો ને ? આજે પણ દીપમાળાના દિવસે, એક હિંદુને શૌભે એવો ઉત્સવ એ કરે છે. મને એને ત્યાં જવામાં શા સાડા સંકોચ થાય ?” લક્ષ્મીસ્વરૂપ તરૂણીએ પોતાના આગ-મનનું રહસ્ય સૂચવ્યું.

તારાબાઈ માર્ગ રોકીને ઉભી રહી. તારાબાઈની આંખમાં સ્નેહ-લક્ષિતા અશ્રુ ઉજવળ હિરાનાં કણ સરખાં તરી આવ્યાં. એને ખાત્રો થઈ કે આ સાક્ષાત્ લક્ષ્મી દેવી જ છે. તે તરત જ એ દેવીના ચરણ પાસે બેસી પ્રાર્થના કરવા લાગી :

“ જ્ઞેન ! એક વાર માટે ત્યા પગલા ન કરે ? વર્ષો થયા હું તમારી જ રાત્રી ભેટી બેઠી છું એમ દિવસને માટે આપ અમારા આગળે ન આવો ? ”

સ્થાન, સમય અને મુયોન્યતાનો અટી મુવલુ-મુગ ધ નેવો સભોગ ભેટ, સૂચ પલ્લ પોતાના આછા લાલ-સિંદુરીયા રંગવતી એમનો અભિષેક કરી રહ્યો

લક્ષ્મીદેવીએ સ્નેહપૂર્વક તારાબાઈને પોતાના સોઠમા લીધી અને કહ્યું કે “ જ્ઞેન ! નવાબના મહેલમા જતા પહેલા હું તારે પેર યોડી વાર જરૂર આવીશ, પણ તું જુએ છે કે આજ પર્વને દિવસે પણ આખા શહેરમા અધકાર વ્યાપ્યો છે સમી સામે જાણે કે મધ્ય રાત્રિ થઈ ટોચ એવો જયકર આજાસ મળે છે માત્ર સ્વાત્ત કરવા દોષ તૈયાર નથી ”

“ આખું ચે શહેર મુગલમાડી નવાબની મત્તા નીચે છે શહેરમા કયાય દીવાળી ન ઉજવાય-માત્ર ગજમહેલમા જ ઉજવાય એવો નવાબને આદેશ છે, હતા સામે એક ન્હાન ધરમા એક દીવ્જીદીપ જળે છે ! ” તારાબાઈએ પોતાના હાથના તરફ લક્ષ્મીદેવીનું ધ્યાન ખેંચ્યું

“ જે દિદુ-સમાજ, નવાબના આવા નમાલા હુકમનો પલ્લ વિનાય કરી શકતો નથી તે સમાજ માત્ર સ્વાત્ત ની દીને ક- ? ” લક્ષ્મીદેવીના શબ્દોમા પુણ્યપ્રમેય પ્રજાની નજી

‘ પણ જ્ઞેન ! મેં એક કોડીયામા એક તરફ દીપક પ્રગલ્બ્યો છે મનમા જનવાન મનુષીના જને તૈતમસ્વા રીત

જ ગુણુગાન ચાલે છે, માટે ત્યાં આપના પાવન પગલાં કા ન થાય ? ” તારાબાઈએ આડકતરી રીતે પોતાની સ્વાગત સંબંધી તૈયારીઓનો નિર્દેશ કર્યો.

“ લલે, અહીંથી પહેલાં તારે ત્યાં જઈશ. વધુ નહીં રોકાઉં. તું સ્નાનાદિથી પરવારીને ઝટપટ આવી પહોંચજે ” ગૃહલક્ષ્મી જેવી તારાબાઈની વિનવણી સાક્ષાત્ લક્ષ્મીદેવીએ સ્વીકારી.

તારાબાઈએ આતૂર-નયને લક્ષ્મીદેવીના ફરી એક વાર દર્શન કર્યા. પોતે માર્ગમાથી ખસી આવે ઉભી રહી.

“ પધારો, ખેન ! પેલા ઝુંપડામાં-જ્યાં આપના સત્કાર અર્થે બધી તૈયારીઓ કરી રાખી છે ત્યાં આપના પગલાં માંડો. હું થોડી વારમા આવી પહોંચીશ. ” લક્ષ્મીદેવીને વિદાય આપતા તારાબાઈ બોલી. લક્ષ્મીદેવીએ જગત્શેઠના ઘર તરફ ગતિ કરી.

પાંચ-સાત ડગલાં ભર્યાં હશે એટલામાં કંઈક યાદ આવવાથી તારાબાઈ લક્ષ્મીદેવી પાસે ઉતાવળે ઉતાવળે આવી કહેવા લાગી : “ ખેન ! ઉતાવળ કરશો મા. હું પાછી ન આવું ત્યાં સુધી ત્યાં જ રહેજો-ખીજે ક્યાંય ન જશો. ”

લક્ષ્મીદેવીએ આછું મૃદુ હાસ્ય કર્યું હાસ્યમા પ્રકટ સમ્મતિના ચિન્હો હતા.

આ તરફ તારાબાઈ લાગીરથીના પાણીમાં સ્નાન કરવા ઉતરી. પાણીમાં રહી એ વિચારવા લાગી : “ મારા પતિના ગૃહમાં લક્ષ્મીદેવી આસન જમાવીને રહેતાં હોય તો પછી મારે ઉતાવળ કરીને ઘેર પહોંચવાની શી જરૂર છે ? હું ન

આવુ ત્યાસુધી લક્ષ્મીએ, પતિના ધરમા જ રહેવાનું વચન આપ્યું છે હું પાછી જ ન કરૂં તો ? શું કરૂં ? પાછીમા દૂધી જળસમાધિ લઉં ? લક્ષ્મીને ઘેરથી પાછી વાળું ? મારા એકના ભોગે જો આપુ કુટુંબ સુખી થતું હોય, વશ પરમજ લક્ષ્મીનો વૈભવ સ્થિર રહેતો હોય તો એની સરખા મણીમા મારા જીવનની શી કાંમત છે ? ગૃહ અને કુટુંબના સુખ-સોલાગ્ય માટે આત્મજલિદાન આપવાના આવા પ્રસંગ લાગ્યે જ કોઈ લાગ્યશાળીને જ મળે છે । આવો અવસર મારે વ્યથ શા માટે જવા દેવો ? ”

તારાખાઈના મોઢા ઉપર નિશ્ચયજળનો પ્રભાવ વિસ્તર્યો ગોઠણુજર પાછી મૂકી, આગળ કેડલર પાછીમા જઈ ઉભી રહી એક વાર પોતાના પતિ અને દીયરના નિવાસસ્થાન તરફ નજર નાખી લક્ષ્મીની કૃપાથી એ કુટુંબ કેટલું સુખી વશે ? કીર્તિ અને વૈભવની કેવી ઘોળો ઉડશે ? એ કટપનાથી એનો અતરાતમા પુલકિત બન્યો.

નાહસલર તે આગળ ચાલી જાગીરથીના અગાધ જળમા હવે તારાખાઈનું માત્ર માથું જ દેખાતું હતું એક ડગલુ આગળ જઈ એટલે જાગીરથી એને પોતાના ખોળામા સમાવવા તૈયાર જ હતી.

પતિનું, દીયરનું, કુટુંબનું હિત ચિંતવતી એકઠણુવાર તે જીવન અને મૃત્યુ વચ્ચે આવી ઉભી ગઈ કુટુંબની સુખ સમૃદ્ધિ આગળ એને પોતાનું જીવન તુરંત લાગ્યું કુટુંબના સુખની વેદી ઉપર તેણીએ પોતાનું જીવન-કુસુમ અર્પી દેવાનો છેતર્યો નિશ્ચય કર્યો બીજી જ પળે તારાખાઈનો દેહ અદૃશ્ય થયો.

ખંગાળ-માતાના દૂધ જેવા નીરમાં તારાબાઈનો દેહ મળી ગયો.

નવાળના રાજમહેલમાં અસંખ્ય દીપકોનો ઉદ્યોત ઝળહળતો હતો. કોઈએ પણ તારાબાઈના આત્મભોગનો અખંડ દીપક ન લાગ્યો. શરણાઈઓએ દીપોત્સવીનાં ગીત ગાયાં. કોઈએ તારાબાઈની યશગાથા ન ઉચ્ચારી.

વચનથી ખંધાયેલી લક્ષ્મી શેઠ હીરાલાલ અને મોતીલાલને ત્યાં રાહ બેતી, શેઠની ખંદિવાન બની. અચળ ગણાતી લક્ષ્મીને પણ તારાબાઈ જેવી ગૃહલક્ષ્મીના બલિદાનને લીધે અચળ બની શેઠ-કુટુંબમાં રહેવું પડ્યું. થોડા જ સમયમાં શેઠનાં ઘર-ખાર, અસાધારણ ધન-ધાન્ય-સુવર્ણ-મોતીવડે ઉભરાઈ નીકળ્યા. નવાબે પોતે “ જગતશેઠ ” ની પદવી આપી, પોતાની પડખે બેસાડ્યા. સારા યદેશમાં જગતશેઠનો યશઃધ્વજ પ્રરપરી રહ્યો.

ખલાસીના યુદ્ધ પછી જગતશેઠની ખંદિવાન બનેલી લક્ષ્મીએ છેવટે થાકીને વિદાય લીધી તારાબાઈની વિસ્મૃતિ થતી ગઈ તેમ લક્ષ્મીદેવીના વચનખંધ પણ શિથિલ થતાં ચાલ્યા.

તારાબાઈએ ભાગીરથના જળમાં નિજ દેહ મેળવ્યો તેમ જગતશેઠનો મહેલ પણ, જતે દિવસે એ જળપ્રવાહમાં મળી ગયો. જગતશેઠની સત્તા, વૈભવ એ સર્વ સ્વપ્નવત્ બની ગયું.

રહી ગઈ એક સ્મૃતિ તારાબાઈ જેવી એક ગૃહલક્ષ્મીના આત્મભોગે એક નિર્ધન, નિ સહાય કુટુંબને સર્વશ્રેષ્ઠ સ્થાને સ્થાપ્યું. જગતશેઠનો ઇતિહાસ પણ સંસાર કદાચ ભૂલી જશે પણ તારાબાઈની સ્મૃતિ તો યુગ-યુગના અંધકાર વચ્ચે પણ, પેલા દીવાળીના ક્ષીણ દીપકની જેમ ચમકશે.

કૃપણતા નહીં, પણ ઉદારતા

ધનલક્ષ્મી જ્ઞેન પોતે શ્રીમ તાઈમા વસતા એમનો હાથ ઉદાર હતો કેાઈ પણ ગરીબ કે ગરબુ માણસ એમની પાસેથી નિરાશ બનીને પાછો ન વળે

ધનલક્ષ્મી જ્ઞેન એક રીતે જેમ બહુ ઉદાર હતા તેમ ખીજી રીતે કેટલાકોને તેઓ કૃપણ જેવા પણ લાગતા, કારણ કે તેઓ પોતાના ઘરના વ્યવહારોમા બહુ જ કરકસરથી રહેતા એક રાત્રી પાછનો તો શુ, પણ અનાજના એક કણનો પણ દુરુપયોગ તેઓ જોઈ શકતા નહી

એક દિવસે એક જ્ઞેનપણીએ એમની એ કબુસાઈ નજરો નજર નીહાળી, ટીકા કરી કે “ જ્ઞેન ! આટલી બધી કૃપણતા, આટલી બધી ચીકારા શા કામની ! ”

હકીકત એવી હતી કે રનોડામા બંને જ્ઞેનપણીઓ સાથે સોજન કરવા બેઠી હતી ધનલક્ષ્મી જ્ઞેને જોઈએ તે કરતા જરા ય વધારે પોતાની થાળીમા ન લીધુ અને જેટલુ લીધુ

તેટલું-અનાજના એક પણ કણને બગડવા દીધા સિવાય શાંતિથી જમ્યા અને એ પછી પોતાની થાળી ઘોઈને પી ગયા.

આ બધું જોઈને, પેલી નવી ખડેનપણીને આશ્ચર્ય લાગ્યું.
આ આહારવિધિમાં એમને, ધનીખડેનની કંબુસાઈ દેખાઈ.

ધનીખડેને જવાબ આપ્યો: “ ખડેન! ખરું કહો તો આ એક ધાર્મિક આહારવિધિ છે, પણ એમા મને ઘણો ઊંડો અર્થ રહેલો હોય એમ લાગે છે. કેટલીક પુરાણી વિધિઓમાંથી આજે યુગધર્મને અનુકૂળ નવો અર્થ નીકળી શકે છે. ”

ધનલક્ષ્મી ખડેન, બહુ ઓછું બોલતા પણ જ્યારે તેઓ બોલતા ત્યારે વિરોધી પણ એમની દલીલ અને શ્રદ્ધાની સચોટતા જોઈ દિગ્ભ્રમ બની જતાં.

ધનીખડેને કહેવા માંડ્યું. “ ધાર્મિકતા જવા દો. હું દેશ-હિતની દૃષ્ટિએ જ એ વાત ચર્ચું છું. આટલી એક વાત આપણે સોએ યાદ રાખવી જોઈએ કે જે ધાન્ય, ધન અથવા વસ્ત્ર વિગેરે આપણી પાસે છે-આપણી પોતાની માલિકીમાં છે તે બધું આપણું જ છે અને આપણે તેનો દુરુપયોગ કરવાનો હક્ક ધરાવીએ છીએ એ ભૂત આપણા ભેળમાંથી આપણે હાંકી કાઢવું જોઈએ. અનાજના એક કણ ઉપર, વસ્ત્રના એક તાંતણા ઉપર ખરેખરી રીતે તો આખી દુનીયાની માનવજાતનો હક્ક છે. આપણી પાસે જે પૈસા વધારે થયા એટલે આપણે વસ્તુને વેચાતી લેવાની વધારે શક્તિ ધરાવતા થયા. હવે, એ રીતે જો પૈસાદારો આખી દુનિયાનું અનાજ ખરીદી લે અને એના બગાડ તરફ લક્ષ ન આપે તો તેઓ પોતાના દેશનું અહિત કરે છે,

અથવા તો પોતાના દેશજનુઓના મોઢાથી તેઓ અનાજ જુટવી લે છે એમ ન કહેવાય ? આપણને જોટલું નિર્વાહ માટે જોઈએ તે કરતા વધુ સધરવાનો અને નકામું જગાડવાનો શુ હક છે ? ”

ધનલક્ષ્મીની જોડનપણી આ વિચારો માલળી આશ્રય ચક્રિત બની એમની સામે જોઈ રહી આ દૃષ્ટિએ એમનો કોઈ ફિવમ આ પ્રશ્ન આજમુધી વિચાર્યો જ ન હતો.

ધની જોડેને આગળ ચલાવ્યું ‘ જેને તમે કૃપણતા કહો છે તે જ માચી રીતે તો ઉદારતા છે ઘણી જોડેનો અનાજનો ખુબ જગાડ કરે છે એક માણસને જોટલું જોઈએ તે કરતા આગળ રાધે છે અને રનોજમા અનાજ જગડે તેને પોતાની શ્રામ તાર્થતુ લક્ષણ મમજે છે જલે, તમે જૂથ્યા ન રો, પણ હું તમને એટલું જ કહેવા માગુ છું કે હનરો અને લાખો જૂથ્યા રહેતા જાઈઓના મોઢાથી જે અનાજ તમે પૈસાના બળથી પડાવી લો છે તેમાનો એક કણ પણ જગડવો તો ન જ જોઈએ ”

જમતી વખતે ધની જોડે પોતાના ગરીબ દેશજનુઓને નથી જૂવતા એ જોઈ એમની જોડનપણીને ધનીજોડેન માટે બહુ માન ઉપજ્યુ

એ પછી પ્રમગોપાન જોડે ધનલક્ષ્મીએ, આપણા સ્વામી વાત્સલ્યો, નોકારશી અને ન્યાતના વરા જેવા જમણવામા જે ગદવાડ થાય છે તેમજ આ વિગેરનો જે જાણ થાય છે તે તરફ એ જોડનપણીનું લગ્ન એવું

“ જે ઠેકાણે એક ટંક આવા જમણુવારો અપાય છે તે ઠેકાણે જો તમે બીજે દિવસે જઈને ઉભા રહો તો તમને સૂગ ચડ્યા વિના ન રહે. ” ધનલક્ષ્મીએ કહ્યું “ એ પ્રકારના ગંદવાડથી એટલી દુર્ગંધ અને જીવોત્પત્તિ થવા પામે છે કે પોતાના પાડોશીનું હિત ચિંતવનાર અને સર્વ પ્રાણીઓ પ્રત્યે મૈત્રીભાવ ધરાવનાર જૈનને માટે ખરેખર એ અસહ્ય ગણાવું જોઈએ. કદાચ તમે કહેશો કે આપણી અવ્યવસ્થા, આપણી ધમાલ એને માટે જવાબદાર છે, તો હું કહું છું કે એ બધી અવ્યવસ્થામા આપણો હિસ્સો કંઈ જેવો તેવો નથી. આપણી ખેડેનો જો સહેજ ઉદાર દૃષ્ટિથી વિચાર કરતી થાય, નવા યુગના પ્રશ્નો એટલે કે આજની બેકારી, આજીવિકા સંબંધી સંકડામણુ વિગેરેનો સહેજ તોલ કરવા લાગે તો હું માનું છું કે આપણે આજની ઘણીખરી સમસ્યાઓનો ઉકેલ આણુવામા યથાશક્તિ સહાયભૂત બની શકીએ.

ધનલક્ષ્મીની ખેડેનપણીના દિલમા એ વિચારોએ ઊંડી અસર કરી. જેને તે કૃપણતા સમજતી હતી તે ખરી રીતે ધનલક્ષ્મીની ઉદારતા જ હતી એમ તેને લાગ્યું. પોતાને માટે થોડામઃ થોડું વાપરવું અને બીજાને માટે બની શકે એટલું બધું રહેવા દેવું એ ઉદારતા છે, એ સૂત્ર એ ખેડેનપણીને પહેલી જ વાર સમજાયું. ઉડાઉગીરી, બગાડ એ કેવળ એક વ્યક્તિનો દોષ હોવા છતાં એનાં કડવાં ફળ આખા ચે દેશને ચાખવા પડે છે એ વાત તે દિવસે તેને સમજાઈ.

જે દેશમાં ધનલક્ષ્મી જેવી ખેડેનો મોટી સંખ્યામાં હોય, જે દેશની માતાઓ, ખેડેનો અને પુત્રીઓ પોતાના સુખની

સાથે બીજા કરોડો બાઈઓના સુખ-દુખની કાળજી ધરાવતી હોય અને પોતાના કુટુંબ તથા જ્ઞાતિના દારિદ્ર સાથે દેશના દુખ-દારિદ્ર્યને ટાળવા પ્રયત્ન કરતી હોય, અહો નિશ કાળજી ધરાવતી હોય તે દેશ ખરેખર ધન્ય છે ! તે દેશની પુત્રીઓ પણ ખરેખર પ્રશસાને પાત્ર છે એવી દેશપુત્રીઓ જેમ ઘરની લક્ષ્મી સ્વરૂપ છે તેમ દેશની વિભૂતિ સ્વરૂપ છે

લક્ષ્મીને ઠપકો

ધિક્ રે રતનાકરની દીકરી

સ્થિરતાપણુ ઠા'પણુ દૂર કરી, ફરતી જ પ્રરી;

વળી પંડિતને કરી શત્રુ અપંડિત

મૂર્ખ અપંડિતને જ વરી, તે ઠામ ઠરી.

લક્ષ્મીનો ઉત્તર

નહીં હું પ્રરતી, નહીં પંડિત પણ રિપુ,

મૂર્ખ અપંડિતને ન વરી, ખાંતેજ ખરી;

પણુ પંડિત તો પોસાય, પછી શું ખાય?

અપંડિત પેટ ભરી, તે દેખી ડરી-

કવિ દલપતરામ

રહસ્ય—

આ પદમા તેના કર્તાએ લક્ષ્મી ગ્રાએ મૂર્ખોને ત્યાં વિશેષ હોય છે અને પંડિતો પાસે અલ્પ હોય છે તેનું કારણ લક્ષ્મીની પાસેજ કહેવરાવ્યું છે, તે ખરેખર ધ્યાન આપવા યોગ્ય છે.

